

**IRAK TÜRKMEN DEYİMLERİ VE ATASÖZLERİNİN SÖZ
DİZİMİ**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Fatimah Serajaldeen Taha GUMUSH

**Danışman
Dr. Öge. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ**

IRAK TÜRKMEN DEYİMLERİ VE ATASÖZLERİNİN SÖZ DİZİMİ

Fatimah Serajaldeen Taha GUMUSH

T.C.

Karabük Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ

KARABÜK

Ocak 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖN SÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	12
1. BİRİNCİ BÖLÜM	13
1.1. GİRİŞ.....	13
1.1.1. Türkmen Kelimesinin Kökeni ve Anlamı.....	13
1.1.2. Türkmenlerin Aslı	14
1.1.3. Irak'ta Türkmenlerin Devirleri.....	15
1.1.4. Irak Türkmenlerinin Nüfusu ve Günümüzde Yaşadıkları İl, Köy ve Bucaklar.....	17
1.1.5. Irak Türkmelerinin Kullandığı Alfabeler	17
1.2. Atasözleri ve Deyimleri	18
1.3. Söz Dizimi	20
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	22
2.1. KELİME GRUPLARI.....	22
2.1.1. İSİM TAMLAMASI.....	24
2.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması.....	24
2.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	27
2.1.2. SIFAT TAMLAMASI	32
2.2.SIFAT-FİİL GRUBU.....	37

2.3.ZARF-FİİL GRUBU	41
2.4.ŞART-FİİL GRUBU.....	44
2.5.TEKRAR GRUBU	45
2.5.1. Aynen Anlamlı Tekrarlar	46
2.5.2. Yakın Anlamlı Tekrarlar	49
2.5.3. Zıt Anlamlı Tekrarlar	51
2.5.4. Bir Unsur Anlamlı, Bir Unsur Anlamsız Tekrarlar	52
2.6.EDAT GRUBU	53
2.7.BAĞLAMA GRUBU	56
2.8.UNVAN GRUBU	59
2.9.ÜNLEM GRUBU	59
2.10.SAYI GRUBU	60
2.11.BİRLEŞİK FİİL GRUBU	61
2.11.1 İsim Unsuru Arapça Olan:	109
2.11.2. İsim Unsuru Farsça Olan:.....	113
2.11.3. İsim Unsuru Karışık Olan:	115
2.12.KISALTMA GRUBU	121
2.12.1. İsnat Grubu	122
2.12.2. Yönelme Grubu.....	124
2.12.3. Bulunma Grubu	129
2.12.4. Uzaklaşma Grubu	131
2.12.5. Vasıta Grubu	135
2.13. AİTLİK GRUBU	136
2.14. FİİL GRUBU	137
2.15. İYELİK GRUBU	138
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	156
3.1. CÜMLE	156
3.1.1. YAPISINA GÖRE CÜMLELER	159
3.1.1.1. Basit Cümleler.....	159
3.1.1.2. Birleşik Cümleler	168
3.1.1.2.1. Girişik Birleşik Cümleler	168
3.1.1.2.2. Şartlı Birleşik Cümleler	172
3.1.1.2.3. İç İçe Birleşik Cümleler.....	175

3.1.1.2.4. Ki'li Birleşik Cümleler	176
3.1.1.3. Sıralı Cümleler	176
3.1.1.3.1. Bağımlı Sıralı Cümleler	177
3.1.1.3.2. Bağımsız Sıralı Cümleler	184
3.1.1.4. Bağlı Cümleler	193
3.1.2. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER	194
3.1.2.1. İsim Cümleleri.....	194
3.1.2.2. Fiil Cümleleri	196
3.1.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER	198
3.1.3.1. Kurallı (Düz) Cümleler	198
3.1.3.2. Devrik Cümleler.....	202
3.1.3.3.Eksilteli (Kesik) Cümleler.....	203
3.1.4. ANLAMINA GÖRE CÜMLELER.....	204
3.1.4.1. Olumlu Cümleler	204
3.1.4.1.1. Olumlu İsim Cümleleri.....	204
3.1.4.1.2. Olumlu Fiil Cümleleri	206
3.1.4.2. Olumsuz Cümleler	208
3.1.4.2.1. Olumsuz İsim Cümleleri	208
3.1.4.2.2. Olumsuz Fiil Cümleleri	208
3.1.5. SORU CÜMLELERİ.....	212
3.1.6.ÜNLEM CÜMLELERİ.....	213
3.1.7. EMİR CÜMLELERİ.....	213
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	215
4.1. SONUÇ	215
4.2. TABLOLAR.....	216
4.2.1. KELİME GRUPLARININ SAYIMI	216
4.2.2. YAPILARINA GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI.....	217
4.2.3. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI.....	217
4.2.4. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI	218
4.2.5. ANLAMINA GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI.....	218
KAYNAKÇA.....	219
ÖZGEÇMİŞ	222

TEZ ONAY SAYFASI

Fatimah Serajaldeen Taha GUMUSH tarafından hazırlanan “İRAK TÜRKMEN DEYİMLERİ VE ATASÖZLERİNİN SÖZ DİZİMİ ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ

Tez Danışmanı, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Yeni Türk Dili Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 22/1/2021

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sebahat ARMAĞAN (GOP)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

**Adı Soyadı: Fatimah Serajaldeen Taha
GUMUSH**

İmza :

ÖN SÖZ

Deyimler ve atasözleri bir dilin hem yazılı hem de sözlü kültür kaynaklarıdır. Eskiden “Durûb-i Emsal” olarak adlandırılan deyim ve atasözleri, Atâ TERZİBAŞI’NIN “Eskiler Sözü ” adlı kitabında, rahmetli tarihçimiz Şakir Sabir Zabit’in “Irak Türkmenleri Ağzında Atasözleri” adlı kitabında aynı şekilde adlandırılmıştır.

Türkmen deyimleri ve atasözleri ile ilgili birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Faruk Faik KÖPRÜLÜ’nün Kerkük’te Hikâyeli Halk Meselleri, adlı çalışmasında Irak Türkmenleri’nde bütün deyim ve atasözleri hikâyeleriyle birlikte verilmiştir. Bunun yanında Abdullatif BENDEROĞLU’nun yayınlamış olduğu Atasözlerimiz adlı eserde 876 deyim ve atasözü vardır. Son olarak da Atâ TERZİBAŞI’nın “Kerkük Ağzı Türkmençe Sözlük” ve Habib HÜR MÜZLÜ’nün “Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü”nde pek çok deyim ve atasözlerine rastlanır.

Bu çalışmada Irak Türkmenleri’nin deyimleri ve atasözleri söz dizimi bakımından incelenmiştir. Irak Türkleri’nin deyimleri ve atasözlerinin tespitinde İhsan S. Vasfi’nin “Irak Türkleri’nde Deyimler ve Atasözleri ” adlı çalışmasından yararlanılmıştır. İhsan S. Vasfi’nin bu eseri Deyimler ve Atasözleri olmak üzere iki bölümden oluşur. Bu çalışmada da Irak Türkmenleri’nde deyimler ve atasözleri ayrı başlıklar hâlinde kelime gruplarına göre sınıflandırılmıştır.

Çalışmada Leylâ Karahan’ın Türkçe Söz Dizimi adlı kitabındaki şablon kullanılmıştır.

Tez yazım sürecinde yaşadığım bütün zorluklara rağmen eğitim hayatım boyunca maddî ve manevî desteği, imkânı eksik etmeyen kıymetli Annem Neriman DEMİREL ve Babam Siracettin GÜMÜŞ’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca yüksek lisans süreci boyunca kıymetli zamanını ayırarak yapmış olduğu katkılarından ötürü saygıdeğer hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ’ye teşekkür ederim.

Fatimah Serajaldeen Taha GUMUSH

Karabük 2021

ÖZ

Deyimler ve atasözleri, toplumların kültürünü, sosyal olaylarını, gelenek ve göreneklerini kuşaktan kuşağa aktaran özlü sözlerdir. Deyimler ve atasözleri milletlerin sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerini geçmişten günümüze kadar taşır, kültürel miras olma niteliği gösterir. Deyimler, iletilmek istenen bir düşüncenin açık bir şekilde ifade edilmesini ve az sözle çok şey anlatılmasını sağlayan etkili sözlerdir. Atasözleri ise, genellikle bir yargıyı bildirir ve çoğu zaman da topluma bu yolla öğüt ve ders vermesini amaçlar. Deyimler ve atasözleri bütün toplumlarda olduğu gibi Irak Türkmenleri'nin de toplumunda önemli bir yere sahiptir. Irak Türkmenleri'nde, toplumsal olayları ifade etmek için kaleme alınan ve hoyrat adı verilen ayrıca Türkmen edebiyatında da yaygın olarak kullanılan bu tür şiir türünde de çok fazla tercih edilmiştir. Türkiye Türkleri'nin ve Irak Türkmenleri'nin deyimleri ve atasözleri arasında oldukça benzerlikler görülmüştür. Irak Türkmenleri'nin yaşadıkları olaylar deyimleri ve atasözlerine yansiyarak günümüze kadar gelmiştir.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan girişte Türkmen kelimesinin kökeni, Irak Türkmenleri'nin tarihî, Irak Türkmenleri'nde deyimler ve atasözleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca deyimler ve atasözleri söz dizimi bakımından inceleneceği için söz dizimi konusunda da kısaca bilgi verilmiştir. İkinci bölüm deyimler ve atasözlerinin söz dizimi bakımından incelendiği bölümdür. Bu bölümde Irak Türkmenleri'nde bulunan deyimler ve atasözleri kelime gruplarına ayrılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Irak Türkmenleri'nin cümle hâlindeki deyimleri ve atasözleri incelenmiştir. Dördüncü bölüm sonuç bölümüdür, incelemelerde elde edilen veriler tablolar şeklinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Irak Türkmenleri, Deyimleri, Atasözleri, Söz dizimi.

ABSTRACT

Idioms and proverbs are quotations that convey the culture, social events, traditions and customs of societies from generation to generation. Idioms and proverbs carry the social, economic and cultural values of the nations from the past to the present and show the quality of being cultural heritage. Idioms, on the other hand, are effective words that enable a clear expression of a thought to be conveyed and to explain a lot with little words. Proverbs usually express a judgment and often aim to teach the public in this way. Idioms and proverbs have an important place in the society of Iraqi Turkmen as in all societies. In the Iraqi Turkmen, this type of poetry, which was written to express social events are called hoyrat, which is also widely used in Turkmen literature. It was observed striking similarities between idioms and proverbs Turkey Turks and Iraqi Turkmen.

This study consists of four main chapters. The first chapter gives an introduction about the origin of the word Turkmen, the history of Iraqi Turkmen, idioms and proverbs in Iraqi Turkmen. In addition, as idioms and proverbs are examined in terms of syntax brief information is given about it too. In the second chapter idioms and proverbs are examined in terms of syntax. In this chapter, idioms and proverbs in Iraqi Turkmen are divided into word groups. In the third part, Iraqi Turkmen idioms and proverbs in sentence form are examined. Forth part is conclusion, the data obtained from in the studies are shown in the form of tables.

Keywords:

Iraq Turkmen, Idioms, Proverbs, Syntax.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Irak Türkmen Deyimleri ve Atasözlerinin Söz Dizimi
Tezin Yazarı	Fatimah Serajaldeen Taha GUMUSH
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22/1/2021
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	221
Anahtar Kelimeler	Irak Türkmenleri, Deyimleri, Atasözleri, Söz Dizimi

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Syntax of İdioms and Proverbs of Iraq Turkmens
Author of the Thesis	Fatimah Serajaldeen Taha GUMUSH
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Status of the Thesis	MA
Date of the Thesis	22/1/2021
Field of the Thesis	Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	221
Keywords	Iraq Turkmens, Idioms, Proverbs, Syntax

KISALTMALAR

H : Hicrî yıl

M : Mîlâdi yıl

MÖ : Mîlâd öncesi

S : Sayfa

vs : Ve saire

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada Irak Türkmenleri'nin deyimleri ve atasözleri söz dizimi ve kelime grupları bakımından incelenecektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada konu olan Irak Türkmenleri'nin deyimleri ve atasözlerinin söz dizimi daha öncesinde incelenmediğinden alana önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma ile hem Irak Türkmençesinin söz varlığına hem de Türkiye Türkçesinin söz varlığına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada Irak Türkmenleri'nin deyimleri ve atasözleri üzerinde betimlemeli yöntemle söz dizimi çalışması yapılacaktır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Irak Türkmenleri'nin deyimleri ve atasözleri söz dizimi ve kelime grupları bakımından daha önce çalışılmadığı için ortaya bir hipotez atılmış olacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Daha önce Irak Türkmenleri'nin deyimleri ve atasözleri üzerinde sentaks çalışması yapılmadığı için ve derli toplu bir deyimleri ve atasözleri sözlüğü olmadığı için malzeme tarama konusunda sıkıntılar yaşanmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. GİRİŞ

Irak Türkmenleri'nin deyimleri ve atasözlerinin söz dizimi ve kelime grupları bakımından inceleneceği bu çalışmada öncelikle Irak Türkmenleri ile ilgili şu bilgileri vermek faydalı olacaktır:

1.1.1. Türkmen Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

Türkmen kelimesinin nereden geldiği ve ne anlama geldiği ile ilgili şu bilgiler elde edilmiştir:

Selçuklu fütuhatını müteakip Anadolu ve Irak'ta yerleşen, daha sonra Irak'ı vatan olarak benimseyen Türk boylarına Türkmen adı verilmiştir. Tarihçiler, Türkmen kelimesinin anlamı konusunda belirli bir görüş üzerinde birleşmemekle birlikte, Türkmenlerin Türk boylarından biri olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Bildiğimiz kadarı ile Türkmen kelimesi, Herth'in Alman Baverya İlimler Akademisi Kongresinde işaret ettiği gibi, ilk olarak 8.yüzyılda, Tong-tin Ansiklopedisi'nde Çince yazılışı ile Tokumenk biçiminde geçmektedir. Mukaddesi'nin eserinde coğrafya kaynaklarında (El-Mektebe el-Coğrafiyye, cilt3,s.274 vd.) ilk olarak Türkmen kelimesi zikredilmişse de, bunun hangi anlama geldiği belirtilmemiştir. Ancak Kâşgarlı'nın da işaret ettiği gibi bu ad, Oğuzlardan başka Karluklara da verilmiştir (Kerkük, 1998, s. 32).

Fars tarihçiler ise Türkmen adını hicri 5.yüzyıl 11.yüzyıldan beri Gerdizi'nin eserlerinde geçtiği gibi Farsça çoğul yapılarak "Türkmanan" biçiminde kullanılmışlardır. Ebul-Fazl el-Beyhaki de Türkmen kelimesini Oğuz Arapça Ghezkarşılığında kullanmıştır. Rus şarkiyatçı Barthold'a göre, Türkmen kelimesinin aslı ve kaynağı hâlâ bilinmemektedir. Zaten bu husus araştırmacı ve tarihçilerin kararsızlığından da belli olmaktadır (Oy, s. 42,43).

Türkmen kelimesi ve anlamı hakkında çeşitli görüşler vardır. Araştırmacılar ve tarihçiler tarihî kaynaklara başvurarak farklı farklı görüşler ortaya atmıştır. Bu görüşlerden birkaçı aşağıda verilmiştir:

"Bazı tarihçilere göre "Türkmen" deyimini "Türk" ve Farsça "Manend" kelimelerinin birleşerek "Türk'e benzer" anlamına gelen "Türkmanend"den doğmuştur. Bu görüşü benimseyenlere göre Müslümanlığı kabul eden Türkler bu adla anılmışlardır" (Hürmüzlü, 1994, s. 8).

"Dorblue'nun ileri sürdüğüne göre Horasan yakınlarına göç eden Oğuz Han'a mensup bazı boylar, kendilerine mahsus lehçelerini korumuşlardır. Bu yüzden Horasanlılar tarafından kendilerine, Türk-manend = Türk'e benzer, adı verilmiştir" (Hürmüzlü, 2003, s. 15).

Prof. Dr. Faruk Sümer'in de benimsediği diğer bir görüşe göre Türkmen adı, 11. yüzyıldan itibaren İslam ülkeleri ile kurulan ticari ilişkiler sonucunda, çoğunlukla İslam dinine giren Oğuz boylarına verilmiştir. Bu tarihten iki yüzyıl sonraki dönemden itibaren Türkmen sözü Oğuz kelimesinin yerini alarak yaygınlaşmıştır. Tarihçi Yılmaz Öztuna'ya göre, Türkmen adı Müslümanlar tarafından "İslamiyet'i kabul eden Türkler" anlamında Oğuzlar için kullanılmıştır. Ancak 11. yüzyıldan itibaren Türkmen sözü, Oğuz kelimesi ile beraber eş anlamda kullanılmış ve bu ad göçebe Oğuz boylarına verilmiştir (Sümer, 1972, s. 51)

"İbn-i Kesir ve Mehmet Neşri gibi yazarlara göre ise Türkmen sözcünün "Türk" ve "İman" kelimelerinden meydana gelmiş bileşik bir deyimdir" (Hürmüzlü, 2003, s.16).

Ebul-Fida'ya göre Horasan Maverünnehir bölgesinde yaşayan Türklerin Müslüman olanlarına Türkmen denilmiştir. İslam dinini benimseyen bu Türklere, Araplar arasına karıştıkları, bunlarla henüz Müslüman olmamış Türkler arasında tercümanlık etmekle tanındıkları için önceleri "Tercüman" adı verilmiştir. Böylece "Tercüman" kelimesi ağızlarda zamanla "Türkman" biçimine dönüşmüştür (Sabır, 1962, s. 36).

1.1.2. Türkmenlerin Aslı

Irak Türkmenleri'nin aslı ve şimdi yaşadıkları coğrafyaya nereden geldikleri ile ilgili çeşitli bilgiler söz konusudur. Bu konuyla ilgili Erşet Hürmüzlü şu bilgileri vermektedir:

Türkmenler, Orta Asya'dan göç eden Oğuzlardır. Çoğu tarihçilere göre İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türkmen ismini alan bu Türk kavmi İslâm ülkelerine yayılmış, kurduğu devlet ve beyliklerle bu ülkelerin kaderini çizmiş ve tarihinde çok belirgin bir rol oynamıştır. Türkmenlerin, yani Orta Asya'dan göç eden Oğuzların bir kısmı kırsal alanlarda, diğer kısmı ise şehirlerde yaşamakta idi. Bunlardan konargöçer olanlar Maverünnehir ve Horasan bölgelerine yakın yerlerde bulunurlardı. Oğuz boylarının ana vatanlarından çıkarak, Yakındoğu ülkelerine yayılmaları, bir hamlede meydana gelmemiş, birbirini takip eden göçler uzun yıllar sürmüştür. Tarihçilerin görüşüne göre doğudan Maverünnehir bölgesine göç eden Selçukluların yanında, Osmanlı hanedanının mensup olduğu Kayı-Han aşireti de yer almış ve bir müddet orada kalmıştır. Daha sonra Gazneli Sultan Mahmut'un emri ile Horasan ve Merv'e göç ederek, Mohan'da oturmaya karar kılmışlardır. Oğuzların tarihi çok eskilere dayanır. Orhun Abidelerine göre o dönemde Oğuzların Türk kavimleri arasında önemli yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitabeler Göktürk yurdunun kuzeyinde yaşayan Oğuzlara temas etmektedir. Oğuz boyları diğer bir Türk boyu olan Kırgızların baskısına maruz kalana kadar Anayurtları olan Orta Asya'da yaşadılar. Kırgızların tehdidi üzerine Oğuzlar Uygurlarla beraber anayurtlarını terk etmek zorunda kaldılar. İslam Ansiklopedisi'ne göre Türkmenler, Orta Asya'da oturan bir Türk kavmidir. El-Biruni, Kaşgarlı ve diğer eski müellifler uygarlıkta ileri giden yerleşik Oğuzlarla Karluklar ve tarımla uğraşan Halaçlara Türkmen adını vermişlerdir. Tarihî kaynakların çoğu 24 Oğuz boyunun efsanevi kimliği ile Türkler tarafından çok sevilen Oğuz Han'a intisap ettiğine işaret etmektedir. Bilindiği üzere Oğuz Han milâttan önce ilk Türk İmparatorluğunu kuran Mete Han'ın resmi lakabıdır. Oğuz boyları da Oğuz Han'ın 24 torununa mensuptur. Selçuklu ailesi de Kınık boyuna mensuptur. Abul-Fevz Muhammed Emin Bağdadî, Türklerin Yafes oğlu Kumer oğlu Türk'e intisap ettiklerini yazar. Barthold ise Hazar denizinden Çin sınırına yayılan Türk boylarının Türkmen Oğuz Karluk ve Dokuz-Oğuz olduğunu söyler. Barthold tarihte en büyük iki Türkmenlerin eseri olduğunu yazar, Türkmenlerin Irak'a girişleri birbirini izleyen çeşitli dönemlerde gerçekleşmiş, böylece sayıları çoğalarak önemleri artmıştır.

Emevilerin ve Abbasilerin ordularında görev verdikleri Türkmenlerden çok faydalandıkları bilinmektedir (Hürmüzlü, 2003, s. 54).

1.1.3. Irak'ta Türkmenlerin Devirleri

Irak Türkmenleri'nin bugüne kadar geçirdiği devirleri Hidayet Kemal Bayatlı şu şekilde vermektedir:

Birinci Devir:

Gruplar hâlinde muayyen zamanlarda Irak'a gelen Türkmenlerin bu bölgeye yerleşmeleri uzun vâdeli olmuştur. İlk Türkmen grubu Irak'a hicrî 32 (652) yılında girmiştir. Hicrî 54 (674) yılında Emevilerin kumandanı Ubeydu'lLâh, Buhara kuşatmasında Türkmenlerin yiğitliğini ve çok iyi silâh kullanmalarını görünce, Basra şehrine büyük bir Türkmen topluluğu yerleştirdi. Böylece Türkmenler daha sonra Emevi ordusunda önemli bir yer almışlardır. Ayrıca bunlara hicrî 132 (756) yılında Maşrık valisi Yezid bin Ömer bin Hüseyin, Buhara'dan gelmiş üç yüz kadar Türkmen'i de katmıştır. Hicrî 835 (1431) yılında Abbasî halifesi olan Mu'tasam genç Türkmenler'den oluşan bir muhafız birliği vücuda getirmiştir. Bu muhafız birliği adı geçen halifenin zamanında (h.833–842) gerek iç ayaklanmalarda gerekse dış savaşlarda önemli başarılar kazanmışlardır. Böylece tarih boyu ve toplumsal olayların sonucu olarak Irak toplumuyla kaynaşmaya başlamış olan Türkmenler, zamanla nişanlanma, evlenme vs. insani girişmelerin de etkisiyle daha ziyade Bağdat ve Samarra gibi kültür merkezlerinde yerleşmişlerdir. Bu etkilere karşı kültürlerini korumada büyük bir gayret sarfetmişlerdir. Hatta yeni kurdukları mahalle ve semtlere dahi kendi adlarını vermişlerdir.

İkinci Devir:

Büveyhiler tarafından işgâli, Türkmenlerin kuvvet ve kudretini bir dereceye kadar zayıflattı ise de, Irak'taki sayıları daha baştan beri önemli bir varlık gösterdiği için, az da olsa devlet içinde etkilerini hissettiriyorlardı. Muizül-Devle'nin ordusunun çoğunluğu Türkmenler'den oluşmaktaydı. Türk başbuğları, halifelere tahakküm etmekle beraber, aynı zamanda yetenekli kumandanlar olarak da önemli işler görmüşlerdir. Her an çökmek uçurumuna gelen Abbasî imparatorluğunu bu Türkmen komutanları ayakta tutmaya çalışıyorlardı. Halifenin Türk hassa ordusunda umûmiyetle babalarının yerine oğulları değil, türk ilinden yeni gelenlerin yer aldığını görmekteyiz. Bundan dolayıdır ki Türk hassa ordusu daima gücünü ve kudretini koruyabilmiştir.

Üçüncü Devir (Selçuklar Devri):

Bağdat'ın Selçukların hakimiyeti altına girmesi üzerine, Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu Irak'a yerleşmiş ve birçok Türk beyliği kurulmuştur. Meselâ: Atabeyler Musul'da Zeyneddin Küçük Erbil'de Kıpçak (Kıfçaklar) ise Kerkük'te varlıklarını göstermişlerdir. Bu devirde Türkmen grupları, büyük illerden, yine o illere bağlı başka bazı Türk topluluklardan ibaretti. Bu küçük topluluklar Trablusşam, Şam, Musul ve Kerkük bölgelerinde yaşayan Türkmen aşiretleri küçük oymaklardan meydana gelmişlerdir. Bu oymaklar arasında Oğuz boylarına mensup şubelere de rastlanmaktadır. Türkmen kolunu teşkil eden boy ve kabileler Osmanlı hâkimiyetinin başlamasından önce kalabalık nüfuslu ve daha teşkilatlı bir hâlde idiler. Doğuya doğru hızla gelişen Türkmen teşekkülü ve siyasî faaliyeti, Timur istilası durumunu zayıflatmış ve parçalanmasına neden olmuştur.

Dördüncü Devir (Türkmenler Devri):

Cengiz Han önünden kaçan, Hârzem Şah'ın ordusundan kalanlardır. Irak ve Cezire'ye dağılmış ve bozulmuş vaziyette geçen bu ordunun içinde Alâaddin'nin annesi Türkan Hatun'un aşireti olan Oymak aşireti de bulunmaktaydı. Bayat (Bayavut) ise bu aşiretin bir koludur. Bugün Kifri (Salahiye), Tuzhurmatı, Dakuk, Karatepe ve civarındaki bölgelerde bulunan ve bütünü Harzemşah'lardan olan Bayat aşiretinin, Türkan Hatun'un aşiretinin bir devamı olduğu zannedilmektedir.

Beşinci Devir (Moğollar Devri):

H. 656 (M.1258) yılında Bağdat Moğollar tarafından işgâl edildikten sonra bütün Irak, Moğollar'ın eline geçti. Fakat Moğollar Türk ırkından olmamakla beraber önemli bir sayıda bir Türkmen topluluğunu beraberlerinde getirmişlerdi. Gerek bu Türk topluluğu, gerek geldikleri yerlerdeki Türkmenler arasında kalan Moğollar Türkleşmeye başladılar. Yüzyıl sonra, yani XIV. yüzyılda artık bütün Moğollar Türkleşmişlerdi. Musul bölgesinde yurt tutmuş olan Moğol boyları arasında Oyratlar başta gelmektedir. Bunlar Kalabalık sayıda idiler. Bunların önemli bir kısmının Irak'ta yerleştiği anlaşılıyor. Bugün Irak Türkmenleri'nin halk şiiirlerine Hoyrat denilmektedir ki bunun Oyrat boyunun adı ile ilgili olup olmadığı iyice bilinmiyor. Celâyir devleti Moğol devletinin bir kısmı idi ve Timur İran'dan Irak'a geçtikten sonra birçok Türkmen topluluğu Irak'ta kalmıştı. Bu aşiretlerden Karatepe ve ona yakın diğer bölgelerde yerleşmiş olan Sarlu aşireti bugüne kadar varlıklarını korumuşlardır. Bu aşiret yazları Haleb'e, buradan da Kuzey batıya doğru Bağdat ve Musul'un Güney batısına Irak-ı Acem'e kadar inmekte, bu bölgelerde dolaşmaktaydılar.

Altıncı Devir (Akkoyunlu, Karakoyunlu Devri):

İçtimaî ve siyasi âmiller yüzünden, diğer Türkmen zümreleri gibi, Irak toplumuyla kaynaşmış olan Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkleri genellikle Irak'ın kuzey ve kuzey-doğu bölgelerinde M.813 ile 914 yılları arasında yerleşmişlerdir. Türkmen göçebeleri olan bu aşiretler, Irak ve Azerbaycan'ın nüfuzu altındaydılar. Gerek Akkoyunlu ve gerekse Safevî devletleri Irak'ın Türkleşmesinde herhangi bir sarsıntı geçirmemişti, tam tersine Türk unsurlarıyla nüfuzları artmıştı.

Yedinci Devir (Osmanlı Türkleri Devri):

Bu devrin Türkleşmesi kuvvet ve şiddeti bakımından Selçuk devrine benzemekte olup etkisi bugüne kadar görülmektedir. 1032 yılında Safevîler Bağdat'ı işgâl ettiler. Siyasî durum M.1048 yılına kadar doğuda devam etti. IV. Murat zamanında Bağdat Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. IV. Sultan Murat, doğuda Acem, batıda ise Irak arasında bir askerî karargâh yaptırarak bu bölgeye Türkmenleri yerleştirdi. Aslen Marağa Azerbaycan Türkmenleri'nden olan Irak Türkmenleri'nin bir kısmı da (1505–1524) tarihlerinde Şah İsmail tarafından Irak'a yerleştirilmiştir. Daha önce Nadir Şah'ın, (1447–1730) tarihlerinde Azerbaycan Türkleri'nden bazılarının Irak'a geçmelerinde büyük rolü olduğu görülmüştür. Bu durum, Bağdat'ı Kanuni Sultan Süleyman fethettikten hicrî 941 (1535) sonra da devam etmiştir. Türkmenlerin Irak'taki yerleşim bölgelerine gelince, bu alan Irak'ın kuzeyinde Telâfer şehrinden başlar Musul etrafındaki köyler, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Dakük, Tuzhurmatı, Kifri (Salahiye) Hanekin, Bedre'ye kadar uzamaktadır (Bayatlı, 1996, s. 17).

Türkmenler, İslam devletlerine büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Hükümdarlar, savaşlarda Türkmenlere güvenip yer vermişlerdir. Onların, ziraat, sanayi, ticaret ve farklı bilim dallarında rolleri olmuştur. Türkmenler vatanları Irak'ta, savaşçı, hükümdar ve bilim adamı olarak yaşamışlardır (El-Zabıt, Şakir, 1958, s. 26-27).

1.1.4. Irak Türkmenleri'nin Nüfusu ve Günümüzde Yaşadıkları İl, Köy ve Bucaklar

Irak Türkmenlerinin bugün yaşadıkları yerler hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır:

Irak'ın 20. yüzyıl başlarında 2 milyon civarında olan nüfusu, 1947'de 4.186.000, 1957'de 6.298.000, 1965'te 8.220.000, 1977'de 12.171.500, 1987'de 16.335.00 ve 1995'te 20.400.000 olarak sayılmıştır. 2014 Irak seçimlerine baktığımızda ise Irak nüfusu yaklaşık 35 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Irak Türkmenlerinin nüfusa oranı da %9-10 olarak belirtilmiştir. Buna göre bölgede günümüzde 3 ila 4 milyon arasında Irak Türkmen nüfusu bulunmaktadır (Doğan, 2018, s. 3).

Iraklı tarihçi Abdulrazzak El- Hasani'nin araştırmasına ilişkin aşağıdaki görüş ortaya atılmıştır:

Türkmen boylarının, birbirini takip eden devrelerde Irak'a göçtüklerini belirtmektedir. Ona göre Türkmenler, kuzeybatıdan uzanan bölge üzerinde yayılmaktadırlar. Bu bölge Telâfer'den başlamak üzere, Kerkük vilâyetinde bulunan Altunköprü, Tuzhurmatu, Kızlarbat ve Diyâle vilâyetine bağlı Mendeli'ye kadar olan sahayı kapsamaktadır (Hürmüzlü, 1994, s. 17).

Kerkük şehri ise Musul'a 140 km Bağdat'a ise 248 km uzaklıktadır. Kent, MÖ 2. bin yılda Huriler tarafından Arrapha adıyla kurulmuştur, Asur yönetimi altında özellikle MÖ 11. ve 10. yüzyıllarda büyük önem kazanmıştır. Asurlular MÖ 800'lerde Medlere karşı koymak amacıyla bir kale inşa ettikleri kente, hükümdarlarının adını vererek "Sartnabal"ın şehri anlamında "kerk Sluk" demişlerdir. Bu isim zamanla Kerkük'e dönüşmüştür (Kemali, Sinjar 2017, s. 20).

1.1.5. Irak Türkmeleri'nin Kullandığı Alfabeler

Irak Türkmenleri geçmişten günümüze kadar çeşitli alfabeler kullanmıştır.

Irak Türkmenleri eskiden beri özellikle Osmanlı'nın etkisiyle Türkçe yazılarında Arap alfabesini ve Osmanlı imlâsını kullanmaktadırlar. Irak Türkmenleri yazı dilinde sağır kef denilen ve damak n'si sesini veren harf de dâhil olmak üzere Osmanlı devrinde kullanılan alfabenin aynısını kullanırlar. Son otuz yılda ise devlet kontrolünde çıkan gazete ve dergilerde, yayımlanan kitaplarda, aynı alfabe kullanılmakla birlikte bahsi edilen sağır kef harfi kaldırılmış, yerine nun "n" harfi kullanılmaya başlamıştır. Bu uygulamaya göre Osmanlı imlâsı bir kenara atılıp yazılar Türkiye Türkçesinin ünlü uyumuna bağlı şekilde icra edilmiştir. Konuşma diline gelecek olursak, Kerkük ağzında yumuşak g (ğ) hariç Türkiye Türkçesinde bulunan harflerin aynısı kullanılır. Bunun yanında Türkiye Türkçesinde konuşmada kullanılmayan ve çoğu Osmanlı alfabesinden alınan, Arapça ve Farsça'nın da etkisiyle, birkaç harf daha telaffuz edilir (Hürmüzlü, 2013, s. 25).

Ayrıca Arap alfabesine, Farsçadan da dört harf daha ekleyerek alfabedeki harflerin sayısını otuz ikiye yükselttiler. Bunlara ek olarak Türkçedeki g sesini göstermek için " گ " yi, nazal " ن - n " veya sağır " ك , " işaretini ve kapalı " هـ - é " nin karşılığı olan işareti eklediler (Hayder, 1979, s. 9).

Irak Türkmenleri'nin yazı dili Türkiye Türkçesi yazı dilidir. Yani Türk yazarları, şairleri nasıl bir dille yazıyorlarsa, Türk gazete ve dergileri nasıl bir dille çıkıyorsa Irak Türkmenleri şair ve yazarlarının, gazete ve dergilerinin dili de aynıdır. Demek ki Irak Türk aydınları da İstanbul ağzına dayanan bir yazı dili kullanmaktadırlar. Bu yazı dili ile Irak'ta şiirler, hikâyeler, romanlar, edebî ve tarihî

araştırma eserleri yazıldığı gibi gazeteler ve dergiler de çıkarılmaktadır. Necme, Kerkük, Âfâk, Beşir gibi Türkçe gazeteler çıkarılmıştır. Aynı zamanda haftalık Yurt Gazetesi de çıkarılmıştır. Kardeşlik dergisinden de söz etmek lazımdır. Çünkü bu derginin Irak Türkmenleri kültür hayatında önemli bir yere sahiptir (Ercilasun, 1993, s. 223- 234).

1.2. Deyimler ve Atasözleri

Deyimler ve atasözleri, folklorun diğer çeşitleri gibi milletin tarihini, dünya görüşünü, hayat tarzını, toplumun inanç ve itikadını yansıtan, paha biçilmez değerlerdir. Bu kültür hazinelerinde geçmiş ile ilgili fıkraların, masalların ve hatta unutulmuş gerçeklerin güçlkle sezilebilen izlerine bile rastlanır. Deyimler ve atasözleri yalnızca milletlerin fikrini yansıtan unsurlar değil, aynı zamanda o millerletin tarihini yansıtan belge değerindedir.

“Ali Öztürk, deyimleri meydana gelişleri bakımından üçe ayırmaktadır: a) Fıkralardan kaynaklanan deyimler b) Toplum hayatında sıkça yaşanan olayları ifade eden kavramlar c) Gelenekleşmiş tutumları, zetleyen tanımlayan kavramlar” (Öztürk, 1986, s. 321).

“Deyimler asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır” (Elçin, 1986. s. 642)

Ömer Asım Aksoy’un da belirttiği gibi;“Atasözleri sosyoloji, felsefe, tarih ve ahlaki yönden incelenmesinin yanı sıra psikolojik yönden inceleme ve araştırma konusu edilmeye değer millî varlıklar deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarıdır” (Aksoy, 1965, s. 13).

Deyimler ve atasözlerle ilgili çeşitli tanım ve adlandırma vardır.

Atasözlerinin Türk dili içindeki seyrine bakılırsa, şu adlarla karşılandığını görürüz: Göktürk ve Uygur dilinde “sav”, Hakaniye dilinde Arapçanın tesiri ile “mesel”, Oğuz sahasında “mesel, durûb-ı emsâl, darb-ı mesel, atalar sözü, ata sözü”, Yakutçada “xohono” Tobollarda “takmak”, Altayca Tuvacada “ülgerocak”, Sagaylarda “takpak”, Kaşlarda, Kızıllarda, Koybollarda “söpsek”, Çuvaşlarda “comak, oranlama, samah”, Kazancada “eski söz”, Kırımca “kartlar sözü, hikmet” Doğu Türkistan’dan Kırım’a uzanan sahada “makal”, Doğu Türkistan’da “tabma, ulular sözü”, Kerkük ağzında “darb-ı kelâm, emshal, cümle-i hikemiyye, deme, deyişet, eskiler sözü”, Anadolu ağzlarında “deyişet, ozanlama”(Oy ve Elçin 1986).

“Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat adlı eserinde “mesel” maddesi şöyle açıklanmıştır: “1. Örnek, benzer, nümûne, 2. Dokunaklı mânâlı söz, 3. Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye” (Devellioğlu, 2004, s. 625).

Ömer Asım Aksoy ise atasözünü, “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca özümsemiş özsözler” (Aksoy, 2014, s. 37) şeklinde tanımlamıştır.

Doğan Aksan ise atasözlerini “Bir dilin sözvarlığı içinde yer alan atasözleri, bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir” (Aksan, 2006, s. 33) şeklinde açıklamıştır.

Ali Püsküllüoğlu ise atasözlerini “ataların uzun denemelere, gözlemlere dayanan yargılarını, genel kural, bilgece düşünme ya da öğüt veren ve kalıplaşmış bir biçimi olan kamuca benimsenmiş kısa, özlü sözlerdir”(Püsküllüoğlu, 1995, s. 7) şeklinde tanımlamıştır.

Nurettin Albayrak ise atasözlerini “atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözlerdir” (Albayrak, 2009, s. 3) şeklinde dile getirmiştir.

1.3. Söz Dizimi

Söz dizimi terimi ile ilgili cümle bilgisi, tümce bilgisi, nahiv, sentaks gibi adlandırılmalar vardır. Ayrıca söz dizimi ile ilgili Türkologların da farklı tanımları vardır.

Haydar Ediskun'a göre söz dizimi:

Söz dizimi, kelimelerin yan yana gelerek oluşturduğu yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile içinde yüklemi/yargısı bulunan cümleyi, cümlelerin öğelerini, öğelerin diziliş sırasını, cümlelerin yapısını, kısaca cümleyi ve kelime gruplarını inceleyen dilbilim dalıdır (Ediskun, 2005, s. 323).

Leylâ Karahan'a göre söz dizimi:

Türkçe söz diziminin en belirgin özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır. Bu özellik, Türkçeyi diğer birçok dilden, meselâ Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırır, Moğolca, Mançu-Tunguzca gibi bugün köken birliği tartışılan bazı dillere yaklaştırır (Karahana, 2012, s. 9).

Süer Eker'e göre söz dizimi:

“Türkçe bir Özne-Tümleç-Yüklem dilidir; ancak dünya dillerinde Eylem-Nesne-Özne ve Özne-Yüklem-Nesne sırası baskındır” (Eker, 2011, s. 405).

Vecihe Hatipoğlu'ya göre söz dizimi:

Sözlüklerde, tek tek, hareketsiz duran sözcükleri, harekete geçiren, canlandıran, birbirleriyle olan ilgisidir. İki veya daha çok sözcüğün birbirleriyle ilgili olarak sıralanmalarına, birlik kurmalarına anlatım denir. Anlatımlar iki yönde gelişirler, ya yargı bildirirler veya bildirmezler. Dilbilgisi verilerine göre yüklemi olan anlatımlara “yargılı anlatım” yüklemi olmayan anlatımlara da “yargısız anlatım denir (Hatipoğlu, 1982, s. 1).

Zeynep Korkmaz'a göre söz dizimi:

“Gramer Terimleri Sözlüğü” adlı eserinde söz dizimi terimi için “cümle bilgisi” ifadesini kullanarak bu terimi şöyle tanımlar: “Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalı ” (Korkmaz, 2007, s. 55).

Mehmet Hengirmen'e göre söz dizimi:

söz dizimini, “Sözcüklerin cümle içindeki sıralanış biçimlerini, görevlerini ve cümlelerin yapısını inceleyen dil bilgisi alanı” (Hengirmen, 2005, s. 319).

Çalışmanın inceleme kısmında deyimler ve atasözleri öncelikle kelime grubu ve cümle şeklinde olanlar diye ikiye ayrılacaktır. Sonrasında ise deyimleri ve atasözleri

betimlemeli yöntemle hangi kelime grubu yapısında ise o başlıkta verilecektir. Cümle hâlindeki deyimleri ve atasözleri ise yapılarına göre incelenecektir.

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KELİME GRUPLARI

Dil, insanlar arasında karşılıklı duygu, düşünce, jest, mimikler, el, kol, yüz ve vücut hareketleri vasıtasıyla anlaşmayı sağlayan önemli faktörlerden biridir. Dil, sözcükleri ve sözcüklerin bir araya gelmesinden oluşan cümleleri içine alır.

Birileriyle diyaloga geçildiği zaman bazen duyguları dile getirmek ya da bilgi vermek için sözcükler tek başlarına kifayetsiz kalabilir. Bu durumda ifadeyi kuvvetlendirmek hususuyla bir ya da birden fazla sözcük bir araya getirilir. Böylece yeni anlatım teknikleri bulunmuş olur. Kelimelerin bir araya gelerek kurdukları yeni ifade kalıplarına “kelime grupları” denir.

“Dil, kelime demek değildir. Kelimeleri anlatmaya yarayan geniş anlamlı ifade şekli, cümlelerdir. Kelimeler, ancak dilin bir unsurudur” (Çatıkkaş, 2001, s. 16).

Muharrem Ergin’e göre kelime grubu:

“Birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.” Ergin, kelime gruplarını şöyle tasnif etmiştir: Tekrarlar, Bağlama grubu, Sıfat Tamlaması, İyelik grubu ve isim tamlaması, Aitlik grubu, Birleşik isim, Birleşik Fiil, Unvan grubu, Ünlem grubu, Sayı grubu, Edat grubu, İsnat grubu, Genitif, datif, lokatif, ablatif gurupları, Fiil grubu, Partisip grubu, Gerundium grubu, Kısaltma grupları, Akkuzatif grubu (Ergin, 2009, s. 374).

Zuhal Kültüral’a göre kelime grubu:

“Birden çok kelimedenden meydana gelen, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan ve cümle içinde tek unsur olarak değerlendirilen söz dizisidir” şeklinde tanımlamıştır. Kelime öbeğinin, öbek, sözcük öbeği gibi terimlerle de ifade edildiğini bu dil birliklerinin nesnelere ve hareketleri çeşitli yönleriyle daha geniş olarak ifade edebilmek için belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelen kelimeler topluluğu olduğunu söylemiş ve kelime gruplarını şu şekilde sınıflandırmıştır: İsim Tamlaması, Sıfat Tamlaması, İsim-Fiil Grubu, Sıfat-Fiil Grubu (Partisip grubu), Zarf-Fiil Grubu, (Gerundium grubu), Tekrar Grubu (İkileme), Edat Grubu, Bağlama Grubu, Unvan Grubu, Sayı Grubu, Ünlem Grubu, Birleşik Fiil, Kısaltma Grupları (Kültüral, 2018, s. 9).

Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam’a göre kelime grubu:

yalnızca tamlamalar değinmişler diğer kelime gruplarına yer vermemişlerdir. Tamlamaların, başka dillerde olduğu gibi, Türkiye Türkçesinde de yargı taşımayan en küçük söz birliği olduğunu söylemişler ve “bir adın niteliklerinin başka adlarla daha iyi belirlenmesini sağlayan söz birlikleri” olduğunu belirtmişlerdir (Atabay, Özel, Çam, 2003, s. 15).

Tahsin Banguoğlu'ya göre kelime grubu:

“Türkçenin Grameri”nde sözcük öbeklerini, “Sözü geliştirmek üzere kelimeler beklenirler, kavramlar arasında derece derece ilişkiler meydana getirirler. Böylece tek kavramdan anlatmaya doğru giderler. Bunlara kelime öbekleri (groupe de mot) diyoruz.” şeklinde açıklar ve kelime gruplarını şu şekilde sınıflandırır: Belirtme 9 bekleri ve yargı bekleri. Belirtme öbeklerini de kendi içinde şöyle sınıflar: Adtakımları, sıfattakımları, zarf öbekleri, takı öbekleri, çekim öbekleri, bağlam öbekleri, yanaşma takımları, katma öbekler (Banguoğlu, 2015, s. 496-520).

Mehmet Kaya Bilgegil'e göre kelime grubu:

Türkçe Dilbilgisi kitabında kelime gruplarını belirtme grupları olarak adlandırmış ve “Birden ziyade kelimedenden meydana geldiği halde, cümledeki görevi bakımından bir tek kelimedenden farksız olan, gerektiği takdirde, yine bir kelime imiş gibi çekim eki alabilen isim soyundan kelimelerin teşkil ettiği birleşik sözlere, belirtme (= tyin) grupları diyoruz.” şeklinde açıklamıştır (Bilgegil, 2014, s. 108).

Kerime stnova'ya göre kelime grubu:

Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri adlı çalışmasında kelime gruplarını sözcük öbeği olarak adlandırmış ve Türkçede 10 sözcük öbeklerinin sırasını, asıl unsur + yardımcı unsur/tamlayan + tamlanan olarak belirlemiştir. Asıl unsurun sonda bulunuruşu kuralının, sözcük öbekleri için de geçerli olduğunu savunmuştur (stnova, 2014, s. 73).

Nesrin Bayraktar'a göre kelime grubu:

en az iki szcgn dil bilimin biçim boyutundaki alt dallarında birleştirme sonucu bir araya gelmesinden oluşur. Birleştirme (İng. = Compounding) bir kavramın ifadesi için o kavramın ilişkili bulunduğu en az iki adın bir araya gelmesi sonucu ad yapılmasıdır. Bu durum Türkçede iki adın ya da bir ad ve bir eylemin birleştirilmesi sonucunda yapılır (Bayraktar, 2014, s. 129).

2.1.1. İSİM TAMLAMASI

İsim tamlamaları, iki unsurun bir araya gelmesiyle oluşan bir gruptur. Grup içerisinde ilişkiler kurarak tamlayanın ilgi, tamlananın ise iyelik eki alarak birbirlerini tamamlamasıyla oluşan kelime grubudur.

“İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır” (Karahan, 2019, s. 42).

“İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, cins vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde bir araya gelmesinden oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 17).

“Eskilerin terkîb-i izâfî diye tanımladıkları isim tamlaması, bir ismin başka bir yalın veya ilgi ekli isim tarafından tamamlanması ile oluşan kelime öbeğinin adıdır. Bu öbekte de tamlayan yardımcı öge, tamlanan temel öge olacaktır” (Delice, 2018, s. 15).

2.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

İsim tamlamasının tamlayan bölümünde ilgi hâli ekinin bulunması sonucu meydana gelen bir durumdur.

“Tamlayanı ilgi hâli eki (-ın, -in, -un, -ün, -nın, -nin, -nun, -nün) almış olan tamlamaya belirtili isim tamlaması denir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 19).

“Tamlayanı ilgi hâli eki ile kurulan isim tamlamalarıdır” (Delice, 2018, s. 41).

- **neyin nesi** (kim olacak, ne önemi var)
- **topuzun hakkı** iş gör- (gücüne güvenerek istediğini yapmak)
- **Allah'ın mahluku** (zavallı, çaresiz)
- **Allah'ın koyunu** (zavallı)
- **Allah'ın belası** (başkalarına kötülüğü dokunan kimse)
- **Allah'ın günü** (her gün)
- **Allah'ın vergisi** (Allah'ın bağıışı)
- **Allah'ın hışmı** gazebine rastlasın (Allah cezasını versin)
- **ağzının payını** ver- (birini ağır sözle susturmak, haddini bildirmek)

- **bicin babasını** sor- (bilinmeyen konular hakkında bir şeyler sormak)
- **Allah'ın defterine** sal- (intikamını Allah'tan istemek)
- **başının etini** yemek (çok konuşup dırıldır ederek birini rahatsız etmek)
- **ayağının altına** sabun sür- (birini sözlerle aldatmaya çalışmak)
- **dizinin bağı** kop- (korkudan ayakta duramamak)
- **dilinin belasını** çek- (yanlış ve yersiz konuşma yüzünden sorguya çekilmek)
- **derdinin başı** keşam (tarhana) aş (davranışlarının asıl sebebi açık ve bellidir anlamında)
- **dünenin uşağı** (genç delikanlı)
- gemide oturup **gemicinin gözünü** çıkar- (haksız yere başkasının malını zaptedip, üstelik ona karşı fenalık yapmak)
- **gevlinin sevdiği** (gönlünün beğendiği, istediği)
- **götünün yerini** et- (kendisini zorla bir yerde yerleştirmeye çalışmak)
- **gözünün mişrihi** ak- (göz hastalığına tutulmak veya gözlerinin kenarında pislik birikmek)
- **gözünün perdesi** kalk- (eski inançlara göre bazı kimselerin başkalarına görünmeyen iyi şeyleri görmek)
- **gettiğiv gündü** (düşeceksin, yenilgiye uğrayacaksın anlamında)
- **devenin kuyruğu** yere değinceye kadar (çok uzun bir süre, imkansız olan bir iş)
- içinden çıktığı **yumurtanın kabuğunu** beğenme- (çevresine yüksekte bakmak)
- **ipin ucunu** suya ver- (aldırmaksızın iş görmek veya para harcamak)
- **ipin ucunu** itirmek (ne yapacağını bilememek)
- her **aşın havuncu** (her işe burnunu sokan)
- **karıncanın kavmi** çık- (beklenmeden birine kayırcılar çıkmak)
- **kazının eseği** öleydi (kadı, babanın nikâhını anana kıymasaydı da, senin gibiler dünyaya gelmeseydi)
- **köpeğin ağzını** bir lukmaydan kapa- (önemsiz bir şey vermekle kötü bir kimsenin zararını önlemek)
- **kissenin ağzını** aç- (bol para harcamaya girişmek)

- **köpeğin ağzını** bir lukmaydan kapa- (önemsiz bir şey vermekle kötü bir kimsenin zararını önlemek)
- ölüm **Allah'ın emri** (ölmek Allah'ın takdiridir)
- ölü **eşeğin nalını** çek- (eskimiş şeylerden yarar sağlamaya çalışmak)
- **suyunun suyu** (bir şeyle çok uzaktan ilişkisi bulunan)
- **sözünün sahibi** ol- (söylediği sözü yerine getirmek)
- **topuzun hakkı** iş gör- (gücüne güvenerek istediğini yapmak)
- **ayağının tozuydan** (seferden dönüp dinlenmeden)
- **cehennemin dibine** (müstahak olsun, canı çıksın)
- **çenesinin çivisi** çıksın (fazla gevezelik yapana söylenilir) <<argo>>
- **kelefin üçünü** itir- (ne yapacağını şaşırarak)
- **kissenin ağzını** aç- (bol para harcamaya girişmek)
- ölü **ineğin sütünü** sağ- (yaramaz çürük şeylerden yararlanmaya çalışmak)
- **perde pilav** (bir çeşit pilav)

Atasözlerinde ise:

- **pisiğin tobası** sıçanı görünceye kadardı.
- **düşenin voldaşı** olmaz, inanmazsav düşte gör.
- **dünyanın kuyruğu** uzundu.
- **devletinin düşkünü**, yazlıg girer kış günü.
- **davulun sesi** uzahtan hoştu.
- **gecinin ameli** azarsa gider çabanın ekmeğini yer.
- **gecinin koturu** gider bulağ başınnan su içer.
- **insanın eti** yilinmez, derisi girilmez, şirin dilden başka nesi var.
- **insanın adı** haraba çhınca canı çıksın.
- **şeytanın dostluğu** dar ağacına kadardı.
- **zengininin malı** her ayıbını örter.
- **zengininin parası** yohsulun çenesini yoruldu.
- **miskinin ahi**, tahtınnan endiri şahı.
- **pisiğin burnu** ete olaşmaz, diyer kohuptu.
- **paranın üzü** sıcağdı.
- **yalancının mumu** yassıya kimin yanar.

- **duvarın kulağı** var.
- **altunun değerini** altunçu bilir.
- çoh meyveli **ağacın başı** aşağıda olu.
- **dellinin başı** belasızdı.
- **haclaklakin gevli** taktaktan hoştu.
- **hatunun kıldığı, kabın sesi** çıkmaz.
- bir **dertlinin dermanını** o derde düşenen sor.
- ayağı yalın **gezenin ayağına** tikan batar.
- **utananın oğlu** olmaz olsa da herin görmez.
- bir **dertlinin dermanını** o derde düşenen al.
- **nenenin haraş oğlu** (yaramazlık yapan büyük çocuğa karşı) <<alaylı söz>>

2.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

İsim tamlamasının tamlayan bölümünde ilgi hâlinin bulunmadığı bir çeşit isim tamlamasıdır.

“İki unsur arasında daimî bir ilişki mevcuttur. Tamlamada iki unsur arasına başka bir unsur giremez ve unsurlar yer değiştiremez. Bundan dolayı nesne adı olarak kullanılmaya en elverişli kelime gruplarından biri belirtisiz isim tamlamasıdır” (Karahan, 2019, s. 44).

Tamlayıcı ilgi hâli eki almayan tamlamaya belirtisiz isim tamlaması denir. İlgi hâli eki almadığı için nesne kişiye mal olmaz. Tamlananın aldığı ek ise onu cinse mal eder. Bu yüzden belirtisiz isim tamlaması daha çok cins kavramı verir. Böylece tamlama cins adı olma özelliği gösterir. Bu yapıdaki tamlamada unsurlar arasında geçici değil, devamlı bir ilişki vardır bu yüzden grubu oluşturan kelimeler anlamca kaynaşmaya çok müsaittirler. Bundan dolayı belirtisiz isim tamlaması kalıbında çeşitli anlamlarda birleşik kelimeler yapılabilmektedir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 25).

“Tamlayıcı ilgi hâli eki olmaksızın kurulan isim tamlamalarıdır” (Delice, 2018, s. 41).

- **boyun borcu** (görev, yapılması gereken iş)
- **selte başı** (başta gelen, malın seçkin payı) <<alaylı söz>>
- **söz gelisi** (sözün yeri gelmişken)
- **kör elinde** bit gör- (kolay bir işi başarmaya gönüllüler çoğalmak)
- **arpa boyunda** (çok kısa)
- **etek dolusu** (pek çok)

- **aklı topuğunda** (akılsız, budala)
- **duz ekmek hakkı** (dostlar arasında bulunan karşılıklı haklar)
- **siz soranı** (hiç halimi sormadın, hafif sitem anlamında)
- **sözün kisası** (sözün özeti)
- **su sığırı** (çok şişman)
- **sacıv altı** (saçın kesilerek altı görünsün anlamında) şakalı sövgü <<argo>>
- **aslan ağzı** (aslan ağzına benzeyen bir çiçek)
- **aslan payı** (en büyük hisse)
- **ayak yolu** (tuvalet)
- **adam sarrafı** (insanların çeşitlerini iyi tanıyan)
- **Allah karı** (kar yağışında toplanan kar)
- **alın yazısı** (kader)
- **alın teri** (emek)
- **ayı heneği** (eziyet verici şaka)
- **adam kahatlığı** (sanki insanlara kıtlık gelmiş de kendini adam sayan birisi veya değersiz birini adam yerine koyarak, sövgü mahiyetinde söylenir)
- **aybası** ol- (kadının aylık âdet zamanı olmak)
- **cibin dasağı** çıkar- (vaktini boşuna harcamak)
- **cul cirpeğini** yığıştır- (kovmak)
- **dağ ayısı** (cahil, görgüsüz kimse)
- **dağ eteği** (dağ yamacının aşağısı)
- **diş kirası** iste- (kendisine bağışlanan şeyle yetinmeyip diğer isteklerde de bulunmak)
- dili **sah arşını** ol- (fazla dokunaklı sözler konuşmak)
- **dert ortağı** (birinin derdini paylaşan dostu)
- **dil yarası** (kötü ve ağır sözün gönülde yarattığı kırgınlık)
- **dev nenesi** (iri ve korkunç kadın)
- **dünya azabı** (zorluk ve güçlüğü sebep olan)
- **davşan yuhusu** (çok hafif uyu)
- **ecel beşiği** (devrilmesinden korkulan şey. Eskiden minare tamirinde kullanılan iskelele denilirdi)
- **el heneği** (birine elle yapılan ilişme)

- **el sakası** (tedirgin etmek veya güldürmek için birine elle yapılan ilişme)
- **el uşağı** (yabancının çocuğı)
- **ev herhizi** (üzerine şüphe gelmeyen yakın kimselerden olan hırsız)
- **dar ağacı** (idam etmek için kullanılan araç)
- **devlet kuşu** (efsanelerde talih getiren kuş)
- **el cariğı** (el altında yardımcı)
- **el kiri** (harcanıp giden para)
- **el emeğı** (elle çalışmanın kazancı)
- **ev arvadı** (ev dışında çalışmayan kadın)
- **gevil hoşluğu** (gönlü sevdiren şey)
- **eskiler sözü** (atalar sözü)
- **etek dolusu** (pek çok)
- **dilenci ası** (birbirine uymayan şeylerden oluşan birikme, karma karışık şey)
- **el tayı** kadar (küçücük anlamında)
- **göz ayarı** (gözle tahmin ederek)
- **göz bebeğı** (çok sevilen)
- **göz dağı** ver- (korkutmak, tehdit etmek)
- **göz nuru** tök- (göz emeğı harcamak)
- **göz zoru** (güçlülle)
- **dil otu** yemek (gevezelik etmek)
- **eşek beyni** yemek (kalın kafalı olan birine hitâp edilir)
- **el ayağı** bağlan- (bir işi yapmak için bütün imkanları elinden alınmak)
- **el ayağını** bağla- (birini bir şeyi yapmayacak duruma getirmek)
- **iş adamı** (iş başaran kimse)
- **ilan başı** essük ol- (yaramayan bir çok şeyin bir arada bulunması)
- **herhiz yatağı** (hırsızların saklandıkları veya barındıkları yer)
- **hindi kanı** (büyük miktar para)
- **Hint yağı** (çocuklara ishal vermek için kullanılan ilaç)
- **hükmet kapsı** (devlet dâiresi)
- **kadın budu** (Kerkük yöresinde bir çeşit içli köftenin adı)
- kadir **cadır kervanı** (eskiden Musul ile Kerkük arasında mal taşıyan büyük bir kervana benzetmek anlamında söylenilir)

- **kan davası** (iki aile veya grup arasında birinin öldürülmesinden ileri gelen kinin sürdürülmesi ve öç alma düşüncesi)
- **kan kardeşi** (soydaş)
- **kapı komşusu** (yakın komşu)
- **Karatepe çamuru** (kötü bir duruma düşme)
- **karılar bazarı** (çeşitli eski ev eşyasının satıldığı ve kadın satıcıların da bulunduğu çarşı)
- **kazan dibi** (yerinde kalan)
- **kırtök tayfası** (dikkatsizlikle davranıp malları hasara uğratan kimseler)
- **kıyamet adamı** (dindar insan)
- **komsuluk aşısı** (komşuların birbirine gönderdikleri yemek)
- **köpek halı** (çok fena durum)
- **kör döğüşü** (birbirini sıkıca tutup dövüşmek)
- **kör yolu** (belli bir yol)
- **kucak dolusu** (bol bol selam yollamak)
- **kudret karı** (kar yağışından toplanıp yaz mevsiminde kullanılan kar)
- **kulak misafiri** ol- (yakınında konuşulanı dinlemek)
- **kuş dili** (anlaşılamayan dil)
- **tavuk yuhusu** (hafif uyku, çabuk uyanan)
- **kuzu kulağı** (ekşi tatlı yabani bir ot)
- **Hamza ipi** ol- (çok uzamak)
- **hakkın rahmetine** kavuş- (vefat etmek)
- **köpek sahibini** tanıma- (zor ve karışık bir durumda olmak)
- **mahkeme duvarı** kimindi (sağlam ve dayanıklıdır anlamında)
- **mahkeme kapısı** (mahkeme, adliye)
- **mahkeme yolunu** tut- (mahkemeye başvurmak zorunda kalmak)
- **meheng dası** (bir şeyi iyice deneyen tecrübeli kimse)
- **nenesi kızı** (anasına benzeyen kız)
- **oyunlar başı** (kurnazca işleri yürüten)
- **oyunlar nenesi** (aldatan, oyun çeviren)
- **ölüm halı** (büyük bir zorlukla)
- **Halep kendirine** dön- (uzun süre uzamak)

- **sedir başına** konçal- (bir toplantı yerinde en yüksek ve önemli tarafta yer tutmak)
- **söz altı**nda kalma- (kendisine dokunan sözün cevabını vermek)
- **para dellisi** (paraya düşkün biri)
- **paşa arbanası** (kırık kopuk taşıt)
- **paşa gelmeği** (uzun süre beklenen birinin gecikmesi halinde söylenilir)
- **pisik ruhu** ol- (birçok tehlikeye rastlayıp zarar görmeden kurtulmak)
- **rahim kellesini** getirip (sanki büyük bir yiğitlikte bulunmuş gibi) <<şaka>>
- **şahadet barmağı** (işaret parmağı)
- **şat hısımlı** (çok uzak akraba)
- **şeytan kitabı** (oyun kağıdı, iskambil)
- **şeytan hambalı** (faydasız ve boş işlerle vaktini geçiren kimse)
- **sac ekmeği** (sözünde durmayan)
- **sağduç emeği** (boşuna giden emek)
- **söz ustası** (güzel konuşan, çok söz bilen)
- **para düşkününü** (çeşitli yollarla para peşinde olan)
- **şam şitili** (alaylı olarak birinin güzelliğini veya huyunu övmek)
- **şah damarını** kes- (birini büyük felakete uğratmak)
- **utanmağ lokması** yemek sonunda tabağında bıraktığı az miktarda yemek.
<<şakalı söz>>
- **vayvav yumurtası** (çok titiz, çabuk darılan)
- **tavuğ vuhusu** (çabuk yatıp uyanmak)
- **toy toğlusı** (tembel şişman çocuk anlamında)
- **topun ağzında** ol- (tehlikenin tam ortasında olmak)
- **üz suyu** tök- (kendini zorlayarak çok rica etmek)
- **üz yeri** kalma- (kötü davranışlar sonucu saygısını kaybetmek)
- **üz yeri** koy- (başka sefer iyi karşılanmak ümidiyle birilerinde iyi bir iz bırakmak)
- **yağ tuluğu** (çok şişman)
- **yan halısı** (odanın yan tarafına serilen uzunca halı)
- **yer kökü** (havuç)
- **yohsul şikartası** (pek seyrek olarak ekilmiş fakir çiftçinin tahılı)

- **vol üstü** (yanından yol geçen)
- **zevistan kohsu** al- (yeni doğuran kadına yaklaşan çocuğun, eski inançlara göre hastalığa yakalanması)
- **söz ustası, iş hastası** (çok söz bilen, ama hiçbir işe yanaşmayan)
- **dil ustası, iş hastası** (çok konuşup az çalışan)
- **şam şamaması, acem elması** (birini överken söylenen alaylı söz)
- **kara gün dostu** (insana acılı günlerinde yarayan kimse)
- **kecel oğlan matalı** (eski çocuk masallarından)
- **vay babav ocağı** (keşke söylediğin gerçekleşseydi)
- **kan susuzu** (kan dökmeye istekli)
- **üç aylar orucu** (bazı kimselerin Recep, Şaban ve Ramazan aylarında tuttıkları oruç)
- **koz kabuğuna gir-** (buyruğuna göre davranmak)
- **su başına** aparıp susuz dönder- (birini aldatmak)

Atasözlerinde ise:

- **ev herhizi** tutulmaz.

2.1.2. SIFAT TAMLAMASI

İki ögeden meydana gelen sıfat tamlamasının ilk ögesi (tamlayan) sıfat, ikinci ögesi ise (tamlanan) addır. Sıfat niteleyen, ad ise nitelenen olur.

Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelediği veya belirtildiği kelime grubudur” (Karahana, 2019, s. 48).

Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurundan meydana gelir. Sıfat unsuru ismin önünde niteleme ya da belirtme görevinde bulunur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Sıfat unsuru, bir kelime olabileceği gibi, bu görevi üstlenen bir kelime grubu da olabilir. Bu kelime grubunda sıfat, tamlayan; isim, tamlanan unsurdur. Asıl unsur olan isim, sonda bulunur (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 30).

“Eskilerin terkîb-i vasîf terimiyle tanımladıkları sıfat tamlaması, bir ismin niteleyen veya belirten olan bir sıfatla oluşturduğu anlamsal bütünlüğün adıdır. Bu bütünlükte doğal olarak- niteleyen veya belirten yardımcı öge, nitelenen veya belirtilen ise temel öge olacaktır” (Delice, 2018, s. 15).

- **cilleli arvat** (doğurmasının üzerinden daha kırk gün geçmemiş kadın)

- binin yarısı **beş yüzdü** (hesap bellidir)
- **top yekun** (toplam olarak)
- **bir halli** tırhallı (hep aynı durumda, aynı kalitede)
- **bir kalemde** (hepsi birden)
- **bir nefeste** (çarçabuk, bir kerede)
- **bir cırpıda** (bin anda)
- bini **bir paraya** (pek çok ve ucuz)
- **çobansız koyun** (sahipsiz kalan kimse veya toplum)
- **ilk öğce** (birinci kez olarak)
- **haksız yere** (hakkı olmadan)
- **bir tahtası** essük (aptal, budala)
- **acığ göz** (becerikli)
- **acığ mesref** (yüzü güler, sevimli insan)
- **acığ ürekli** (içi temiz, dürüst)
- **ağır başlı** (değerli kibar insan)
- **ağır söz** (insana dokunan söz)
- **adam çil** (insanlara yaklaşmayan, utangaç)
- **çamur deve** (boylu boslu ama korkak güçsüz)
- **bendensiz cennet** kuşu (ben sizin güzel kuşunuzum şaka anlamında söylenilir)
- **alçak gevilli** (kendini olduğundan daha aşağı sayan kimse, mütevazı)
- **eski tas, eski hamam** (aynı durumda, hiç değişmemiş)
- **dar düdük** (dar ve kısa giyecek)
- **bir derdi** sağlamaz (yarar sağlamaz)
- **dar düşünceli** (düşüncesi kıt)
- **dar gün** (yoksulluğa düşmek)
- **dar kafalı** (düşünce ve kavrayışı kıt olan)
- **daş ürekli** (acımasız)
- **göz acığ** (becerikli, çalışkan)
- **dört ayak** (cahil akılsız kimse)
- **güler üz** (şen yüzlü)
- **dilenmeyen dilenci** (yoksulluğa düşüp durumunu kimseye açmayan kişi)

- **kara haber** (çok üzücü haber)
- **kara vatalıĝ** (tifo hastalıĝı)
- **kara yazı** (kötü talih)
- **kirli hayas** (kirli paslı kimse)
- **küçük parmaĝ** (serçe parmak)
- **kırk kindi** (her akşam üst üste yağmur yağdığı günler)
- **kırk yalan** (çok yalan söyleyen kimse)
- **ince yel** (hafif rüzgar)
- **iki canlı** (gebe kadın, hamile)
- **iki gözüm** (okşayıcı bir sesleniş)
- **iki üzlü** (yerine göre sözünü ve davranışını değiştiren)
- **kaytan dudak** (kadının güzellik şartlarından biri)
- **kelle kabaĝ** (başında saç bulunmayan)
- **kem fırsat** (kötülük yapmak için fırsattan yararlanan)
- **kızıl et** (yağsız kemiksiz et)
- **kör düğün** (çözülmesi zor olan iş)
- **kör piçaĝ** (keskin olmayan bıçak)
- **kuru kalabalık** (yararsız ve amaçsız bir kişi veya bir topluluk)
- **kuru minnet** (bir iyilikte bulunmadan başa kalkma)
- **kuru öskürme** (bir çeşit ağır öksürük)
- **kuru soĝuk** (havası nemli olmayan şiddetli soĝuk)
- **kuyruklu yalan** (büyük yalan)
- **kuru ekmek** (katıksız, yavan ekmek)
- **kesme şeker** (küp şeker)
- **kestirme yol** (kısa yol)
- **kırdığı potlar** yüzü geçti (yapmış olduğu işlere hesaba gelmez)
- **köra kadayı** (gelişi güzel, dikkatsiz)
- özünnen başka **yedi komsuya** da zararı tohun- (zararı her yere uzanmak)
- **meymun çehre** (çok çirkin yüzlü)
- **mon çehre** (ekşi yüzlü, yüzü gülmez)
- **ocağı kör** (evlatsız kimse)
- **sarı cızmalı** Mehmet Aĝa (kimliği bilinmeyen bir kişi)

- **peltek ağız** (ağzından sözleri düz çıkaramayan)
- **pis baş** (pinti)
- **pohlu balağ** (iğrendirici, kirli pasaklı)
- **püsküllü bela** (büyük sıkıntı ve zarar veren kişi veya bir şey)
- **savuç kanlı** (olayları normal olarak karşılayan)
- **sercele barmağ** (küçük parmak)
- **sırma saçlı** (parlak sarı saçlı)
- **sulu renk** (parlak renk)
- **tas kecel** (başında hiç saç bulunmayan)
- **utanan gül** (ellemekle solan bir çeşit bitki)
- **yalancı pehlivan** (büyük işler başarır gibi övünen, ama elinden iş gelmeyen kimse)
- **yedi ruhlu** (büyük tehlikelere düşüp zarar görmeyen kimse)
- **yağlı müşteri** (can sıkıcı veya kıtlıkla para harcamayan kimselere söylenilir)
- **yaka yırtık** (kabadayı, saldırgan)
- **yan göz** (büyük odanın, yani büyük gözün yanındaki oda ufak odalara da yan göz denilir)
- **yarım ağız** (sözü ağzından güçlkle çıkaran)
- **yetimce baş** (açgözlü)
- **yavan ağız** (konuşmayı güçlkle başaran)
- **yavan ekmek** (sade ekmek)
- **kabadayı** (Külhan beği, ona buna meydan okuyan)
- **bir avuç** (çok miktarda para)
- **bir aralık** (bir süre)
- **bir diş** samırsağ (bir dilim sarımsak)
- **bir sürü** (pek çok)
- **ölgün borç** (ödenmesi beklenmeyen borç)
- **Aşşe cenderme** (haylaz ve becerikli kadın)
- **atkuvrucu yağış** (şiddetli sağanak yağmur)
- **bin bir** türlü (bir çok çeşitli)
- **delli biber** (acı yeşilbiber)

- **ığneli söz** (dokunaklı, batar söz)

Atasözlerinde ise:

- **demir kapının** ağaç kapıya işi düşer.
- **binin** yarısı **besyüzdür**.
- **datlı dil** ilanı dellükten çıhardı.
- hokka **dörtüz** dirhemdi.
- yoldaş tanı yola var, yolda **yüz bin** bela var.
- **çalışan demir** paslanmaz.
- **çıhan ay** çihışınnan bilini.
- **çıkmayan canda** umut var.
- **hazır mal** (yorulmadan elde edilmiş mal)
- **giden gün** geri dönmez, günü güne çalsav da.
- **işliyen demir** paslanmaz.
- **ölen kimseden** şeytan bile vazgeçer.
- **ürüyen köpek** dişlemez.
- **kıskanan göze** çöp düşer.
- **sınanmıyan atın** ardına geçilmez.
- **soran yolunu** çaşırtmaz.
- **yatan aslan** da olursa fırsat gene uyağında.
- **yaşamayan uşağ** pohunnan bellidi.
- **yığlamıyan uşağa** emcek vermezler.
- **top yekun** (toplam olarak)

2.1. İsim-Fiil Grubu

İsim-fiil eklerinden herhangi birini alan bir fiil ile ondan önce gelip ona bağlı olan sözcüklerin meydana getirdiği gruba verilen addır.

“Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur” (Karahana, 2019, s. 55).

Bir isim-fiil ile ona bağlı unsur/unsurlardan oluşan kelime grubuna denir. İsim-fiil grubu genellikle hareket ismi yapan -mak/-mek ekli fiilimsilerle kurulur. Bunun yanında -ma/-me, -ış/-iş ekleri ile türetilmiş hareket isimleriyle de isim fiil grubu meydana getirilebilir. İsim-fiil, grubun ana unsuru olup gruba yüklem görevi

yapar ve isim-fiilin anlamı özne, nesne, zarf ve tamlayıcılarla tamamlanır. Grubun vurgusu isim-fiilden önceki unsur üzerindedir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 71).

İsim-fiil öbeği, fiili kelime türü olarak isme dönüştüren isim-fiil eklerinden birini almış fiilimsinin yan cümledeki yüklemi olması ile oluşturulan dizilerin adıdır. Bu dizilerde -devrik olmamak koşuluyla yüklemsi dizinin hep sonunda bulunur ve bu kelime, temel ögeyi, bu ögeyi tamamlayan diğer ögeler de yardımcı ögeyi oluşturur (Delice, 2018, s. 16).

- neneden doğma (doğuştan beri anlamında)
- yoluna vurma iş (dikkatsizlikle yapılan iş)
- alçaktan kahma (soysuzluktan yetişmiş, zengin olmuş)
- biği burma (delikanlı) (alaylı söz)
- bu günün yumurtasını yarının tavuğuna de \dot{g} işmemek (elde olan fırsatı kaçırmamak)
- dil kırma (yenilgiye uğratma)
- öz kurdu özünü yemeğ (kendi içini kemirmek)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

2.2.SIFAT-FİİL GRUBU

Sıfat fiil eklerinden herhangi birini alan bir fiil o fiile bağlı olan sözcüklerden oluşan kelime grubudur.

“Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur” (Karahana, 2019, s. 53).

Bir sıfat-fiil ile ona bağlı unsurlardan kurulan kelime grubudur. Sıfat-fiiller isim, özellikle de sıfat olarak kullanılır. “-dık-dik, -duk-dük; -acak,-ecek” sıfat-fiilleri çoğunlukla iyelik ekleri ile birlikte kullanılırlar. Grubun ana unsuru sıfat-fiildir ve genellikle sonda bulunur. Grubun diğer unsurları önem derecesine göre sıfat-fiil yaklaştırılır. Sıfat-fiiller, diğer fiilimsilerde olduğu gibi yargı bildirmezler. Sıfat-fiillere, fiil kiplerinin isim ve sıfat olarak kullanılışı denilebilir. Bu grupta vurgu, sıfat-fiilden önceki unsur üzerinde bulunur (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 74).

Sıfat-fiil öbeği, isim-fiil öbeğinde olduğu gibi fiili kelime türü olarak sıfat, isim veya zamire dönüştüren sıfat-fiil eki almış bir yönetici etrafında oluşmuş söz dizisinin adıdır. Bu öbekte de sıfat-fiil yüklemsi temel, onu tamamlayan ögeler de yardımcı öge konumundadır. Bu öbekte de -devrik olmamak koşuluyla- yüklemsi dizinin sonunda bulunur (Delice, 2018, s. 16).

- barmağdan gösterilen (benzeri az olan, beğenilen kimse)
- bu ölü bu şivana de \dot{g} mez (bu iş yapılan masrafa ve harcanan çabaya de \dot{g} mez)
- ciğer çıkaran (çok tuzlu olan yemek)

- baba delli, nene delli kıran kırmış hepsi delli (bütün ev halkının söz dinlemez, budala oldukları anlamında)
- babanın adı Hıdır, elimden gelen budur (yapabileceğim ancak bu kadar)
- başına gelen toyda osuranın başına gelmesin (pek çok utanç duyan kimseye denir)
- bize gelen bize benzer daşğları koza benzer (bunlarda bizden farklı çıkmadı)
- burnundan düşen çibin bin parça ol- (öfkeli, asık yüzlü olmak)
- dellüğe girmeyen tülkünün bir de kuyruğuna süpürge bağla- (zor olan bir işi daha da zorlaştırmak)
- eli değmeyen yerin safası var (yaptığı her işi bozar)
- arpanı duvar üstünde yeriden (aldatıcı kurnaz)
- ipten kaçan, kendire sıçan (azgın, soysuz)
- ilan kimin akıp, akrep kimin sokan (her bakımdan başkalarına zarar veren)
- kafın soyan gider, kazuğ koyan gelir (sonradan gelen öncekinden beter çıkar demektir)
- kapış kapan et- (birlikte bir şeyin üzerine üşüşüp aceleyle almak)
- kir götüen (kiri üzerinde görünmeyen elbise)
- alttan buran (yaptığı iyiliği gizlice başaran)
- küpeye giren karı (eski masallarda adı geçen hilebaz kocakarı)
- nenemizi soran var babamızı soran yok (bizi arayanlarda zarar yok)
- nenesinden emdiği süt burnundan çık- (büyük üzüntü ve işkenceye uğramak)
- mennen aldiğini mene sat- (kendisine öğrettiğimi dönüp bana öğretmeye yeltenmek)
- su götüen (pişirilirken fazla su emen pirinç veya bulgur)
- sudan çıkmiş balığa dön- (çaresiz durumda bulunmak)
- sudan çıkmiş sıçana benze- (çok ıslanmak anlamında)
- sürmeni gözden çalan (yaman hırsız)
- seni gören Beg olu (uzun süre görünmeyen dost ve yakın kimseye söylenilir)
- sütü tökülmüş karı (bahane arayıp, çabuk alınan gücenen kimse)

- tabur bozan (düzenli bir işin dengesini bozan)
- üz alan (kadınların yüzünü süsleyen kadın)
- üz verilen canavar döğü (kötü insan olduğundan iyilik yapmaya, yardıma müstahak değil)
- üstüne oturduğu dalı kes- (göz göre göre kendine zarar vermek)
- yanından geçilmez (yanına yaklaşılmaz öfkeli kimse, çok pahalı)
- yer toholmaz (açgözlü)
- yerinde kalan, ayağ salan (bozuk, kalitesiz mâl)
- yolda gelen (doğumu beklenen çocuk)
- bir deddiği iki olma- (isteği hemen yerine gelmek)
- el değmemiş (bir şeyin birinden alınıp başkasına devretmesi)
- eli değmediği yer avadandır (eli ulaşan yere zarar getirir)

Atasözlerinde ise:

- aza razı olmayan çoha da razı olmaz.
- aza razı olmayan çoha da razı olmaz.
- azı bilmeyen çohu da bilmez.
- alna yazılan başa geli.
- arpa eken buğda biçmez.
- attan düşmyen atlı olmaz.
- ayaklar nece varsın gevil varmayan yere.
- ayıpsız dost isteyen dostsuz kalı.
- adamı tanıyan kurt yesin.
- sağ elin verdiğini sol el görmesin.
- cefa çeken sefasını sürer.
- canı yanan eşek attan fazla kaçır.
- cana gelen kaza mala gelsin.
- çoh gezenen çoh bili, çoh yaşıyan çoh bilmez.
- çoh seleşen çoh yavlışı.
- balı olan çibini Şam'nan geli.
- başa yazılan başa geli.
- başa gelen çekili.

- bilene bir sele bilmeyene bin.
- borçtan içen ki kere sarhoş olu.
- bize gelen bize benzer daşğaları koza benzer.
- Bayram'da burcunu verene Ramazan kısa geli.
- borçtan alınan eşek su yolunda ölü.
- eşeği süen gerek osrağına da dayansın.
- eskisi olmayan yengisi ne olacağ.
- eşeğe gücü yetmeyen palanı taptar.
- evi ev eden arvattı.
- ekme bitmeyen yere, emek ver itmeyen yere.
- darda kalanan pisik aslan kesili.
- daş değene, yol gidene bellidi.
- demirçi tukanı ögünnen geçen çatlanka yer.
- derdini sahlıyan derman bulmaz.
- deveçiyden kahip oturan kapısını büyük etmeli.
- düz ekme hakkını bilmeyen kör olu.
- duaydan gelmiyen bedduaydan getmez.
- gözden uzağ olanan gevilden de uzağ olu.
- gül isteyen tikanına dayanmalı.
- gül peşinde olanan tikanına katlanı.
- her parıldayanan altun döğü.
- hisapsız girenen zararlı çıkar.
- hasta olmıyan sağlığın kadrini bilmez.
- hastası olanan evin bütün halkı hasta olur.
- iti öldürene sürükletiller.
- nahırı yayan ekmeğini de yığmağı lazım.
- ne gelennen üz çevir, ne gideni kavar ol.
- oh değene bellidi.
- ölümü gören isitmeye razı olu.
- şık şık eden nalçadı, iş bitiren akçadı.
- uşağa iş ısmarlayan gerek arhasıyca getsin.
- ucuz alınan bahalıya mal olu.

- vahitsiz baynıan horuzun başını keseller.
- konşuya umutlu olan, ekmeği doğraklı kalı.
- kindiden sonra dükkan açan ne kazanır.
- kızını vurmayan dizini vurur.
- kurttan korhan köpek besler.
- malı aziz olan canı zelil olu.
- miri malı dengizdi, yemiyeni donguzdu.
- mene degmiyen ilan yüz il yaşasın.
- meni bir ilan çaldı, dilimi bilen çaldı.
- paranı veren düdüğü çalar.
- parası aziz olanın özü zelil olu.
- süttten ağzı yanan yoğurdu ifire ifire içer.
- sona kalan dona kalır.
- sürüden ayrılan koyunu kurt yer.
- toyda oynamak bilmiyen kap kaçak kaldırı.
- tekyeni bekleyen şorbasını yer.
- toppaldan gezen aksaklığ öğreni.
- yumurta çalan tavuğ da çalar.
- yel eken fırtına biçer.
- yen bilmez doğrıyan bili.
- yengi giren varlıya mübarek olsun, fakire de bu hardan sana diyeller.
- yuvanı yapan dişi kuştı.
- atın her yorulduğu yerde han yapılmaz.

2.3.ZARF-FİİL GRUBU

Zarf-fiil, eklerinden herhangi birini alan bu fiil o fiile bağlı olan sözcüklerden oluşun kelime grubudur.

“Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur” (Karahana, 2019, s. 57).

Bir zarf-fiil ve ona bağlı unsur ya da unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Zarf-fiil unsuru genellikle sonda bulunur. Diğer fiilimsilerde olduğu gibi (sıfat-fiil ve isim fiil) zarf-filler bir fiilimsi olduğu için fiilin gerektirdiği diğer unsurlar da grupta bulunabilir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 77).

Zarf-fiil öbeği de, diğer fiilimsi öbeklerinde olduğu gibi fiili kelime türü olarak zarf dönüşüren zarf-fiil eki almış fiilimsinin yöneticiliği etrafında oluşturulan söz diziminin adıdır. Bu dizilişte de yüklemsi temel öge olarak dizimin sonunda bulunur. Onu tamamlayan yardımcı unsurlar da vurgu derecesine göre ondan önce sıralanır (Delice, 2018, s. 16).

- **atıp** tut- (bir kimse veya bir şey için kötü konuşmak)
- iş sıcak **iken** (sıcağı sıcağına, zaman geçmeden)
- çaya ulaş**madan** paçasını çımra- (zamanı gelmeden bir iş için telaş etmek)
- borç al**ıp** zekat ver- (iyilik yapmak hevesiyle borçlanıp zor duruma düşmek)
- çini kaşuğa de**ğmeden** (hemen, ansızın)
- at al**madan** ahır yap- (bir iş daha ele gelmeden onun için gereksiz hazırlıklar yapmak)
- ava gider**ken** sic- (tam işi yapacak anda kendini alıkoymak)
- gökde arar**ken** yerde bul- (beklemeden aradığını kolaylıkla bulmak)
- gözü büyüklükte ol**up** açlık belini kır- (kendi yeteneğinin üstünde olan hayallere kapılmak)
- gözünü açıp yum**unca**ya kadar (çok kısa bir süre içerisinde)
- gözünü yumup aç**ınca** (çok kısa sürede)
- deve koz sıçar**ken** (o eski günlerden söz ediyorsun anlamında)
- karınca kadar**ınca** (elinden geldiği kadar)
- köprüden geç**ince**ye kadar ayıya dayı de- (gerektiği zaman zor bir durumdan kurtulmak için yumuşaklık göstermek)
- kuş dimdiğini boka batır**madan** (sabahleyin, çok erkenden)
- kaş yapar**ken** göz çıkar- (bir işi düzeltmeye çalışırken zarar vermeye sebep olmak)
- kapı var**ken** pencereden gir- (düz yol varken eğri yola sapmak)
- iç**meden** sarhoş ol- (işlerin kötü gitmesi yüzünden sarhoşa benzemek)
- şattan geçer**ken** göt göte de**ğ**- (pek uzak bir akrabalık ilişkisi bulunmak)
- renk al**ıp** renk ver- (korkudan veya utançtan yüzünün rengi kızarıp sararmak)
- tak dem**eden** talak düş- (boşuna gücenmek, ansızın sinirlenmek)
- tur vur**up** tufan savur- (hesapsızca harcama yapmak)
- üz gör**ünce** astar iste- (gördüğü ufak bir ilgiden şımarıp çok isteklerde bulunmak)

- yeri gelmişken (konuşma sırası gelmişken)
- nenev kız babav oğlanıken (çoktan beri anlamında)

Atasözlerinde ise:

- Allah verince Peygamber de üstüne bir çenge atar.
- ağaç yaş iken eğili.
- at almadan ahır yapılmaz.
- can çıkmıyınca huy çıkmaz.
- baş gidince ayağ payedar olmaz.
- bir küp kırılınca yüz cerre kırılı.
- bağıvda gül varyıken gül üzüve, bağıvda gül tükendi kül üzüve.
- farz durarken sünnet battaldı .
- dere çöl olunca tülkü Beg olu.
- dost iyi giyinip görünmeni arzu ederken, düşman ayağına bakıp kaymanı bekler.
- dünya yaz iken kışın tedbirine bak.
- gevil camdandı, kırılınca yapılmaz.
- hak ortaya gelince su durar.
- huy can altındadı , can çıkmayınca huy çıkmaz.
- insanın adı haraba çihunca canı çıksın.
- lukmanı çeynmeden utma.
- köprüden geçinceye kadar ayıya dayı sele.
- koyun olmayınca geçiye Mehmet Çelebi diyeler.
- kurdun torbası koyunu görünceye kadardı.
- kurt kocalınca köpeklere mezzak olu.
- kul azmayınca hak yazmaz.
- maşa varken elivi yandırma.
- pisiğin tobası sıçanı görünceye kadardı.
- sığır kasaphaneye olaşınca piçağı hazırıldı.
- su tapılınca teyemmun battaldı.
- talihsiz herhizliğe çihunca ayışığı olu.
- tülkünün ağzı üzüm salkımına ulaşmayınca turştu diyer.

- tülkünün fermanı okununca derisi debbağ gider.
- attar yoksul olunca torba dağarcuğ ahtar.
- akıl düşününce ra'yu çare (divan vurur geçer hisara)

2.4.ŞART-FİİL GRUBU

Şart-fiil ekli bir fiil ve o fiile bağlı sözcüklerden oluşan kelime grubudur.

Şart-fiil öbeği, -sA ekinin fiili yükleme dönüştürmek amacıyla değil de kelime türü olarak fiili zarfa dönüştürmek amacıyla kullanılması sonucunda -sA ekli fiilimsinin yöneticiliğinde oluşan dizinin adıdır. Bu dizide fiilimsi temel ögedir ve dizinin yöneticisidir. Ondan önce gelerek onu tamamlayan ögeler de yardımcı unsurlardır (Delice, 2018, s. 16).

- dervişem soğan yemem, elime düşşe kabuğun koymam (düşüncesiyle dış görünüşü çelişkili olmak)
- eliv yağlısa başıva sürt (sende bir hayır varsa kendin için olsun)
- saman seniv döğülse samanlığ senivdi (bedavadır diye, mideni bu kadar doldurmak doğru değil)
- sofuyam soğan yemem, elime düşşe kabuğun koymam (yüzündeki görünüşle içyüzü ayrı olan kimseye karşı söylenen taşlama)
- ne de olsa (bununla beraber, yine de)

Atasözlerinde ise:

- adam adamdı olmasa da pulu, eşek eşekti ipekten olsa çulu.
- Allah bir kapını bağlasa bir kapını açar.
- Allah deveye kanat verseydi dam duvarı yıhardı.
- Allah'tan ne gelirse hoştu.
- bağı ver bağvana, yarısını yerse de.
- bağvan bağvan olsa nediri bağ duvarı.
- bir daş yerinden kopsa daha yerini tutmaz.
- bir igit yohsul olsa selediler güleller.
- bu yel bele eserse, bu mankas bele keserse ne biğ kalı ne sakal.
- ekmeği ver ekmekçiye yarısını yerse de.
- eşeğin canı yansa attan fazla kaçır.
- eyiliği et at deyaya, balığ bilmezse halik bili.
- davacı kazı olursa işiv Allah'a ısmarla.

- dişiv ağırırsa çek kurtul, komşuv harap ise köç kurtul.
- geçinin ameli azarsa gider çabanın ekmeğini yer.
- görmemiştensee karbil elek hacetti.
- her ay Recep olmaz olsa da acep olmaz.
- horuz baynamazsa da gene sabah olu.
- Halep ordaysa arşun burdadı.
- hatun kırarsa kaza, halayık kırarsa ceza.
- iki gevil bir olsa samanlığ seyran olu.
- Allah gazap edersee karıncaya kanat veri.
- işiv yohsa şahad ol, parav çohsa kefil ol.
- nasib olsa geli Yemennen, nasib olmazsa cihar bedennen.
- uşığ yığlamasa ağzına emcek koymazlar
- utananın oğlu olmaz olsa da herin görmez.
- zengin ölmeğdense fakir yaşamağ daha iyidi.
- zaman sana uymazsa sen zamana uy.
- köpek semiz olsa da eti yilinmez.
- keçelin dermanı varsa öz başına vursun.
- köpeğin duası geçseydi havadan sümük yağardı.
- parav çohsa kefil ol, eliv boşsa şahad ol.
- sabır acıysa da ahırı datlıdı.
- sürme çoh olursa hem göze hem götedi.
- yatan aslan da olursa fırsat gene uyağında.
- yemektensee umutlu olmak daha iyidir.
- Allah kanat verseydi dam duvarı yıhardı.
- Allah gazap edersee karıncaya kanat veri.

2.5.TEKRAR GRUBU

Bazı dilbilgisi kitaplarında “ikileme” diye de adlandırılan bu kelime grubu, bir nesneyi veya niteliği karşılamak üzere aynı göreve sahip olan iki kelimenin meydana getirdiği kalıplaşmış anlatımlardır. Tekrarlar cümle içerisinde cümlenin unsurlarından genellikle özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı gibi çeşitli öğelerde de görev alabilmektedir.

“Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur” (Karahan, 2019, s. 60).

Grupta yer alan kelimeler arasında hem şekil, hem de anlam ilişkisi vardır. Anlamı güçlendirmek, ifade gücünü attırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle oluşan kelimeler grubudur. Bu grupta yan yana gelen iki kelimeyi anlam ya da şekil ilişkisi bir birine yaklaştırır. Bu yüzden tekrarlar ya aynı kelimenin tekrarlanması veya anlamları birbirine yakın ya da karşıt olan yahut da sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana gelmeleriyle oluşurlar. İkilemelerin başlıca işlevleri süreklilik, kuvvetlendirme, çokluk, ortalama, birliktelik... ifadesi verilmektedir. Dilimizde Eski Türkçe devresinden beri (yabız yablak, iş küç vb.) geniş yer tutan ikilemelerde bazen iki kelime anlamca kaynaşarak farklı bir kavramı ifade eden birleşik kelime niteliğini kazanır. Tekrarlar cümlede isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır ve daima ayrı yazılırlar. Aralarına herhangi bir noktalama işareti konulmaz (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 38).

Tekrar öbeği, üç değişik yapı ile oluşturulmaktadır. Birincisi, söz varlığında bulunan -aşağı/yukarı kelimelerin veya her ikisi de söz varlığında bulunmayan kuralsız uydurma kelimelerin -mırın/ kırın art arda getirilmesi yoluyla yapılandır. İkincisi, ünlü ile başlayan bir sözcüğün başına ‘m’ sesi ilave edilmiş veya ünsüzle başlayan bir sözcüğün ünsüzünün ‘m’ sesi ile değiştirilmiş kurallı uydurma sözcüğün ikinci kelime olarak kullanılması yoluyla elde edilir. Üçüncüsü, bir sözcüğün ilk ünsüz ve ünlüsünün alınarak üzerine ‘m, p, r, s’ seslerinden birinin ilave edilmesi ile elde edilen kurallı uydurma sözcüğün birinci birleşen olarak kullanılması sonucunda elde edilir. Her üç yapıda da birleşenler bir birini tamamlamaz. Aynı ve eş değerde anlam alanlarının birleşimi ile kelimeler ifade edilmek istenen anlama kavram genişliği kazandırır. Dolayısıyla, bu kelime öbeğinde birleşenlerin her ikisi de temel ögedir (Delice, 2018, s. 19).

2.5.1. Aynen Anlamlı Tekrarlar

Aynı kelimenin iki defa tekrarlanmasıyla meydana gelen tekrar gruplarıdır.

“Bir kelimenin ikinci defa tekrarı yoluyla yapılan öbeklerdir” (Delice, 2018, s. 36).

- **zak zak** bak- (gözlerini tamamıyla açarak öfkeyle bakmak)
- **zaman zaman** (ara sıra)
- **zoru zoruna** (güçlülle)
- **baştan başa** (hepsi birden)
- **yarı yarıya** böl- (her biri yarısını almak)
- **yan yana** otur- (birbirinin yanında oturmak)
- **vakti vaktine** benzeme- (huyu, durum ve tavrı sık sık değişmek)
- **tetti tetti** yeri- (çocuk yürüyüşü, kısa adımlarla çabuk yürümek)
- tükleri **sis sis** dur- (korku veya öfkeden tüyleri diken diken olmak)
- **ücü ücüne** gel- (ancak yetişecek kadar)
- **üst üste** (tekrar tekrar)

- **üz** be **üz** de- (sözü karşısında söylemek)
- **üz üze** gel- (dargınlıktan sonra karşı karşıya gelip barışma zamanının gelmesi)
- **aynı** tas **aynı** hamam (hiçbir şey değişmemiş)
- **ağızdan ağıza** dolaş- (sözün dağılması)
- **ağız ağıza** koy- (kendi düzeyinde olmayan kimseyle ağız kavgası yapmak)
- **adlı adıydan** çağır- (açıkça adını söyleyerek çağırmak)
- **boşu boşuna** (hiç yere, gereksiz olarak)
- **çiğın çiğine** ver- (sık sık yardımlaşmak)
- **çalıdan çalıya** vur- (çok eziyet vermek)
- dereden düşüp **hop hopundan** düşme- (malını veya mevkiini kaybetmesine rağmen, eski davranış ve âdetlerinden vazgeçmemek)
- **dillerde dilden dile** dolaş- (herkesçe konuşulmak)
- **diz dize** otur- (yan yana oturmak)
- **fitil fitil** burnundan çık- (zamanında sürdüğü sefadandan sonra büyük sıkıntıya düşmek)
- ellerini **sallaya sallaya** gel- (gerektiği hâlde elinden hiçbir armağan falan getirilmeden gelmek)
- **ev ev** oyna- (çocukların büyükleri taklit ederek, oyuncak ev kurup oynaması)
- göz **göre göre** (belli ve açık bir biçimde)
- **göz göz** ol- (delik deşik olmak)
- **dağ dağı** bas- (üzüntüler birikmek)
- **henek henek** vurdular değnek (şaka diye birine eziyet vermek anlamında)
- **hin**oğlu**hin** (kurnaz) <<sövgü>>
- **horu horu** dolaş- (başı boş gezmek)
- **kana kan** iste- (öldürülen birinin öcünü alma isteğinde bulunmak)
- **kapı kapı** dolaş- (birçok yerlere başvurmak)
- **karga kargaya** diyer uzuv karadı (iki tarafın ayıplı olmalarına rağmen biri ötekini ayıplar)
- **kız** be **kız** et- (iki erkeğin her biri, ötekinin kız kardeşiyle evlenmek anlamında)

- **kör köre** diyer cırt gözüve bulamaç eyle sürt gözüve (aynı ayıbı paylaşanlar arasında başa kalkma)
- **körü körüne** (dikkatsizlikle)
- **kaşına kaşına** çıktı sedir başına (kendisine layık olmayan yüksek bir mevki elde etmiş)
- **kol kola** ver- (yardımlaşmak, dost olmak)
- **küllüğe zibilliğe** git- (yürürken yahut araç kullanırken yola dikkat etmemek)
- **oldu oldu**, olmadı hamır suyu (bu işin olup veya olmaması önemsizdir)
- **olan oldu** (iş işten geçti)
- **oynıya oynıya** (sevine sevine)
- **ög be ög** (peyderpey, azar azar)
- olana da **sapur supur**, olmayana da Hakka şükür (varlık zamanında hesapsız harcamak, yoklukta ise kıtlık içinde yaşamak)
- **peke pek** ol- (eşit çıkmak)
- **sallana sallana** (keyfine göre, kimseye aldırmadan)
- **sık sık** (birbiri ardınca)
- **gün be gün** (gitgide)
- **söz sözü çek-** (bir söz konuşulurken başka konular ortaya çıkmak)
- **sakal sakala** başışla- (bir işi başarmaya kimse yaklaşmayıp birbirine ismarlamak)

Atasözlerinde ise:

- **adım adım** yol olu, **damla damla** göl olu.
- **adam adam** acığına bir keviç duz yer.
- **bağvan bağvan** olsa nediri bağ duvarı.
- **bal bal** demeğten ağız şirin olmaz.
- **bol bol** yen **bel bel** bakar.
- **habba habba** olur kubba.
- hayvan **koklaşa koklaşa**, beynadam **yahlaşa yahlaşa** tanışı.
- **sık sık** eden nalçadı, iş bitiren akçadı.
- üzüm üzüme **baha baha** karalı.

- sora sora Hac'a gedili.
- sece sece düştü hiçe.
- söz sözü açar.
- süttten ağzı yanan yoğurdu ifire ifire içer.
- su damlaya damlaya göl olu.
- yığıdı kırpa kırpa, sonra verdi acı turpa.

2.5.2. Yakın Anlamli Tekrarlar

Anlam bakımından birbirine yakın olan sözcüklerin meydana getirdiği tekrar gruplarıdır.

- belli bash (belirli, göz önünde)
- öteberi (ufak tefek şeyler)
- birdenbire (tamamıyla; hepsi birden)
- dünya âlem (herkes)
- ücsüz bucağısız (geniş, sınırsız)
- dedikodu (ortalarda dolaşan sözler)
- sağ selim (hiçbir zarar görmemiş)
- sellem seyyit (sağa sola bakmadan izinsiz bir yere girmek) <<argo>>
- selli belli (teklifsizce görüşme, serbest ilişki)
- aslısız astarsız (aslı olmayan söz veya iş)
- boylu boslu (boy ve biçmi yerinde olan)
- bakkal çakkal (bakkal ve onun benzeri)
- aç, susuz kal- (pek yoksul durumda olmak)
- çalıp çırp- (eline ne gelirse atmak)
- cul cirpeğini yığıştır- (kovmak)
- dadı duzu kal- (daha önceki zevki kalmamak)
- dili damağı kuru- (yorgunluk, susamak veya konuşma sonucu ağız kurumak)
- dini imanı gevre- (büyük üzüntüler etkisiyle sinirlenip durumu fenalaşmak)
- dağ daşa düş- (evinden, memleketinden uzakta yaşamak)
- dam daş sahibi ol- (zengin olmak)
- daş dögeç (dayanıklı, güçlü)

- **allı ballı** (bir çeşit erik)
- **bullu bulasık** (çok düzensiz, karışık)
- **arvat kişi** (karı-koca)
- **def dümbeleşin** çal- (birisi hakkında dedikodu yaymak)
- **deli dobur** (yaramazlık yapan delikanlı, düşünmeden delicesine işler başaran)
- **delik deşik** ara- (saklanmak için köşe bucak aramak)
- **disten dirnahtan** artır- (kendini kasarak bir miktar para biriktirmek)
- **düğün dernek** (evlenmeye dair düğün ve eğlence)
- **dayalı döşeli** (güzelce döşenmiş ev)
- **fartu furt** et- (anlaşılmayan bir dille hızlı konuşmak)
- **essük gedik** (tamamlanması gereken şeyler)
- **fitne fesat** (sürekli olarak onu bunu birbirine düşürmeye çalışmak)
- **enine konuna** göre (telaş etmeden, keyfine göre)
- **elde avuçta** (bütün elde kalan)
- **hadsiz hesapsız** (pek çok)
- **herci perci** (soysuz)
- **iğne ipliğe** dön- (çok zayıflamak)
- **hoş beş** et- (ağırlamak ve sohbet etmek)
- **lam cim** yok (hiç konuşma yapılacak başka yolu yok anlamında)
- **kapış kapan** et- (birlikte bir şeyin üşüşüp aceleyle almak)
- **kelle küpe** (koyun sakatıyla başını temizleyerek suda kaynatıp bir de işkembesine doldurulan pirince kıyma ve baharat katılarak pişirilip yapılan yemek)
- **kırık kopuk** (kırılmış dökülmüş çürük eşya)
- **kol kanat** çal- (ölüm haline ulaşmak)
- **konu komşu** (komşu ve civarında bulunanlar)
- **kör kütük** (kendini bilmeyecek derecede iradesi zayıf kimse)
- **kadır cadır** kervanı (eskiden Musul ile Kerkük arasında mal taşıyan büyük bir kervana benzetmek anlamında söylenilir)
- **iliğine sümüğüne** yayıl- (bütün varlığını etkilemek)
- **ilden aydan** (pek seyrek)

- **kol boyun** ol- (kucaklaşıp koklaşmak)
- **kol kanat** çal- (ölüm haline ulaşmak)
- **hal vakti** yerinde ol- (yeterince varlıklı olmak)
- **olan biten** (meydana gelen olaylar)
- **şes beş** gör- (iyi görmemek, görüşünde aldanmak)
- **sac sakal** bas- (saç sakalı düzensiz biçimde uzamak)
- **sessiz sedasız** (kimse bilmeden, duymadan)
- **tek tük** (birkaç tane anlamında)
- **üz göz** ol- (kendisinden büyük veya yaşlıya karşı söz döndürmek ve sert konuşmak)
- **üz gözün** turşat- (yüzü asık olmak)
- **üz gözün** yere sal- (suratı asık olmak)
- **yalvar yakar** et- (çok yalvarmak)
- **yarın öbürgün** (yakın gelecekte)
- **yaşlı başlı** (yaşta ilerlemiş, olgunlaşmış)

Atasözlerinde ise:

- **uzun yaşlı, ağır başlı.**
- **cohluğ pohluğ**

2.5.3. Zıt Anlamlı Tekrarlar

Anlam bakımından birbirine zıt olan sözcüklerin meydana getirdiği tekrar gruplarıdır.

“Zıt anlamlı kelimelerin tekrarına dayalı öbeklerdir” (Delice, 2018, s. 36).

“Bunlar anlam bakımından bir birine karşıt olan iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur. Bu tür ikilemeler çoğu zaman anlatılmak istenen kavramın sınırlarını belirlemeye yararlar” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 41).

- **aşağı yukarı** (ortalama, yaklaşık)
- **gel get** öğren- (gereksiz üst üste bir yerden bir yere gelip gitmek)
- gözv **aç kapa** (pek kısa sürede)
- **baştan ayağa** (büyüğü küçüğü, hepsi)

- **baştan dırnağa** (bir işin tümü)
- her **olup olmaz** (her soysuz değersiz kimse)
- **pek pis** et- (iyiyi kötüden ayırmak)
- **sağ sol** bilme- (dikkatsizlikle davranmak)
- **üz astarı** olma- (durum ve davranışını çabuk değiştirmek)
- **yaş** ta **kuru** ayağına yan- (kötü kimseler yüzünden iyi kimselerin de zarar görmeleri)
- **yerli versiz** (saçma sapan)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

2.5.4. Bir Unsur Anamlı, Bir Unsur Anlamsız Tekrarlar

Çekim edatların isim ve isim soylu sözcüklerle bir araya gelerek oluşturduğu kelime grubudur.

Ya birinci ya da ikinci kelimenin anlamlı olduğu tekrar öbeğidir: [eski / püskü], [estek / köstek] vb. bu yapıda anlamsız olarak kullanılan kelime tek başına başka bir kavram alanını ifade edecek şekilde kullanılabilir. Örneği, [incik / boncuk] tekrar öbeğinde “incik” bir anlam ifade etmezken tek başına kullanıldığında “baldır” anlamına gelen anlamlı bir kelimedir (Delice, 2018, s. 37).

- **çoluk çocuk** (aile halkı)
- **eğri büğrü** (yer yer eğrilmiş)
- **hil heseşek** (ufak tefek yaramaz eşya)
- **kap kacak** (tava tencere gibi mutfak eşyası)
- **kar kırav** (kışın çok soğuk günleri)
- **konu komşu** (komşu ve civarında bulunanlar)
- **saçma sapan** (anlamsız veya uydurma söz)
- **ufak tefek** (küçük ve önemsiz şeyler)
- **zır zop** gel- (sevilmeyen birinin ansızın bir yere gelmek)
- **yalan palan** (uydurma, asılsız)
- **yorgun argın** (çok yorulmuş)
- **yarım yamalak** (eksik, tamamlanmamış)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

2.6. EDAT GRUBU

Edatların ad soylu sözcüklerle bir araya gelerek kurduğu kelime grubudur.

Bir isim unsuru ile bir çekim edatından oluşan kelime grubuna edat grubu adı verilir. Grupta isim unsuru başta çekim edatı sonda bulunur. Bu edatlar (için, gibi, göre, kadar, degin, sonra, ile, doğru, beri, üzere vb.) sonuna geldiği isimlerle fiiller arasında ilişki kurarak söz diziminde önemli bir rol üstlenir. Gruptaki isim unsuru tek bir kelime olabileceği gibi, isim yerine geçen bir kelime grubu veya cümle de olabilir. Edatın isimle birleşmesi ekli ya da eksiz olabilir. Ancak zamirler çekim edatlarına mutlaka ilgi hâlinde bağlanırlar. Vurgu isim unsuru üzerindedir. Edat grupları anlamca kaynaşarak birleşik kelime hâline de gelebilirler, ama herhangi bir kavramı karşılamazlar ve çekim eki de almazlar (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 52).

“Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur”
(Karahana, 2019, s. 62).

- adamına **göre** konuş- (nasıl bir insanla görüştüğünü kavrayarak ona göre konuşmak veya davranmak)
- Allah **için** (Allah sevgisi için)
- bir deveni bir ciğer **için** boğ- (önemsiz bir iş için büyük masraflara katlanmak)
- boğazına **kadar** borca bat- (çok borçlanmak)
- deveni bir ciger **için** boğ- (ufak bir iş için büyük zarara katlanmak)
- devenin kuyruğu yere değinceye **kadar** (çok uzun süre, imkansız olan bir iş)
- dünya **kadar** (pek çok)
- el tayı **kadar** (küçücük)
- enine konuna **göre** (telaş etmeden, keyfine göre)
- gevlne **göre** çabala- (arzusuna göre hareket etmek)
- Emreyle **koz** kabuğuna girim (nasıl istersen onu yapayım senin için)
- dokuz yetimden bir mağarada kalmış **sanki** (durumu iyi, yakınmaya hakkı yok anlamında)
- iğneden ipliğe **kadar** (iri ufak, her şey)
- Hasan Hüsen **için** değil, halim **için** şivan et- (görüldüğünden ayrı, başka bir amacı bulunmak)
- hirtlegine **kadar** borca bat- (çok borçlanmak)
- kayda **değer** (önemli, üstünde durulacak nitelikte olan)

- köprüden geçinceye **kadar** ayıya dayı de- (gerektiği zaman zor bir durumdan kurtulmak için yumuşaklık göstermek)
- kurttan yip koyun**la** şivan et- (iki yüzlülükle davranmak)
- mene **göre** hava hoş (benim için fark etmez)
- surata **göre** zille vur- (insanına göre hareket etmek)
- papur yapırı **sanki** (pek ağır bir iş başarıyor sanki)
- tepeden dırnağa **kadar** (bütün vücudu anlamında)
- üz ağılığı**yla** çık- (bir suçlamada şüpheyi üzerinden kaldırmak)
- üze **göre** davran- (tutumu adamına göre değişmek)
- türbeden çıhip **sanki** (rengi solmuş biri anlamında)
- zerre **kadar** (hiç, asla)
- yerden göğe **kadar** (anlatılmayacak kadar çok)
- yorganına **göre** ayak uzat- (gelirine giderini uydurmak)

Atasözlerinde ise:

- Allah dağına **göre** kar yağdırır.
- başkası **için** kuyu kazan özü düşer.
- demir tavunda **gerek**.
- dünya kimse **için** başa getmez.
- nahırı yayan ekmeğini de yağmağı **lazım**.
- uşağa iş ısmarlayan **gerek** arhasıyca getsin.
- köpeğe ekmek atallar sahibi hatırı **için**.
- köpeğin kadrını tutallar sahibi hatırı **için**.
- köprüden geçinceye **kadar** ayıya dayı sele..
- kurda neden boynun kalın demişler, kendi işimi kendi elim**le** yaparım demiş.
- yorğanıva **göre** ayağıv uzat.
- eşeği süren **gerek** osrağına da dayansın.

Irak Türkmenleri'nde kullanılan edatlar bu şekildedir:

- aç kurt **kimin** (başkasının malına saldıran)
- altına sıçan uşağ **kimin** (kendi suçunu bilip de ses çıkarmayan)

- bir evli **kimin** ol- (arada fark bilmemek)
- bic pakla **kimin** araya gir- (istenmeden kendini araya sokmak)
- bulut **kimin** gurulda- (gürültülü şiddetli olmak)
- deve dellalı **kimin** gez- (işsiz, başı boş dolaşmak)
- deve **kimin** gevşe- (yemek yerken ağzından sesler çıkarıp zevke aykırı davranmak)
- fitil ohu **kimin** (çok hızlı)
- eşek **kimin** bir arpaydan ankır- (basit şeylerle hemen şımarmak)
- geçi **kimin** götü yazda ol- (ayıpları göz önünde olmak)
- getti oh **kimin**, döndü yoh **kimin** (büyük umutlara kapılmasına rağmen, bir sonuç elde edemedi)
- gün **kimin** açuğ ol- (gayet belli, göz önünde olmak)
- ilan **kimin** akıp, akrep **kimin** sokan (her bakımdan başkalarına zarar veren)
- ilan **kimin** don değiştir- (zaman zaman çeşitli kılıklara girmek)
- hamavun kör beygiri **kimin** ahır getir- (perişanlıktan kurtulup rahat bir yaşantıya kavuşmak)
- karınca **kimin** kayna- (kalabalıklık anlamında)
- kırsakız **kimin** yapış- (birinin yakasını bırakmamak)
- put **kimin** dur- (kımıldamaksızın durmak)
- su **kimin**- (çok kolay anlamında)
- su **kimin** ezberle- (bir şeyi yanlışsız ezberlemek)
- su **kimin** git- (çok harcanmak)
- vakitsiz horuz **kimin** bayna- (bir işi uygun olmayan zamanlarda yapmak)
- terbiyeli maymun **kimin** (sağlıklı bir durumda buyrukları yerine getirmek)
- tavuğ **kimin** semiz götü daral- (malı çoğaldıkça cimrileşmek)
- tavuğ **kimin** gözü küllükte ol- (durumu ne kadar düzelirse düzelsin, geldiği durumdan kurtulmamak)

Atasözlerinde ise:

- yemiyencin bir yen tapılı.
- bir sünbül hatırıycin yüz zuvan su içer.
- bir yemiyencin bir yen tapılı.
- dediler izrail uşağ paylırı, özünkü özüycin bizimkine değmesin.
- herkes öz ölüsücin yığlar.
- hasta ol benimcin ölüm senivcin.
- isit benimcin ölüm senivcin.
- faydasız adam ölümcin eyidi.

2.7. BAĞLAMA GRUBU

Bağlama grupları, iki cümle, iki kelime veya iki unsurun birbirine bağlanması sonucu ortaya çıkan gruptur.

“Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur” (Karahana, 2019, s. 65).

İki ya da daha fazla isim unsurunun sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçları (ve, ile, dahi, ilâ, ya, yahut, veyahut, fakat, ama, değil, ya... ya, hem... hem, ne...ne, da/de... vb.) ile oluşturduğu kelime grubudur. Unsurlar şeklen ve eşit olarak birbirine bağlanırlar. Her unsur kendi vurgusunu taşır ve vurguları ayındır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 88).

Eskilerin terkib-i atfi diye isimlendirdikleri bu öbek için en az iki eş değer ve eş görevdeki ögenin tek veya tekrarlanarak kullanılabilen bağlaçlar sayesinde bir cümle ögesi oluşturacak şekilde birbirine bağlanması sonucu oluşturulan kelime öbeğidir. Bağlaçlar haricinde birleşen ögelerin temel öge olduğu bu kelime öbeğinin tek kelime öbeği olmasıdır. Bu öbekte kullanılan bağlaçlar yardımcı unsuru, bağlanan tüm birleşenler de temel ögeyi oluşturur (Delice, 2018, s. 20).

- **dünen bir, bu gün ki** (daha birkaç gün olmadı anlamında)
- **yaz duvara, kalsın bahara** (benden bir şey elde edemezsin anlamında)
<<alaylı söz>>
- **delli bazar, zor bazar** (delinin karşısına çıkmak olmak)
- **dili dost, kalbi hain** (yüzde dost, gönülde düşman olan)
- **söz ustası, iş hastası** (çok söz bilen, ama hiçbir işe yanaşmayan)
- **küçüğü Kan büyüğü Furkan** (biri ötekinden beter olan haylaz çocuklar)
- **minare gölgesi, davşan yumurtası** (ümitsiz bir hasta için elde edilmesi imkansız olan bir ilaç veya çare aramak anlamında)
- **şam şamaması, acem elması** (birini överken söylenen alaylı söz)
- **dil ustası, iş hastası** (çok konuşup az çalışan)

- **hem kırk kurusu verip hem de kırk değenek yemek** (iki kat zarara uğramak)
- **ne bu pehrizliğ ne de bu lahana tursusu** (birbirine aykırı davranışlarda bulunan kimselere söylenilir)
- **ömrümün varı, gevlimin kararı** (canım sevgilim)
- **özü suçlu, özü güçlü** (suçu kendisi işlemesine rağmen kendini haklı çıkarmaya çalışmak)
- **ağır baş, batman kalas** (kendini kibar göstermeye çalışan kimseye şaka niyetiyle söylenen söz)
- **yuharı Zeve'de dileni aşağı Zeve'de paylar** (bir yandan başkalarından elde ettiğini, öte yandan boşuna harcamak)
- **ac karın, acı sakız** (ihtiyacını gidermeyen şeyler elde etmek)
- **adiv nedi gelebet, işiv nedi gelip get** (ortalıkta dolaşan işsiz kimse)
- **ağır baş, batman kalas** (kendini kibar göstermeye çalışan kimseye şaka niyetiyle söylenen söz)
- **Alisi delli, Velisi delli** (ailece akılsız)
- **aleme âdet, biz bed adet** (herkesin yapabileceği bir davranışı, bize niçin yasak olsun?)
- **Allah ver, degirmana buğda ver** (Kerkük'te eskiden değirmen boşalınca, değirmencinin çırağı yukarıda yüksek bir yerden böylece çağırarak yeni müşterilerini davet ederdi. Deyim olarak malına alıcı bulmaya çalışan kimse hakkında söylenilir)
- **altunu yez, kettani bez** (alay olarak başa kalkma anlamında kullanılır)
- **ac karın, acı sakız** (ihtiyacını gidermeyen şeyler elde etmek)
- **ağzı görüp, karnı görme-** (pek az miktarda yemek)
- **bir eli yağda bir eli balda ol-** (bolluk içinde iyi yaşamak)
- **eski tas eski hamam** (aynı durumda, hiç değişmemiş)
- **gözümün nuru, ömrümün sururu** (sevgiyi belirtmek için söylenilir)
- **deni çöllerden, suyu göllerden** (içinde pek az miktarda malzeme bulunan tatsız çorba) <<alaylı söz>>
- **gözünü yumup, ağzını aç-** (gönül inciten ağır sözler savurmak)

- **evvel zaman içinde, karbil saman içinde** (masal başlangıçlarında söylenen tekerleme)
- **hem adahtan, hem budahtan ol-** (her şeyi kaybetmek)
- **hem kırk kurusu verip hem de kırk değenek ye-** (iki kat zarara uğramak)
- **hem nalına hem mihına vur-** (bir bundan bir ondan yana çıkmak)
- **hem ziyaret hem ticaret** (iki ayrı işi birden başarmak)
- **hatun soyup halayık girip** (hanım eski elbiselerini başkasına bağışlamış)
- **ne beste alacağı ne onda vereceği** (bir şeyde herhangi bir ilgisi olmamak)
- **ne işi işti, ne eli boştu** (sürekli meşgul olduğu halde, hiç bir iş başaramaz anlamında)
- **ne mene ne sana** (eşit çıkmak anlamında)
- **ne suya ne sabuna dokun-** (işten uzak kalmak)
- **ne şeytani gör, ne Kulhuvallahu oku** (ne kötü işlerle uğraş, ne de korunma yolları düşün)
- **ne şiş yansın ne kebab** (iki tarafın da zarar görmeyeceği bir yol)
- **ne var ne yok** (ne haber anlamında)
- **olana da şapur şapur olmayana da Hakka şükür** (varlık zamanında hesapsız harcamak, yoklukta ise kıtlık içinde yaşamak)
- **özünnen başka yedi komşuya da zararı tohun-** (zararı her yere uzanmak)
- **mene yoh, içine poh** (kendisine pay düşmeyen bir nesneyi aşağılamak anlamında)
- **ne mene ne sana** (eşit çıkmak anlamında)
- **oğlunu sünnnet, komşuya minnet et-** (kendi çıkarına göre davranırken, kendini başkalarına iyilik etmiş gibi göstermek)
- **ona değıp, buna değmeyip et-** (önceden beğenmediği şeylerin, bazılarını seçmek zorunda kalmak)
- On yaşında, aklı başında (yaşının küçüklüğüne karşın aklı ergin)
- **özü osurup özü tombuzla-** (kendisi suçlu olmasına rağmen başkasına saldırmak)
- **özü calıp, özü oyna-** (yalnız başına iş görmek , kendi keyfine göre davranmak)
- **malı mal, bazarı bazar ol-** (işleri başarılı olmak)

Atasözlerinde ise:

- *dil kessük baş selamet.*

2.8. UNVAN GRUBU

Bir adla kişinin görevini, konumunu, akrabalık bağı ve lakabını bildiren sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşan kelime grubudur.

“Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur” (Karahan, 2019, s. 68).

“Bir unvan ya da akrabalık isminin bir şahıs ismiyle meydana getirdiği kelime grubudur. Bu yapılarda, şahıs ismi başta, unvan veya akrabalık ismi sonda bulunur” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 56).

Unvan öbeği, temel öge konumundaki birinci özel ismin onu betimleyici bir saygı veya akrabalık bildiren başka bir isimle anlamsal bir bütünlük oluşturduğu öbeğin adıdır. Bu öbekte, ikinci kelime, birinci sözcüğün anlam alanını desteklemek- yani onu tamamlamak- amacıyla kullanılır. Dolayısıyla, birinci kelime temel ögeyi, ikinci kelime yardımcı ögeyi meydana getirmektedir (Delice, 2018, s. 18).

- sarı cızmalı *Mehmet Ağa* (kimliği bilinmeyen bir kişi)
- toydan sonra nakkara, hoş geldiv *Bayram Ağa* (iş sona erdikten sonra, tekrar baştan başlamaya karşı söylenilir)

Atasözlerinde ise:

- *Ahmet Ağa'ya* anlat.

2.9. ÜNLEM GRUBU

Bir çağırışma edatı ile bir ad ögesinden oluşan kelime grubudur.

“Bir ünlem ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur” (Karahan, 2019, s. 70).

Bu grup, bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim unsurundan oluşan kelime grubudur. Ünlem (a, ey, hey, hay, bre, ere, yâ, yâhu, be, ayol, vb) başta, isim unsuru sonda bulunur. Kısaca ünlem, tamlayan; isim, tamlanan durumundadır. İsim unsuru tek kelimedenden olabileceği gibi kelime grubundan da olabilir. Grubu oluşturan unsurlar araya herhangi bir ek almazlar (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 86).

Ünlem edatı öbeği, bir ünlemin bir isim veya zamir ile bütünleştiği dizimin adıdır. Bu öbek, tüm öbeklerin aksine sözlük birimsel kelimelerin yanında dilbilgisel sözcüğün temel öge olarak yer aldığı tek öbektir; sözlük anlamlı kelimelerin dilbilgisel

anlamalı kelimelerle kurduğu kelime öbeklerinin tümünde dilbilgisel kelimeler yardımcı unsur olarak sözlüksel kelimelerin tamamlayıcısı olarak kullanılmaktadır. Bu öbekte ise durum tam tersine işlemekte ve dil bilgisel kelime olan ünlem, isim veya zamir tarafından tamamlayıcı olarak kullanılmaktadır. Yani, ünlem temel ögeyi, onu anlamsal açıdan tamamlayan isim veya zamir yardımcı ögeyi oluşturmaktadır (Delice, 2018, s. 18).

- **Allah'tan kork!** (yapma, söyleme bunu)
- **essük olma!** (sağ ol, var ol)
- **ev harap!** (ey talihsiz)
- **gel buna köy ver!** (hadi bundan kurtulmak yolunu düşün, gel buna cevap ver)
- **vay nefsim!** (kendi çıkarından başka kimseyi aramamak)
- **vay nefsim günü!** (büyük bir felaket günü)
- **vay haliva!** (tehdit anlamında)
- **nenev ölsün!** (en çok çocuğa karşı acımayı belirtmek üzere söylenilir)
- **oğur olsun!** (hayır ola, uğur ola)
- **sen Allah!** (Allah'ı seversen, rica ederim anlamında)
- **summa yalan!** (tam yalan)
- **yoh canım!** (öyle şey olmaz doğru mu?)
- **üzüm kara!** (vah vah anlamında)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

2.10. SAYI GRUBU

“Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur” (Karahan, 2019, s. 72).

Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğuna sayı grubu denir. Grupta sayılar ek almadan birleşirler. Sayıların sıralanışı ise büyükten küçüğe doğru olur, yani küçük sayı sonda bulunur ve vurgu küçük sayı üzerinde olur. Sayı grubunda sayılar ayrı yazılır ve araya herhangi bir işaret konmaz (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 83).

Sayı öbeği, iki sayı isminin toplanması yoluyla yeni bir sayı ismini oluşturması amacıyla kurgulanan kelime öbekleridir. Bu kelime öbeği, iki sayı isminin birbiriyle çarpılması yoluyla yeni bir sayı ismini oluşturması amacıyla kurgulanan ve sıfat tamlaması sınıfında yer alan kelime öbekleri ile karıştırılmamalıdır. Sayı öbeğinde birleşimi oluşturan her iki kelime de temel ögedir (Delice, 2018, s. 20).

- il **on ki** ay (durmadan, her zaman)

Atasözlerinde ise:

- ayın **on beşi** karanlık ise **on beşi** ışıktı.

2.11. BİRLEŞİK FİİL GRUBU

Bir yardımcı fiil ile bir isim veya bir fiil unsurunun oluşturduğu kelime grubu birleşik fiil grubudur. İsim ve fiil unsuru önce, yardımcı fiil unsuru sonra gelir. İsimlerle oluşturulan birleşik fiillerde esas anlamı isim unsuru taşır. Yardımcı fiillerin anlama etkisi yoktur.

İster bir isim ögesi ile bir fiil ögesinden, ister bir fiile başka bir fiilin birleşmesinden meydana gelmiş olsun, birleşik fiillerde de bir anlamca kaynaşma söz konusu olup bunlar tek bir kavramı karşılarlar. Hareket ve oluş ifade eden kavramları karşılamak için basit ve türemiş fiillerden nasıl yararlanıyorsak, birleşik fiillerden de aynı şekilde yararlarız. Basit ve türemiş fiillerle, birleşik fiiller arasında ifade ve anlatım bakımından fark yoktur. Fark yalnızca yapıları bakımındandır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 57).

- **üzü gül-** (sevindirici bir duruma kavuşmak)
- **ağız dadydan ye-** (lezzetle , hoşlukla yemek yemek)
- **ayağı altında yumurta ol-** (çok ağır ve yavaşça yürümek)
- **zak zak bak-** (gözlerini tamamıyla açarak öfkeyle bakmak)
- **zar tut-** (tavla oyununda istediği zar noktalarını elde etmeye uğraşmak)
- **zararın yarısından dön-** (zarar ettiğini fark edince o zararlı işe devam etmemek)
- **zeyistan kohsu al-** (yeni doğuran kadına yaklaşan çocuğun, eski inançlara göre hastalığa yakalanması)
- **zımrık çihart-** (çok kocalmak)
- **zır zop gel-** (sevilmeyen birinin ansızın bir yere gelmesi)
- **zorbalık et-** (kabadayılıkla işini yaptırmak)
- **yağdan yağla-, samırsaktan dağla-** (bir yandan yaparken, öte yandan bozmak)
- **yağını çıkar-** (gereğinden fazla bir şeyden yarar sağlamaya kalkışmak)
- **yağıştan kurtulup doluya tutul-** (zor durumdan çıkıp, daha zor duruma düşmek)
- **yaka ele ver-** (yakalanmak)
- **yaka kurtar-** (birinden veya bir işten zarar görmeden kurtulmak)
- **yaka yırt-** (kabadayı, saldırgan)
- **yakası elde kal-** (birisine yahut bir işe kendini kolayca kurtaramayacak biçimde bağlanmış olmak)

- **başının etini ye-** (çok konuşup dırdır ederek birini rahatsız etmek)
- **yakası uşağlar elinde kal-** (tecrübesiz genç ve ehliyetsiz kişilerin yönetimi altında kalmak)
- **yakasına ilis-** (birinin sürekli olarak bezdirecek tekliflerde bulunmak)
- **yakaından et-** (başından savmak)
- **yakasından tut-** (tutup salıvermemek)
- **yakasını sal-** (vazgeçmek)
- **yakasından dava et-** (çabuk gücenip öfkelenmek)
- **yalan at-** (yalan sözler söylemek)
- **yalğuz avla-** (birini yalnız bulup zarar vermek veya bir şey elde etmek)
- **yan bak-** (kötü niyetle bakmak)
- **yan dur-** (uzakta durmak)
- **yan gözden bak-** (düşmanlıkla bakmak veya kötü niyet gütmek)
- **yan peşin yere ver-** (tembelcesine uzanıp rahatlık aramak)
- **yan ver-** (yoldan ayrılıp bir yere uğramak)
- **yan yana otur-** (birbirinin yanında oturmak)
- **yanağından kan fışkır-** (sağlıklı olduğu yüzünden görünmek)
- **yanda koy-** (bir sözü veya bir işi bitirmemek)
- **yanıp sızla-** (üzüntü içerisinde kıvranıp derdini dökmek)
- **yaradana sığın-** (Allah'tan yardım istemek)
- **yarar sağla-** (yardımı veya yararı olmak)
- **yarası üzerine düz sep-** (birinin dert ve acısını arttırmak)
- **yarasını aç-** (dert ve üzüntüsünü hatırlatmak)
- **yarı yaruya böl-** (herbiri yarısını almak)
- **yarı volda bırak-** (yaptığı işi sonuna ulaştırmamak)
- **yarıcan ol-** (çok korkup ürkmek)
- **yarıdan kes-** (bitirmemek)
- **yarım ağızdan bütün ekmek kap-** (yeteneğinin üstünde olan işleri başarmaya kalkışmak)
- **yarıya in-** (çok zayıflamak)
- **yas tut-** (bir yakınının, sevilen bir kimsenin ölümü sebebiyle üzüntü çekip kara giymek gibi davranışlarıyla üzüntüsünü belirtmek)

- **yaş ta kuru ayağına yan-** (kötü kimseler yüzünden iyilerin de zarar görmeleri)
- **yatağa düş-** (hastalanıp yatmak)
- **yedi arkası gözü öğüne gel-** (büyük sıkıntıya düşmek)
- **yedi yuhu al-** (derin uykuya dalmak)
- **yediği kaba sıç-** (kendisine yapılan iyiliğe karşı nankörlükle karşılık vermek)
- **yele gel-** (bahar mevsiminde hayvanların cinsel isteklerinin uyanması)
- **yele ver-** (savurganlık etmek)
- **yemekten kesil-** (hastalık sebebiyle yemek yememek)
- **yer takla-** (bir yerde çabucak köşe kapmak)
- **yer varılıp içine gir-** (izi kaybolmak, utancından ne yapacağını bilmemek)
- **yer yerinden oyna-** (ortalık sarsıcı bir olaya dönmek)
- **yerden bir et-** (bütünüyle yıkmak)
- **yerden yere çalın-** (çok eziyet görüp çırpınmak)
- **yerden yere çal-** (fena halde eziyet vermek)
- **yere çal-** (sırtını yere getirmek)
- **yeri essük ol-** (bulunması arzu edilen birinin bir yerde hazır bulunmaması)
- **yerin dibine gir-** (pek çok utanmak veya sıkılmaktan kimseye görünmek istememek)
- **yerinde bul-** (uygun bulmak)
- **yerinde yeller es-** (yok olmak)
- **yerine getir-** (bir işi başarmak)
- **yerine gir-** (uyumak için yatağa girmek)
- **yerini al-** (kendine uygun yere geçmek)
- **yerini tut-** (başkasının yerini almak)
- **yerle bir et-** (temelinden yıkmak)
- **yerli yerinde kal-** (beğenilmemek, satın alınmamak)
- **yip ağız burnunu sil-** (suçu işleyip kendini iyi ve sağlam göstermek)
- **vol aç-** (bir işe veya olaya öncülük etmek)
- **vol ara-** (çözüm bulmaya çalışmak)

- **yol çasırt-** (uzun süre görmediği bir dostuna sonradan rastgele uğrayınca, <<nasıl oldu yolunu mu şaşırdın?>> Diye sitem olarak söylenilir)
- **yol dög-** (uzun yol yürümek)
- **yol gönder-** (erkeğin evleneceği kızın evine, düğün vesaire harcamalar için gerekli olan parayı göndermek)
- **yol göser-** (akıl öğretmek, tedbir yolu anlatmak)
- **yol iz itir-** (nasıl yapacağını bilmemek)
- **yol kes-** (tenhada birini veya bir kervânı soymak amacıyla karşısına çıkmak)
- **yol pekle-** (bir iş için zemin hazırlamak)
- **yol ver-** (kabul etmek)
- **yol verme-** (geçmesine engel olmak)
- **yola apar-** (geçimini sağlamak)
- **yola çık-** (sefere gitmek)
- **yola sal-** (birini başından savmak veya yolcu etmek)
- **yoldan çık-** (doğru yoldan sapmak)
- **yoldan dönder-** (işinden alıkoymak)
- **yolsuzluk et-** (kural ve usul dışı davranmak)
- **yolu açuğ ol-** (işinde bir engelle karşılaşmamak, iyi dilek anlamında söylenilir)
- **yolu düs-** (rastgele bir yola uğramak)
- **yoluna koy-** (gereken biçim ve düzeni vermek)
- **yolundan et-** (gittiği yoldan ayırmak)
- **yolunu bekle-** (gelmesini beklemek)
- **yolunu çasırt-** (nasıl davranacağını bilmemek)
- **yolunu görme-** (ne yapacağını bilmemek)
- **yolunu kes-** (karşısına geçip durdurmak)
- **yolunu tap-** (bir işin yapılması için kolayını bulmak)
- **yorganına göre ayak uzat-** (gelirine giderini uydurmak)
- **yorgunluğunu al-** (bir işten sevindirici bir sonuç alınca katlandığı yorgunluğu unutmak)
- **yuhsu avcunda ol-** (pek çabuk uykuya dalmak)

- **yuhsu kaç-** (uyuyamamak veya bir durumdan kaygılanmak)
- **yuhsu gözünde kırıl-** (uykuya doymadan uyanmak)
- **yuhsuna gir-** (düşünde görmek)
- **yuhu bas-** (üst üste uyumak)
- **yuhu gör-** (rüya görmek)
- **yuhudan ol-** (uyuyamamak)
- **yuhusuzluktan kör ol-** (uyumaya çok ihtiyacı olmak)
- **yuhuya dal-** (kendini tutamayarak bir süre uyumak)
- **yuhuya tohtas-** (yeteri kadar uyumuş olmak)
- **yulduz ah-** (kayan yıldız görünmek)
- **yılduzu parla-** (şöhret kazanmak)
- **yumurta boyat-** (yararsız işler başarmak)
- **yumurta üstünde veri-** (pek çok ağır yürümek)
- **yumurtadan çıhıp kabuğunu beğenme-** (yaşadığı veya bulunduğu çevreye aşağılık gözüyle bakmak)
- **yumurtasını dişine çal-** (birinin ne olduğunu bilip anlamak)
- **yuvası dağıl-** (büyük felakete uğramak)
- **yük ol-** (güç olan işlerini başkasına yaptırmak)
- **yükünü tut-** (yolsuz davranışlarla mal ve para sahibi olmak)
- **yükünü sal-** (birinin yanında uzun süre kalıp ayrılmamak)
- **yüz ipte oyna-** (dolandırıcılık etmek)
- **ucuz atlat-** (az bir ziyanla büyük bir tehlikeden kurtulmak)
- **ucuzdan kurtul-** (çok zorluk görmeden işin içinden çıkmak)
- **ucuzlukta büyük ol-** (malın ve paranın değerine bakmadan harcamak)
- **usağ sal-** (çocuk düşürmek)
- **uzacağına bak-** (geleceğini düşünüp ona göre davranmak)
- **usağı durma-** (çocukları küçük yaşta ölmek)
- **utancından vere gir-** (çok utanıp, âdeta saklanacak yer aramak)
- **uzacağını görme-** (geleceği düşünmemek)
- **uzak düş-** (uzak yerde bulunmak)
- **uzak düşün-** (geleceğin hesabını yapmak)
- **uzun girip kısa çık-** (hiçbir iş başaramamak)

- **uzun otur-** (bulunduğu yerde uzanmak)
- **uzunu yere sal-** (suçuna ayak basıp susmak)
- **var yohunu koy-** (bütün malını bir işe yatırmak veya bütün serveti elden gitmek)
- **varlı ol-** (zengin olmak)
- **vayına kal-** (kendi derdine bulaşmak)
- **vayında olma-** (bir şeyi umursamamak)
- **ver gelsin et-** (bol bol harcamak)
- **ver ağzına yap-** (hesapsızca harcama yapmak)
- **verdiği sütü tepele-** (yaptığı iyiliği kötülüğe çevirmek)
- **veren tarı al-** (aradan gitmek, kahrolmak) <<ilenme>>
- **vuran vuranın ol-** (vuranların çoğalması)
- **tarak başında kırıl-** (suçu üzerine yüklemek)
- **tavuş kimin gözü küllükte ol-** (durumu ne kadar düzelse düzelsin, geldiği durumdan kurtulmamak)
- **tekeşer gel-** (teker teker gelmek)
- **tekeşer gir-** (ayakkabısını tersine giymek)
- **tekeşer ol-** (ikisi de ya sağ ya da sol ayağa ait olmak)
- **tere bat-** (hastalık ve yorgunluktan ötürü çok terlemek)
- **terse eseğe mindir-** (eskiden ceza olarak suçlunun başını tıraş edip, yüzüne yoğurt sürdükten sonra, bir eşek üzerine tersine bindirip sokaklarda gezdirilmesi olayı)
- **tetiğin bozma-** (aldırmamak)
- **tetti tetti veri-** (çocuk yürüyüşü, kısa adımlarla çabuk yürümek)
- **tıfak dağıl-** (büyük felakete uğramak)
- **tifirdiğini yala-** (sözünü geri almak, söylediğini veya yaptığını inkar etmek)
- **top at-** (yenilmek, sınıfta kalmak)
- **topun ağzında ol-** (tehlikenin tam ortasında olmak)
- **topuzu degirman dolandır-** (sözü geçen, büyük işler başaran biri)
- **toyda osurana dön-** (çok fazla utanmak)
- **tozu koz anla-** (karşısındakini yanlış anlamak)
- **tursu tök-** (birinin halk arasında onurunu kırmak)

- **tutup dola-** (üst üste bir sözü tekrarlamak)
- **tükleri şiş şiş dur-** (korku veya öfkeden tüyleri diken diken olmak)
- **tüküne değme-** (birinin yakınından geçmemek)
- **tülkü yuhusuna vur-** (yalandan kendini uyumuş gibi göstermek)
- **ücü tohun-** (bir sözün veya davranışın birine zararı olmak)
- **ücü ücüne gel-** (ancak yetişecek kadar)
- **ücü bucağı olma-** (sonu yokmuş gibi geniş olan)
- **üreği başı şiş-** (çok üzüntü çekmek sebebiyle hastalanmak)
- **üreği bayıl-** (kendinden geçmek)
- **üreği burkul-** (korkudan sarsılmak)
- **üreği çatla-** (korkudan kötü duruma düşmek)
- **üreği düş-** (çok korkmak)
- **üreği ezil-** (üzüntüden içi yanmak)
- **üreği pim bağla-** (çok sevinip ferahlanmak)
- **üreği pim tut-** (çok sevinip hoşlanmak)
- **üreği rahat et-** (iç ferahlığı duymak)
- **üreği savu-** (istediği yerine gelince rahatlık duymak)
- **üreği sızla-** (üzüntü çekmek)
- **üreği yağ tut-** (istediği olunca büyük kıvanç duymak)
- **üreği yan-** (birine karşı şefkat göstermek)
- **üreğinden gelme-** (gönlü yol vermemek)
- **üreğine atış düş-** (çok tedirgin ve üzüntü içinde olmak)
- **üreğini sal-** (birini çok ürkütmek)
- **üreğini savut-** (öfkesini gidermek)
- **üskekten at-** (yapamayacağı işleri yapabilirmiş gibi göstermek)
- **üst ver-** (bir mal değişirken üzerine bir miktar para vermek)
- **üstü başını gir-** (elbisesini giymek)
- **üstünde dur-** (bir işle önemle ilgilenmek)
- **üstünden at-** (iş başkasına bırakıp kendini yan çekmek)
- **üstüne çullan-** (ansızın üstüne çökmek)
- **üstüne dönder-** (bir malın tapusunu kendi adına yazdırmak)
- **üstüne düş-** (kendisini birinin üzerine yıkıp, sayesinde geçinmek)

- **üstüne gel-** (bir iş yapıldığı veya konuşulduğu sırada gelmek)
- **üstüne oturduğu dalı kes-** (göz göre göre kendine zarar vermek)
- **üstüne yat-** (başkasını malını kendine mâl edinmek)
- **üstüne titre-** (bir şeye karşı ilgi göstermek)
- **üstüne yürü-** (saldırırcasına birine doğru gitmek)
- **üzerine al-** (bir davranışın kendisine karşı olduğunu sanarak tedirgin olmak)
- **üzerine alma-** (bir işi kendi yapmış olduğunu kabul etmemek)
- **üz ağılığıyla çık-** (bir suçlamada şüpheyi üzerinden kaldırmak)
- **üz ağığıydan yaşa-** (dürüstlük ve namus dairesinde yaşamak)
- **üz al-** (kadının yüzündeki tüyleri alan birisi)
- **üz astarı olma-** (durum ve davranışını çabuk değiştirmek)
- **üz bar ol-** (iki taraf arasında sitemde bulunulmak üzere karşı karşıya getirilip, yaptıklarını yüzlerine söylemek)
- **üz çevir-** (birini aramazlıktan gelmek)
- **üz gör-** (ilgi ve yakınlık bulmak)
- **üz görünce astar iste-** (gördüğü ufak bir ilgiden şımarıp çok isteklerde bulunmak)
- **üz göz ol-** (kendisinden büyük veya yaşlıya karşı söz döndürmek ve sert konuşmak)
- **üz gözün turşat-** (yüzü asık olmak)
- **üz gözün yere sal-** (suratı asık olmak)
- **üz sal-** (aşağılık göstermek)
- **üz suyu tök-** (kendini zorlayarak çok rica etmek)
- **üz üze gel-** (dargınlıktan sonra karşı karşıya gelip barışma zamanının gelmesi)
- **üz ver-** (yakınlık göstermek)
- **üz yeri kalma-** (kötü davranışlar sonucu saygısını kaybetmek)
- **üz yeri koy-** (başka sefer iyi karşılanmak ümidiyle birilerinde iyi bir iz bırakmak)
- **üzde ol-** (sözü geçmek)
- **üzden çıkar-** (şımartmak)

- **üzden çık-** (şımarmak)
- **üze göre davran-** (tutumu adamına göre değişmek)
- **üzerinde dur-** (dikkatle uğraşmak)
- **üzerine al-** (bir işin sorumluluğunu kabul etmek)
- **üzerine kal-** (artırma sonucu kendisine bırakılmak)
- **üzerine yürü-** (saldıracakmış gibi birine doğru gitmek)
- **üzerine arvat al-** (bir karısı varken ikinci bir karı daha almak)
- **üzsüzlük et-** (kendisinden büyüğe karşı söz söylemek)
- **üzü bir karış uzan-** (ekşi suratlı olmak)
- **üzü daştan ol-** (yüzsüz olmak)
- **üzü kızar-** (utanıp heyecanlanmak)
- **üzü kuylu düş-** (yüz üstü düşmek)
- **üzü olma-** (birine karşı kusurlu olduğundan veya daha önce çok şeyler istemiş bulunduğu için artık bir daha istemeye cesaret etmemek)
- **üzümü yip bağını sorma-** (yararlandığı şeyin nereden geldiği umurunda olmamak)
- **üzünde dur-** (karşı koymak)
- **para ye-** (rüşvet almak)
- **parasını ye-** (birinden aldığı parayı inkar edip ödememek)
- **üzünde görün-** (iç durumu veya düşündüğü yüzünden belli olmak)
- **üzünden geçme-** (birini boş döndürmemek üzere isteğini yerine getirmek)
- **üzünden nur yağ-** (dindar kimse için söylenilir)
- **üzüne bakma-** (soğuk yüzle karşılamak)
- **üzüne çal-** (kusurunu yüzüne söylemek)
- **üzüne kan gel-** (benzinin solukluğu geçmek)
- **üzünü savuğ tut-** (iyi karşılamamak)
- **üzünü tursat-** (yüzüne hoşnutsuzluk gösteren bir anlam vermek)
- **üzüstü koy-** (yardımdan yoksun etmek)
- **adamına göre konuş-** (nasıl bir insanla görüştüğünü kavrayarak ona göre konuşmak veya davranmak)
- **ağızdan ağıza dolaş-** (hiçbir şey değişmemiş)
- **ağız ağıza koy-** (kendi düzeyinde olmayan kimseyle ağız kavgası yapmak)

- **adlı adıydan çağır-** (açıkça adını söyleyerek çağırmak)
- **acığ konuş-** (bir şey gizlemeden konuşmak)
- **acığı gel-** (kızmak, darılmak)
- **aç, susuz kal-** (pek yoksul durumda olmak)
- **acığda kal-** (işsiz kalmak, eksiğı çıkmak)
- **adam et-** (birini yetiştirip iyi insan etmek)
- **adamını bil-** (karşısındakinin kim olduğunu bilerek ona göre davranmak)
- **adı biçinde orağı kırık ol-** (makamına göre yetkisi olmayan kimse)
- **adı özüyden ol-** (adı niteliğine uygun olmak)
- **aforoz et-** (ilgisini kesip uzaklaştırmak)
- **ağacın ki başı pohlu ol-** (işin her yandan bozuk olması)
- **ağaç başında ol-** (başta gelmek) <<alaylı söz>>
- **ağızlarda sakız ol-** (dillere düşüp konuşmak)
- **ağırığı ol-** (gebe kadını doğum sancısı tutmak)
- **ağızı açıla kal-** (hayretle bakmak)
- **ağızı palas ol-** (bir konuda dinleyenleri inandırmak için çok konuşmaktan yorulmak)
- **ağızına ver-** (gevşeklikle davranmak, çok para harcamak)
- **ağızında dil olma-** (utangaç olmak)
- **ağızından süt kokusu gel-** (çok genç olmak)
- **ağızının payını ver-** (birini ağır sözle susturmak, haddini bildirmek)
- **al kaddah ver kaddah et-** (tanımadığı, bilmediği kimselerle ilişki kurmak)
- **Allah'a bir can borçlu ol-** (kimseye borçlu olmamak)
- **Allah'a kal-** (vahimleşen duruma, meğer Allah tarafından çare bulunmak)
- **alt et-** (yenilmek, kaybetmek)
- **alt üst et-** (bir şeyi bozup yıkmak)
- **altında kalma-** (kendine söylenen sözü cevapsız bırakmamak)
- **aman verme-** (göz açtırmamak)
- **ara verme-** (fasıla vermek)
- **arada kal-** (öksüz veya sahipsiz kalmak)
- **arada soğukluk ol-** (araları hafifçe bozulmak)
- **aradan git-** (kaybolmak)

- **aralarında kaf dağı ol-** (aralarında hiç bir benzeyiş olmamak)
- **ardı gelme-** (bir sonuç çıkarmamak, son bulmak)
- **arhayın ol-** (emin olmak, korkusuz olmak)
- **arkası gelme-** (aralıksız sürüp gitmek)
- **arkası gel-** (sürüp geçmekte olan Şeyin son bulması)
- **arkası yere gel-** (yenilmek)
- **arkasında atlı ol-** (gereksiz yere telaş etmek)
- **at almadan ahır yap-** (bir iş daha ele gelmeden onun için gereksiz hazırlıklar yapmak)
- **at satıp kusuru kal-** (bir Şey elde etmek üzere birini fazla rahatsız etmek)
- **ataş aparmağa gel-** (bir yerden gitmeye telaş etmek)
- **avadan ol-** (verimli, bereketli olmak)
- **ayağına gel-** (birisiyle ksken barışmak için söylenir, emek harcaman elde etmek)
- **ayağı zengide ol-** (ayrılmaya telaş etmek)
- **aybaşı ol-** (kadının aylık adet zamanı olmak)
- **ayı günü üstüne ol-** (gebe kadının doğuracağı gün yaklaşmak)
- **abrını apar-** (aleyhinde söz söyleyip teşhir etmek) <<Abrı>> Farsça <<b-ı ry>>dan alınmış <<yüz suyu>> demektir
- **acuğu ık-** (eli altında bulunan parada eksiği çıkmak)
- **ad çihart-** (n salmak daha fazla fenalık yapmakla)
- **ad itir-** (fena davranışını kimseye sezdirmemek için işi başkalarına yüklemeye çalışmak)
- **adağa git-** (gelin damadın evine gittikten bir hafta sonra, iki tarafın akraba ve dostlarının gelini ziyarete giderek, para ve çeşitli armağanlar sunmaları)
- **adam say-** (adamlıktan uzak olmasına rağmen birini adam yerine koymak)
- **adam yerine koy-** (adam sayarak ona göre karşılamak)
- **adamı donundan çıkar-** (birini çok fkelendirerek ileden çıkarmak)
- **adamlar sırasına geç-** (daha önce önemsizken sonradan değer kazanmak)
- **adı haraba ık-** (fena bir insan diye tanınmak)
- **adı karış-** (kötü bir olayda rolü olduğu kuşkusu bulunmak)
- **adına dönder-** (bir Şeyin mülkiyetini kendi adına çevirmek)

- **ağac başında kırıl-** (suçlar üzerine yüklenmek)
- **Ağalığ sat-** (kendini büyük adam sayıp, ona göre davranmak)
- **ağı karadan ayır-** (iyiyi kötünden seçmek)
- **ağır bas-** (birini zorlamak)
- **ağır işit-** (kulaktan zor işitmek)
- **ağıruna git-** (bir sözden veya davranıştan alınmak)
- **ağıryıca altuna değ-** (çok değerli iyi insan olmak)
- **ağız aç-** (çok konuşmak)
- **ağız açtırma-** (konuşmaya fırsat vermemek)
- **ağız bulaştır-** (iyi ve kötü sözü ayırmadan ve düşünmeden ağır sözler söylemek)
- **ağız dağıt-** (kötü sözler söylemek, küfretmek)
- **ağız değiştir-** (laf değiştirmek)
- **ağız dolandır-** (sözünü değiştirerek karıştırmak)
- **ağız dolusu sög-** (var gücüyle sövmek)
- **ağızlara düş-** (dillerde gezmek)
- **ağızlarda dolaş-** (hakkında çok konuşulmak)
- **ağzı görüp karnı görme-** (pek az miktarda yemek)
- **ağzı kulağı yanına ulaş-** (pek çok sevinmek)
- **ağzı sulan-** (çok beğenip gözü içinde kalmak)
- **ağzı van-** (gözü korkmak)
- **ağzına al-** (bir sözü çok tekrarlamak)
- **ağzına at-** (bir sözü sır tutmayan birine söylemek)
- **ağzına çal-** (konuşturmamak)
- **ağzına geleni dönderme-** (çekinmeden laf atmak, sövmek)
- **ağzında mercimek tayı ibinme-** (çok konuşkan olup sır saklamayan)
- **ağzından at-** (istemeden bir sözü ağzından çıkarmak)
- **ağzından çıkanı işitme-** (sakin, gürültüsüz kimse)
- **ağzından kap-** (karşısındaki sözünü bitirmeden, sözü alıp tamamlamak)
- **ağzını acıp gözünü yum-** (öfkelenip ağzına geleni söylemek)
- **ağzını boz-** (küfretmek)
- **ağzını bulamaç yandır-** (durmadan hızlı hızlı konuşmak)

- **ağzını açma-** (hiç konuşmamak)
- **agzını kapat-** (susturmak)
- **ağzını toplat-** (fena konuşmaktan vazgeçmek)
- **ağzının dadını al-** (ne düşündüğünü sözlerinden anlamaya çalışmak)
- **ah çek-** (öfkeden, acıdan sızlanmak)
- **ahı dağı daşı yandır-** (üzüntü içinde acı acı ah çekmek)
- **Alallahi iş gör-** (yaptığı işin sonucunu ve neye mal olacağını düşünmeden yapmak)
- **al apar-** (doğuran kadının az süre içersinde ansızın ölmesi)
- **al kana boyan-** (ağır yaralanmak)
- **alıcı gözüyden bak-** (bir şeyden pay koparmak için titizlikle dikkat etmek)
- **alın teri tök-** (çok emek harcamak)
- **alın teriyle kazan-** (çaba ve çalışmakla elde etmek)
- **Ali'nin borkünü Veli'nin başına koy-** (ondan alıp buna vermekle işi idare ettirmek)
- **Allah'a bel bağla-** (Allah'tan yardım beklemek)
- **alını yerden kahma-** (namazını geçirmemek)
- **altına sıy-** (uyurken yahut uyanık iken duymadan işemek)
- **altından sıyrılmak-** (kendini zor bir durumdan kurtarmak)
- **altun kaba kus-** (kolay bir iş için büyük zarara katlanmak)
- **ara açıl-** (iyi ilişkilerin sona ermesi)
- **ara boz-** (iki tarafı birbirine düşman ettirmek)
- **ara salıştır-** (iki tarafın aralarını bozmak)
- **ara sal-** (dostluk aramak)
- **ara yakıştır-** (araları bozulan iki tarafı barıştırmak)
- **arabasını çek-** (bir yerden ayrılmak) <<argo>>
- **aradan apar-** (öldürtmek)
- **aradan it-** (göz önünden kaybolmak)
- **araları kesil-** (birbirlerinden uzaklaşıp ilişkilerin kesilmesi)
- **aralarından kara pisik geç-** (arada basit dargınlık olmak)
- **aravına sal-** (çamaşır yıkarken, yerde kalan sabunlu suda ufak parçaları yıkamak)

- **araya al-** (birkaç kişi birini ortalarına alıp gizlice bir şeyler konuşmak)
- **araya gir-** (iki tarafı barıştırmak üzere ara buluculuk yapmak)
- **ardına bahma-** (hızla yürümek)
- **ardından konuş-** (hazır bulunmadığı bir sırada aleyhinde konuşmak)
- **arı yuvasına torpağ sep-** (öfkeli birisini daha da gücendirmek)
- **arka çevir-** (daha önce yakınlık gösterdiği kişiye artık yabancı gibi davranmak)
- **arka çık-** (sahip çıkmak)
- **arkadan vurul-** (güvendiği birisi tarafından zarar görmek)
- **arkasına düş-** (birinin peşine takılmak)
- **arkasında daşı-** (uğruna yorularak çok yardımda bulunmak)
- **arsızlığa vur-** (fena davranışlara veya kendine gelen fenalığa karşı alışık olmak)
- **aslan ağzına düş-** (bir daha ele gelip kurtarılması zorlaşmak)
- **aslan ağzından kurtar-** (büyük zorlukla elden gitmekte olan bir hakkı tekrar elde etmek)
- **ataş al-** (bir işin baş tutması)
- **ataş at-** (çok öfkeli olmak, çok pahalı olmak)
- **ataş kaldır-** (çok kızgın ve öfkeli olmak)
- **ataş kesil-** (çok kızgın ve öfkeli olmak)
- **ataş üstünde otur-** (çok tedirgin ve sıkıntılı durumda olmak)
- **atasına van-** (birinin yüzünden çok zarar görmek)
- **atastan könek gir-** (çok sıkıntılı ve üzüntülü olmak)
- **atastan oyna-** (sakıncalı işlerle uğraşmak)
- **atına katır de-** (birini küçümsemek. Özellikle çabuk kızan kimse hakkında söylenir)
- **atıp tut-** (bir kimse veya bir şey için kötü konuşmak)
- **altını attan indir-** (kurnaz, hilebaz kimse hakkında)
- **attan enip essege min-** (önceden bulunduğu yüksek mevkiini kaybetmek)
- **ava giderken sic-** (tam işi yapacak anda kendini alıkoymak)
- **avuç aç-** (dilenmek)

- **avuç gidiş-** (eski inançlara göre sağ avuç kaşınırsa para gelecek diye sevinilir, sol avuç kaşınırsa para gideceğine inanılırdı)
- **avuç yala-** (bir şeyi kazanmamak, umduğunu elde edememek)
- **avurdu avurduna geç-** (çok zayıflamak)
- **ay ışığına havulda-** (eli ulaşamadığı birini boşuna rahatsız etmek)
- **ay ışığında herhizliğe çık-** (yapacağı iş için yanlış vakit seçmek)
- **ayağa çal-** (bir işi bozmak veya engellemek)
- **ayağı alış-** (üst üste bir yeri ziyaret etmek)
- **ayağı altında yumurta ol-** (çok ağır ve yavaşça yürümek)
- **ayağı iliş-** (önce girişip sonra caymak isterken kendini kurtaramamak)
- **ayağı sıyrılı-** (tuzağa düşmek)
- **ayağı tuman görme-** (yoksul, perişan olmak)
- **ayağı tuman sevme-** (donsuz dolaşmayı âdet edinen)
- **ayağı yer tutma-** (pek çok sevinmek)
- **ayağına düş-** (çok yalvarmak)
- **ayağına kapan-** (çok yalvarmak)
- **ayağına gir-** (ayakkabı yerine saymak)
- **ayağına kara su en-** (çok yürümekten yorulmak)
- **ayağına yan-** (başkasına kurban gitmek, başkası uğruna büyük zarara uğramak)
- **ayağını çek-** (aldatmak)
- **ayağını çürük tahtaya bas-** (sakıncalı ve korkulu işlerle uğraşmak)
- **ayağını yorğanına göre uzat-** (harcamasını gelirine göre ayarlamak)
- **ayak aç-** (evlilikte, ilk haftanın sonrasında gelinin baba evine gitmesine denir veya üst üste bir evi ziyaret etmek)
- **ayak altında koy-** (bir ev halkını rahatsız edecek derecede, sık sık ziyâret etmek)
- **ayak kaldır-** (hızlı yürümek)
- **ayak kes-** (bir yeri ziyaret etmekten kesilmek)
- **ayak sal-** (yürümekten yorulup geride kalmak)
- **ayak tut-** (çocuğun ilk yürümesi)
- **ayak uydur-** (durumunu ve davranışını yerine göre yakıştırmak)

- **ayak uzat-** (dinlenmek)
- **ayak üstünde tut-** (saygı göstermemek, yer gösterip büyüretmemek)
- **ayak ayaga çal-** (engellemek, geriye salmak)
- **ayakları birbirine geç-** (korkudan şaşırarak)
- **ayaktan düş-** (kötürüm olmak)
- **ayaktan git-** (yürüyerek bir yere gitmek)
- **ayı balasını okşa-** (çocuğunu oynatırken eziyet vermek)
- **ayıya dayı de-** (birine zorunlu olarak itaat etmek)
- **ağzına bak-** (birinin söylediklerine göre davranmak)
- **aç ayıya dön-** (oburluk etmek, çok yemek)
- **babalık et-** (birine karşı baba gibi davranmak, besleyip eğitmek)
- **babası oğlu ol-** (babasına benzemek)
- **babucunu eline ver-** (kovmak)
- **baltaydan dava et-** (çok sert, kuvvetli olan ve güçlölkle yıkılan yapı hakkında söylenir)
- **barmağı ol-** (bir işi engellemekte etkisi ve ilişkisi olmak)
- **barmağında üzük et-** (emrine bağılı tutmak)
- **baş aşığa ol-** (başı aşığıya dönmek)
- **baş başa kal-** (iki kişinin yalnız başlarına oturup sohbet etmeleri)
- **baş başa ver-** (birbirine yakın oturup konuşmak)
- **baş beyin kalma-** (ses ve gürültüden rahatsız olmak)
- **baş dinç ol-** (gürültüden uzak olmak)
- **baş kaldır-** (ayaklandırmak)
- **baş üstünde yeri ol-** (birisine karşı çok saygılı olmak)
- **baş a gel-** (belaya düşmek, rastlamak)
- **başabaş gel-** (birbirine denk gelmek)
- **başı aşığa ol-** (onuru zedelenmek)
- **başına gel-** (sıkıntıya rastlamak)
- **başına iş aç-** (yanlış bir düşünceyle kendini zararlı bir yola saptırmak)
- **başını bir et-** (kadını azdırmak)
- **bayram et-** (çok sevinmek, geçici bir bolluğa düşmek)
- **beli boş ol-** (sidiğini tutamayıp yatağını ıslatmak)

- **beli yere gel-** (yenilgiye uğramak)
- **belinden gel-** (soyundan olmak)
- **beş paralık ol-** (değeri kırılmak)
- **beyni kan dolu ol-** (henüz genç yaşta olup, iyiyi ve kötüyü ayırmamak)
- **biğini tıraş edip eline güzgülü ver-** (birine fenalık edip sanki iyilik etmiş gibi kendini göstermek)
- **bilmemezlikten gel-** (kendisini hiçbir şey bilmiyormuş gibi göstermek)
- **bin pişman ol-** (çok pişman olmak)
- **bir araya gel-** (bir yerde toplanmak)
- **bir ceynem sakız ol-** (ansızın ortadan kaybolmak)
- **bir dediği iki olma-** (isteği hemen yerine gelmek)
- **bir el ateş et-** (bir defa silah atmak)
- **bir eli yağda bir eli balda ol-** (bolluk içinde iyi yaşamak)
- **bir evli kimin ol-** (arada fark bilmemek)
- **birebir ol-** (tam uygun gelmek)
- **boğazına düşkün ol-** (yemek yemeyi çok sevmek)
- **boşboğazlık et-** (yersiz vakitsiz ortamlarda gevezelik etmek)
- **boy verme-** (uzamamak)
- **boya ver-** (boyu uzamak)
- **boynuna kal-** (üzerine kalmak, yapmak mecburiyetinde olmak)
- **boynundan et-** (birini veya bir işi başından savmak)
- **boynundan ol-** (salıvermek, zararından kurtulmak)
- **boyun ol-** (bir işi üzerine almak)
- **bugün yarında ol-** (bir işin pek yakında olması)
- **burnu kaf dağında ol-** (kibirli olmak)
- **burnundan düşen çibin bin parça ol-** (öfkeli, asık yüzlü olmak)
- **burnundan kan gelme-** (hiçbir zarar dokunmamak)
- **burun buruna gel-** (yüz yüze dayanmak)
- **burunнан konuş-** (kendini yüksek tutup övünerek söz alıp vermek)
- **babasın çıhart-** (çok eziyet vermek)
- **babasını tanıma-** (kimseye iyiliği olmamak)
- **babasını ölüsünü eş-** (birini büyük felakete uğratmak)

- **babu sürükle-** (işsiz, başı boş dolaşmak)
- **bacılık kur-** (kızlar veya kadınlar kendi aralarında dost, arkadaş olmak)
- **bağrı üstüne bas-** (pek çok sevmek)
- **bağrina daş bas-** (büyük üzüntüsünü kendi gönlünde tutup başkalarından gizlemek)
- **bahalıktan ık-** (yemek yerken aç gözlü davranmak)
- **bahar koduğuna benze-** (arada ocuk a davranarak oraya buraya koşmakla etrafındakileri rahatsız etmek)
- **bahtı açıl-** (yaşı çok ilerlemeden kocaya gitmek)
- **balağın ımra-** (bir işi yapmak üzere soyunmak)
- **balığı bulanlık suda avla-** (yersiz ve eğri işleri başarmak)
- **barmağ bas-** (bir işi kabul etmek)
- **barmağ ucu üstüne yürü-** (yavaşça ses çıkarmadan yürümek)
- **barmağı ucunda oynat-** (birini istediği gibi kullanıp işi yaptırmak)
- **barmağ kaldır-** (okulda veya bir toplantıda konuşmak ya da soru sormaya izin istemek)
- **barmağını dişle-** (pişman olmak)
- **barmak şarkıldat-** (eğlenip oynamak)
- **baş ağırt-** (konuşmakla veya bir davranışla rahatsız etmek)
- **baş alıp git-** (belli bir yönü olmadan bırakıp gitmek)
- **baş bağla-** (birine, veya bir şeye bağlanmak)
- **baş beyin git-** (fazla gürültüden rahatsız olmak)
- **baş ıkart-** (bir işten anlamak)
- **baş eğ-** (kabul etmek, istemeden başkasının emrine bağlı kalmak)
- **baş göster-** (belirmek)
- **baş koş-** (var gücüyle bir işi başarmak için uğraşmak)
- **baş koy-** (bir işi uğrunda ölümü göze almak)
- **baş sağlığına git-** (yakınları ölen kimseye <<başın sağ olsun>> demeye gitmek)
- **baş salla-** (karşısındakinin sözlerine başıyla kabul işareti göstermek)
- **baş tut-** (bir makamda ya da işi yerinde birisini yerini almak)
- **baş üçünde bulun-** (yanında bulunmak)

- **baş üstünde tut-** (çok saygı göstermek)
- **baş vur-** (bir iş için bir yere müracaatta bulunmak)
- **baş aapar-** (başarabilmek, sonuçlandırmak)
- **baş aaparma-** (başarmamak)
- **baş a çık-** (bir işe gücü yetmek)
- **baş a dolan-** (fazla sevgi göstermek)
- **baş a git-** (sürekli olarak devam etmek)
- **baş a gitme-** (devam etmemek)
- **baş a kah-** (birine yapmış olduğu bir iyiliği ara sıra hatırlatmak, yüze vurmak)
- **baş a yazılanı gör-** (ne kısmet olursa ona rastlamak)
- **baş aarığı bağlan-** (doğru yolu görmemek)
- **baş a altından çık-** (kötü bir davranıştan sorumlu olmak)
- **baş a boş dolas-** (işsiz gezmek)
- **baş aına beyaz düs-** (yaşlanmaya doğru gitmek)
- **baş aına aal-** (öfkeyle birine bir şey vermek veya bir şeyi iade etmek)
- **baş aına dert a-** (zor duruma düşürmek)
- **baş aına soğan doğra-** (lafla aldatmak)
- **baş aına turşu tök-** (birisini fena duruma sokmak)
- **baş aına vur-** (içki, gaz veya ilâç kullanma sonucu dengesi bozulmak)
- **baş aına yat-** (aldatmak, sömürmek)
- **baş aında aanak kırıl-** (suçlu çıkarılmak, suçu üzerine yüklemek)
- **baş aında kırıl-** (ilişkisi olmadığı halde suçlu çıkarılmak)
- **baş aında oyna-** (aleyhine çalışmak)
- **baş aında sağlan-** (birisinin üzerine suç yüklemek)
- **baş aından at-** (bir işi yapmaktan kendini kurtarmak)
- **baş aından büyük işlere giriş-** (gücünün veya düşüncesinin üstünde aklının ermediği işlere kalkışmak)
- **baş aını ağrıt-** (yersiz laflarla rahatsız etmek)
- **baş aını alıp git-** (hiçbir şeye aldırmadan durumunu sürdürmek)
- **baş aını değirmende ağart-** (hayatı boyunca dünya tecrübelerinden fayda kazanmamak)

- **başını derde sok-** (kendisi veya başkası tarafından üzüntülü ve zararlı bir işe girişmek)
- **başını kızdır-** (içki içmek)
- **başını sığıtla-** (gönlünü alarak teselli vermek)
- **baştan çıkar-** (doğru yoldan saptırmak)
- **baştan çık-** (doğru yoldan sapmak)
- **baştan kok-** (işin yukarıdan bozulması anlamında)
- **baştan savma iş gör-** (dikkatsiz yapılan iş)
- **bayrama çanağ git-** (bayrama <<kurban>> gitmek)
- **bel bağla-** (inanıp güvenmek)
- **bel baltası kırılma-** (elde ettiği bir şey uğruna yorulmamak)
- **beli bükül-** (çok yaşlanmak)
- **belini kır-** (birini hırpalayarak eziyet vermek, işin en çok ve ağır bölümünü bitirmek)
- **belini tapta-** (birini kötü davranışlarına rağmen övmek ve cesaret vermek)
- **beyni alma-** (anlamamak, söylenen sözü kavramamak)
- **beyni pars tut-** (kafası çalışmamak)
- **beyni patla-** (çok gürültüden yahut yorgunluktan sinirleri etkilenmek)
- **beynine girme-** (anlamamak, anlamak istemek)
- **beynine yerleşme-** (aklı kabul etmemek)
- **beyninden vurulmuş dön-** (çok üzülüp şaşkınlığa uğramak)
- **bic pakla kimin araya gir-** (istenmeden kendini araya sokmak)
- **bicin babasını sor-** (bilinmeyen konular hakkında bir şeyler sormak)
- **biğ altından gül-** (kimseye hissettirmeden gülmek)
- **biğden kaldırıp sakala koy-** (boşuna bir şeyin yerini değiştirmek)
- **biği terle-** (bıyığı yeni çıkmaya başlamak)
- **binbir mahana ara-** (bir işi yapmak yahut yapmamak için türlü bahaneler ileri sürmek)
- **bin dereden su ahıt-** (dolambaçlı yollarla sözünü yürütüp isteklerini elde etmek)
- **bir arpaydan ankır-** (az bir para veya güçle şımarmak)
- **bir daş bir çöle düs-** (aradan kaybolup izi görünmemek)

- **bir daстан ki kuş vur-** (bir davranışla iki isteğini elde etmek)
- **bir deveni bir ciğer için boğ-** (önemsiz bir iş için büyük masraflara katlanmak)
- **bir gözü aya bir gözü çaya bak-** (şaşılı olmak)
- **bir iğne bir ipliğe dön-** (çok zayıflamak)
- **bir kabda yip bir kaba sıç-** (çok yakın dostluk etmek) <<alaylı söz>>
- **bir karış suda boğul-** (başarısız yahut cesaretsiz olmak)
- **bir könek fazla yırt-** (daha yaşlı ve tecrübeli olmak)
- **bir kulaktan alıp o bir kulaktan çıkart-** (söz dinlememek, önem vermemek)
- **bir suda çıkar-** (birkaç işi bir arada yapmak)
- **bir yastuğa baş koy-** (karı koca olmak)
- **birbirine gir-** (tamamıyla; hepsi birden)
- **bire bin kat-** (abartılı konuşmak)
- **biri enine biri uzununa çek-** (bir konu üzerinde iki taraf uzlaşmayıp sözlerinde ısrar etmeleri)
- **bir,iki,üç ağız yıha-** (birkaç kez yıkamak anlamında)
- **birine vurul-** (delice aşık olmak)
- **bişmiş aşa soğuk su kat-** (bitmiş bir işi bocazak bir davranışta bulunmak)
- **bit bas-** (çok kirli ve düzensiz bir durumda olmak)
- **boğaz boğaza gir-** (fena halde söz kavgası yapmak)
- **boğaz yırt-** (bağırarak konuşmak)
- **boğazı düş-** (boğazı iltihaplanmak)
- **boğazı kuru-** (çok konuşmaktan sesi çıkamaz hale gelmek)
- **boğazına kadar borca bat-** (çok borçlanmak)
- **boğazına ulaştır-** (başkalarının geçimini sağlamak için çalışmak)
- **boğazında dur-** (bir yemeği yerken hazır bulunmayan sevilen birini hatırlarken “boğazımda durdu” söylenir, yemek canına sinmemek)
- **boğazında poh pülüşü dur-** (sesi boğuk çıkmak) (sövgü)
- **borca bat-** (çok borçlanmak)
- **boşunu al-** (öfkesini soğutmak, hızını kesmek)
- **boy ölç-** (dengi olmayanlarla boy ölçüşmek, kendini eşit saymak)

- **boy salla-** (işsiz, karsız ortada dolaşmak)
- **boyağ ez-** (komplo veya oyun hazırlamak)
- **boynuna iliş-** (salıvermemek)
- **boynuna sarıl-** (kucaklamak)
- **boynunu kır-** (büyük zarara uğratmak)
- **boynunu vur-** (başını keserek öldürmek)
- **boyun eğ-** (istemeden kabul etmek zorunda kalmak)
- **boyuna dön-** (çok sevilen birine karşı söyleyen söz)
- **bozguna uğra-** (dağılıp parçalanmak)
- **bu elden verip o elden al-** (yaptığı iyiliği başa götürmemek)
- **bu günü yarına koy-** (bir işi sürekli ertelemek)
- **bulanlığ suda balığ avla-** (karışık bir durumdan yararlanarak çıkar sağlamaya çalışmak)
- **bulut kimin gurulda-** (gürültülü şiddetli olmak)
- **buna değip ona değmeyip et-** (önceden beğenmediği bir şeyi sonradan kabul etmek zorunda kalmak)
- **burdan gelip burdan git-** (çabuk tükenmek, harcanmak)
- **burnu dibinde dolaş-** (çok yakında bulunup rahatsız etmek)
- **burnu öğüne şingil-** (sürekli yanında bulunarak canını sıkmak)
- **burnuna konan cibini kursunla vur-** (kendini beğenmiş kibirli, öfkeli ve mağrur)
- **burnundan çık-** (pişmanlığa uğramak)
- **burnundan kara tütün çık-** (büyük bir üzüntü içinde olmak)
- **burnunu kır-** (aşağılanmak, ihanet etmek)
- **burnunu sok-** (kendisiyle ilişkisi olmayan bir işe karışmak)
- **burun kaldır-** (kendini yüksekte görüp kibirli olmak)
- **buz tut-** (yüz kısmı donmak)
- **büyük at-** (abartılı ve yalan sözler söylemek)
- **bir deri bir sümüğe dön-** (çok zayıflamış olmak)
- **camıdan kilim çal-** (akla gelmeyen bir yerde suç işlemek)
- **can at-** (çok istekli olmak)
- **can çek-** (can çekişmek, ölümü yaklaşmak)

- **can damarından vurul-** (en hassas ve nazik yerinden zarar görmek)
- **can sık-** (neşe bozmak)
- **can vayına düş-** (tehlike içinde olup , kurtulma peşinde olmak)
- **cana kıy-** (öldürmek)
- **canı sıkıl-** (neşesi bozulmak)
- **canı yan-** (can sıkıntısı içinde kıvrınmak)
- **canına düş-** (saldırıp hırpalamak)
- **canına kıy-** (acımadan öldürmek)
- **canına sin-** (rahatlıkla yemek)
- **canından bıık-** (canından bezmek)
- **canından bıktır-** (canından bezdirmek)
- **canından usan-** (canından bezmek)
- **cermesin çek-** (işlenen bir suçun cezasını çekmek)
- **cık çıkarma-** (ses çıkarmamak)
- **cıkını içeri çek-** (sesini çıkarmamak)
- **ciğeri yan-** (çocuğunun ölümü dolayısıyla ağır üzüntüye kapılmak)
- **cülhe meküğüne dön-** (bir sonuç elde etmeden sağa sola koşmak)
- **cüt aşuğ at-** (başarılması imkan dışı olan bir işi hayalinde tasarlamak)
(aşuğ, çocukların oyunlarında kullandıkları aşık kemiği)
- **cüt hey bas-** (boşuna oraya buraya koşmak)
- **can boğaza gel-** (fazlasıyla yorulmak)
- **can ciğer ol-** (çok dost samimî olmak)
- **canı burnuna gel-** (çok yorgunluk ve güçlük geçirmek)
- **canına tak et-** (dayanılmaz bir duruma düşmek)
- **canından bezar ol-** (bezmek, bıkmak)
- **carıs et-** (bezdirmek)
- **ciğeri boğazına gel-** (büyük üzüntü ve yorgunluğa katlanmak)
- **çeki düzen ver-** (dış görüşünü düzeltmek)
- **çiğın çiğine ver-** (sık sık yardımlaşmak)
- **çalıdan çalıya vur-** (çok eziyet vermek)
- **çalıp çırp-** (eline ne gelirse atmak)
- **çamura bat-** (büyük talihsizliğe uğramak)

- **canağ başında kırıl-** (kapak başında patlamak)
- **canağı başında kır-** (suçu birinin üzerine atmak)
- **çay dasıydan, çay kuşu vur-** (bir işi yaparken, aynı işten masrafını çıkarmak)
- **çaya ulaşmadan pacasını cımra-** (zamanı gelmeden bir iş için telaş etmek)
- **çene çal-** (gevezelik etmek)
- **çıkmaza gir-** (içinden zor çıkılır duruma düşmek)
- **cibin dasağı çıkar-** (vaktini boşuna harcamak)
- **cibin kav-** (işsiz kalmak, boş oturmak)
- **çok suların geçip topuğu ibinme-** (kurnaz ve hilekâr kimse)
- **çürük tahtaya ayak bas-** (yanlış davranışlarda bulunmak, sakıncalı işlere girişmek)
- **gün kimin açuğ ol-** (gayet belli, göz önünde olmak)
- **gevline göre çabala-** (arzusuna göre hareket etmek)
- **eşek kimin bir arpaydan ankır-** (basit şeylerle çabucak şımarmak)
- **geci kimin götü yazda ol-** (ayıpları göz önünde olmak)
- **deveni bir ciger için boğ-** (ufak bir iş için büyük zarara katlanmak)
- **deve dellalı kimin gez-** (işsiz, başı boş dolaşmak)
- **deve kimin gevşe-** (yemek yerken ağzından sesler çıkarıp zevke aykırı davranmak)
- **dağdaki gelip bağdakini kov-** (başkasının hakkını kendine mal edinmek)
- **gevindeki diline vur-** (saklamış olduğu fena bir düşünceyi dile getirmek)
- **gevindeki ağzında ol-** (saf gönüllü olmak)
- **gözündeki çuvaldızı görmeyip başkalarının gözündeki iğneyi gör-** (kendinde olan büyük ayıpları görmeyip, başkalarının ufak ayıplarını görmek)
- **geç tapıp tez itir-** (çok yorularak elde ettiğini, çabucak elden çıkarmak)
- **gözü pis ol-** (baktığı kimseye zarar geleceğine inanılmak)
- **diş kirası iste-** (kendisine bağışlanan şeyle yetinmeyip diğer isteklerde de bulunmak)
- **dili şah arşını ol-** (fazla dokunaklı sözler konuşmak)
- **götünün yerini et-** (kendini zorla bir yerde yerleştirmeye çalışmak)

- **gözünün mişrihi ak-** (göz hastalığına tutulmak veya gözlerinin kenarında pislik birikmek)
- **gözünün perdesi kalk-** (eski inançlara göre bazı kimselerin başkalarına görünmeyen iyi şeyleri görmek)
- **gemide oturup gemicinin gözünü çıkar-** (haksız yere başkasının malını zaptedip, üstelik ona karşı fenalık yapmak)
- **dizinin bağı kop-** (korkudan ayakta duramamak)
- **gel get öğren-** (üst üste gereksiz yere bir yerden bir yere gelip gitmek)
- **fartu furt et-** (anlaşılmayan bir dille hızlı konuşmak)
- **delik desik ara-** (saklanmak için köşe bucak aramak)
- **dişten dırnahtan artır-** (kendini kasarak bir miktar para biriktirmek)
- **def dümbeleğin çal-** (birisi hakkında dedikodu yaymak)
- **dabban dög-** (uzun yol yürümek)
- **dabban kaldır-** (hızlı yürümek)
- **dağarcığı boşal-** (söylenecek sözü yahut harcanacak parası kalmamak)
- **dal budak et-** (parçalamak)
- **dal budak sal-** (yayılp genişlemek)
- **dalga vur-** (aklı, hayali uzaklara gitmek)
- **darmadağın ol-** (parçalanıp, her parçası bir yana düşmek)
- **daş kesil-** (çok şaşırıp ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilmemek)
- **daş vur-** (sözle taşlamak)
- **derisini dabbağa gönder-** (perişan etmek, büyük zarar vermek)
- **deve yap-** (başkasının malını, parasını yemek)
- **deveden kulak al-** (büyük bir miktardan küçük pay almak)
- **dırnağ uzat-** (kendini toparlamak, hali vakti yerine gelmek)
- **dil aç-** (konuşmaya başlamak)
- **dil çıkar-** (alay etmek)
- **dil dolandır-** (sözünü değiştirip, doğrusunu söylemekten kaçınmak)
- **dil uzat-** (meydanı boş görüp fazla konuşmak)
- **dile dola-** (bir kimse veya bir şey hakkında her yerde konuşmak)
- **dile sal-** (birinin davranışlarını onun bunun yanında konuşmak)
- **dile tut-** (dedikoduya konu yapmak)

- **dile düş-** (onun bunun tarafından hakkında konuşulmak)
- **dili bir karış çık-** (susamaktan veya yorgunluktan dili dışarı çıkmak)
- **dili acıl-** (konuşmaya başlamak)
- **dili çal-** (konuştuğu dile pek aşına olmamak)
- **dili dönme-** (konuşmakta güçlük çekmek)
- **dili gidis-** (istemeden bir sözü dile getirmek veya bir sırrı ortaya çıkarmak)
- **dili kırıl-** (yenilerek karşı koymaya cesaret edememek)
- **dili sıyrıl-** (dili sürçerek yanlış bir söz söylemek)
- **dili tutma-** (bir sözü söylemeye cesaret etmemek)
- **dili varma-** (söylemeye cesaret edememek)
- **dili palas ol-** (derdini söylemekten dili yorulmak)
- **dilini bağla-** (birini herhangi bir yolla ağzını kapatmak ve konuşmamasına yol açmak)
- **dilini bil-** (aşına olmak)
- **dilini çal-** (birini konuşturarak kendisinden bilgi elde etmek)
- **dilini kır-** (birini yenmek, susturmak)
- **dilini tut-** (rastgele söz söylemekten sakınmak)
- **diri baş ol-** (canlı ve hareketli olmak)
- **dişi kana bat-** (birine eziyet vermeye alışkın olmak)
- **dişini ittüt-** (birine kötülük etmek için titizlikle beklemek)
- **dişini sık-** (darlık ve sıkıntıya karşı dayanma çabası içinde olmak)
- **diz çök-** (yenilmek)
- **dört nal kaç-** (hızla koşup ayrılmak)
- **dört nal sür-** (atı hızla koşturmak)
- **dudak büz-** (beğenmemek)
- **dudak salla-** (hoşnutsuzluğu yüzünde görülme)
- **dümdüz konuş-** (açık konuşmak)
- **düşünceye dal-** (hayretle düşünmek)
- **dili tutul-** (konuşmakta zorluk çekmek, heyecandan söz söyleyemez olmak)
- **dört gözle bekle-** (sabır ve istekle beklemek)
- **dere çöl, tülkü beg ol-** (karşısında duran kimse olmayınca istediğini yapmak)

- **darda kal-** (zor durumda kalmak)
- **filan comarda benze-** (kendi huy ve tabiatında olan birine benzer bir davranışta bulunan kimseye söylenilir)
- **fit ver-** (birini başkasına karşı kıskırtmak)
- **forta at-** (yalan söylemek)
- **eğri vola sap-** (düz yoldan ayrılıp fena davranışlarda bulunmak)
- **ekmeği nar kabuğuna dön-** (durumu çok fenalaşmak, zorluk içine düşmek)
- **ekmeğini çıkar-** (geçinmesi için gereken parayı kazanmak)
- **ekmeğini kazan-** (geçimini sağlamak)
- **ekmeğini kes-** (geçindiği rızkindan yoksun bırakmak)
- **el aç-** (dilenmek)
- **el at-** (kendisinden büyüğe saldırmak veya işe başlamak)
- **el avustur-** (utanarak hayretle birinin önünde durmak)
- **el ayak çal-** (ölüm halinde olmak, can çekişmek)
- **el ayak çekil-** (geceleyin ortada kimse kalmamak)
- **el ayak öp-** (ona buna yalvarmak)
- **el bas-** (kutsal bir şey üzerine elini koyup ant içmek)
- **el be yaha ol-** (el kavgası etmek)
- **el çek-** (elinde yaptığı işi bırakıp gitmek)
- **el değiştir-** (bir şeyin birinden alınıp başkasına devretmesi)
- **el etek öp-** (bir işi yaptırmak için çok yalvarmak)
- **el et-** (eliyle işaret edip çağırmak)
- **el kaldır-** (kendisinden büyüğe cesaret edip vurmaya kalkışmak)
- **el kapısını çal-** (yabancı kimselere ihtiyacı olmak)
- **el koy-** (bir malı veya kuruluşu hükümet emri altına geçirmek)
- **el oğustur-** (ne yapacağını ve nasıl davranacağını bilmemek)
- **el sal-** (işe ara vermek, günlük çalışmaya son vermek)
- **el sıkma oyna-** (güçlerini denemek üzere iki kişi arasında birbirlerinin ellerini sıkarak yarışmak)
- **el sık-** (selamlaşırken birinin elini tutmak)
- **el uzat-** (tamah etmek, yardım etmek)
- **el uzunluğu et-** (tamahkarlık edip, başkasının malını elde etmeye çalışmak)

- **el üz-** (umut kesmek)
- **el yıka-** (vazgeçip, umut kesmek)
- **el birliği yap-** (ortaklaşa çalışıp iş görmek)
- **elde et-** (bir şeye sahip olmak)
- **elde olma-** (irade dışında olmak)
- **elden geleni yap-** (her türlü çabayı harcamak)
- **elden git-** (kaybetmek)
- **elden sal-** (elindeyken kaçırmak)
- **ele al-** (üzerinde uğraşmaya başlamak)
- **ele geçir-** (elde etmek)
- **ele gel-** (kazanılmak)
- **ele sal-** (yeni olan bir aracı kullanmaya başlamak)
- **ele ver-** (suçluyu yakalatmak)
- **eli altında ol-** (emrine bağı olmak)
- **eli ayağı bağı ol-** (herhangi bir iş veya davranışa karşı engeller bulunmak)
- **eli boş gevli hoş ol-** (fikrini yormayan ve hiçbir şeye aldırmayan)
- **eli darda kal-** (muhtaç olmak)
- **eli daş altında ol-** (bir engelle karşı karşıya olarak bir işi başarmaya cesaret edememek)
- **eli ekmeğe ulaş-** (geçimini kazanma durumuna ulaştırmak)
- **eli gelme-** (kağıt ve benzeri oyunlarda şansı olmamak)
- **eli iş tut-** (işini yeni öğrenmek)
- **eli kana bat-** (katil olmak)
- **eli ol-** (kötü bir davranışta rolü olmak)
- **eli üreğinde ol-** (tedirgin bir durumda olmak)
- **eli varma-** (bir işi başarmaya gönlü yol vermemek veya cesaret etmemek)
- **eli yağ balda ol-** (işini ve durumu yerinde olmak)
- **elinde kırık çal-** (işini yolunda gitmemek)
- **elinde ol-** (istediği zaman o şeyi yapabilmek)
- **elinden çık-** (istemeden bir şeyi salıvermek)
- **elinden gelme-** (yapamamak, yeteneksiz olmak)
- **elinden iş gel-** (yetenekli ve becerikli olmak)

- **elinden iş gelme-** (herhangi işi başaramamak)
- **elinden tut-** (yardım etmek)
- **eline bak-** (bir kimsenin yardımıyla geçinmek)
- **eline düş-** (yakalamak)
- **elini bula-** (kötü bir işe karışmak)
- **elini isten çek-** (soruşturma süresince işten ayırmak)
- **elini kana bula-** (birini yaralamak veya öldürmek)
- **elini oynat-** (para vermeye hazır olmak)
- **elini tut-** (yardım etmek)
- **elini yıka-** (vazgeçmek, bıkip umut kesmek)
- **ellerde kal-** (onun bunun umuduna kalmak)
- **ellere uy-** (yabancı kimselerle iş birliği yapmak)
- **elleri nasır eti bağla-** (ağır işlerde çalışma sonucu ellerinin derisi sertleşmek)
- **elverişli ol-** (uygun olmak)
- **emcekten kes-** (çocuğu ana sütüyle emzirmeye son vermek)
- **emeği sağduç emeğine dön-** (emeği boşuna çıkmak, yorgunluk sonunda bir şey elde etmemek)
- **emek ver-** (çok uğraşıp hizmet etmek)
- **erenler yol verme-** (bir işi yapmaya kararlı olmamak)
- **erkek serçeden utan-** (pek çok utangaç olmak)
- **eski dağarcıkları ahtar-** (eski hesapları gözden geçirmek)
- **eşegi at yerine bağla-** (değersiz birini ona yakışmayan bir yere yerleştirmek)
- **eşek damarı tut-** (akılsızca davranarak öfkelenmek)
- **eşekten düşmüşe dön-** (eskiden içinde bulunduğu iyi durumu kaybetmek)
- **et bas-** (şişmanlamak)
- **eteği tutuş-** (çok telaşlanmak)
- **eteği üstünde namaz kılın-** (pek dindar olan kimseye karşı söylenen şakalı söz)
- **eteğine kapan-** (çok yalvarmak)
- **eteğini beline çal-** (çalışmaya hâzırlanmak)

- **etek öp-** (yaltaklanmak)
- **ettiğini bul-** (yapmış olduğu kötülüğün cezasını çekmek)
- **ev aç-** (bir evde hırsızlık yapmak)
- **geceyi gündüze kat-** (sürekli olarak çaba göstermek, durmadan çalışmak)
- **gel get et-** (üst üste bir yere gelip gitmek)
- **gem vur-** (birinin taşkınlığını önlemek)
- **geri kalma-** (bir işi yapmaktan kendini esirgememek)
- **gevil bağla-** (içten sevmek)
- **gevil kır-** (gücendirmek, incitmek)
- **gevil ver-** (sevgiyle bağlanmak)
- **gevli açıl-** (sevinmek)
- **gevli al-** (bir yemeği yemeye istekli olmak)
- **gevli bulan-** (midesi karışmak)
- **gevli çek-** (istek duymak)
- **gevli olma-** (bir işi yapmayı içten kabul etmemek)
- **gevli yol verme-** (kabul etmemek)
- **gök kara gir-** (yaslı olmak)
- **göt altı yap-** (eline düşeni, kimseye hissettirmeden toplayıp biriktirmek)
- **göt bur-** (göbek atmak, oynamak)
- **göt dönder-** (gücenip ilişkiyi kesmek)
- **götte kal-** (geride kalıp ilerlememek, kimseden yüz görmemek)
- **götveri kızdır-** (bir yerlerde yerleşmeye sebepler aramak)
- **göz açtırma-** (dinlenmesine fırsat vermemek, rahat bırakmamak)
- **göz at-** (acelece bir şeye bakıvermek veya göz kapağı titremek)
- **göz boya-** (gösterişle aldatmak)
- **göz değ-** (nazar etmek)
- **göz dolandır-** (göz gezdirmek, aramak)
- **göz doluh-** (duygulanarak gözleri yaşarmak)
- **göz et-** (gözle işaret etmek)
- **göz geçir-** (denemek)
- **göz gezdir-** (şöyle bir bakarak incelemek)
- **göz kaçır-** (bir şeye göz dikip, elde etmeye istekli olmak)

- **göz kamaş-** (şiddetli bir ışığa bakarken göz yummak)
- **göz kamaştır-** (çok güzel olmak sebebiyle görenleri hayran bırakmak)
- **göz kestir-** (elde etmeye istekli olup fırsat avlamak, göz kaçırmak)
- **göz kırp-** (göz kapağını hareket ettirmekle işaret etmek)
- **göz kızart-** (öfkeyle bakmak)
- **göz kızdır-** (azıcık uyumak)
- **göz koy-** (ele geçirmek isteğiyle gözetlemek)
- **göz kulak ol-** (dikkatle gözetmek)
- **göz öğüne tut-** (gözden ayırmamak)
- **göz süz-** (baygın baygın bakıp göz kapaklarını birbirine yaklaştırmak)
- **göz tik-** (elde etmeyi arzu etmek)
- **göz vur-** (göz ile nazar değdirmek)
- **gözyaşı tök-** (ağlamak)
- **göz yumma oyna-** (saklambaç oyunu oynamak)
- **göz yum-** (kusurları görmezlikten gelmek)
- **göz yumma-** (kusurları affetmemek)
- **gözardı et-** (önem vermemek)
- **göznefes et-** (nazar etmek)
- **göznefese git-** (nazara uğramak)
- **gözü ağalıkta ol-** (kendi haline razı olmayıp çok üstün bir duruma ulaşma amacı gütmek)
- **gözü arhasiyca kal-** (kaybettiği bir şey için istekli kalmak)
- **gözü büyüklükte ol-** (kendi yeteneğinin üstünde olan hayallere kapılmak)
- **gözü dol-** (yetinmek)
- **gözü düş-** (bir şeyin peşine takılmak)
- **gözü kork-** (daha önce karşılaştığı bir tehlike veya başarısızlık yüzünden tekrar o işe yanaşmaktan kaçınmak)
- **gözü ol-** (istekli olmak)
- **gözü olma-** (bir şeyi elde etmeye istekli olmamak)
- **gözü portla-** (aşırı öfkeli olmak)
- **gözü tütünne-** (göz ağrısı çekmek)
- **gözüne karasu, beyazsu in-** (glokoma veya katarakt hastalığına tutulmak)

- **gözüne yuhu girme-** (uyumamış olmak)
- **gözünü aç-** (hastalıktan azıcık kendine gelmek)
- **gözünü doldur-** (beğendirmek)
- **gözünü dört aç-** (dikkatlice bakmak)
- **gözünü kan tut-** (elinden bir kaza çıkacağı gibi görünmek)
- **gözünü korkut-** (birini yıldırım, korkacak duruma getirmek)
- **gücü yet-** (bir işi başarmaya yetenekli olmak)
- **gün bat-** (güneş batmak)
- **gün açıl-** (güneş doğup ortalık aydınlık olmak)
- **gün ağar-** (akşamüstü güneş batmak üzere olmak)
- **gün karar-** (akşam olmak)
- **gün saral-** (akşam olmak)
- **gün tutul-** (güneşin ay arkasında kalarak yerin karanlıkta kalması)
- **güneş vur-** (güneşe veya sığağa çarparak hastalanmak)
- **günlerini say-** (ölüme yaklaşmak)
- **günü kara geç-** (perişanlıkla yaşamak)
- **gününlük sür-** (düşmanlıkla davranmak) <<günü: kuma>>
- **gününü bekle-** (son günlerini yaşamak)
- **gel get öğren-** (gereksiz üst üste bir yerden bir yere gelip gitmek)
- **duz ekmek et-** (dostlar arasında bulunan karşılıklı haklar)
- **gözü pis ol-** (baktığı kimseye zarar geleceğine inanılmak)
- **dilinden kira iste-** (konuşması gerekli olduğu hâlde hiç konuşmamak)
- **dilden düş-** (ağır hastalık sonucu konuşmamak)
- **dört elden sarıl-** (bir işi iyice yapmaya kararlı olmak)
- **daldan dala kon-** (üst üste yerini değiştirmek)
- **ekmeğini daştan çıkar-** (çok yorulup geçimini kazanmak)
- **deveden düşüp hop hopundan düşme-** (malını veya mevkiini kaybetmesine rağmen, eski davranış ve âdetlerinden vazgeçmemek)
- **dillerde dilden dile dolaş-** (herkesçe konuşulmak)
- **dize dize otur-** (yan yana oturmak)
- **ellerini sallaya sallaya gel-** (gerektiği halde elinde hiçbir armağan getirilmeden gelmek)

- **göz göz ol-** (delik deşik olmak)
- **dadı duzu kal-** (daha önceki zevki kalmamak)
- **dili damağı kuru-** (yorgunluk, susamak veya konuşma sonucu ağzı kurumak)
- **dağ dağı bas-** (üzüntüler birikmek)
- **dağ daşa düş-** (evinden, memleketinden uzakta yaşamak)
- **dam daş sahibi ol-** (zengin olmak)
- **damağına şeker ez-** (aldatmaya çalışmak)
- **damarı altına gir-** (birinin hoşlanacağı sözlerle onu elde etmeye çalışmak)
- **damarına tohun-** (birini sinirlendirmek)
- **diline dola-** (birini sürekli kötölemeye çalışmak)
- **diline kimse ulaşma-** (çok konuşkan olmak)
- **darlığa düş-** (sıkıntılı ve güç yaşama şartlarına uğramak)
- **daş dile gel-** (birini inandırmak ve ikna etmek için çok uğraşmak)
- **daşa tut-** (üst üste taşlamak)
- **delliye yel, eline bel ver-** (budalayı kandırmak yoluyla işletmek)
- **derisine çekil-** (bir yana çekilip sesini çıkarmamak)
- **dili damağına yapış-** (susamaktan ağzı kurumak)
- **dizine çal-** (pişman olmak)
- **dizlerine kapan-** (bir şey dilemek için pek çok yalvarmak)
- **el ayağa düş-** (çok yalvarmak)
- **el ele ver-** (iş birliği yapmak, yardımlaşmak)
- **gevline al-** (söylenen sözün kendisine karşı söylendiğini düşünerek üzölmek)
- **gevline değ-** (sözle incitmek)
- **gevline gir-** (bir şeyi beğenip sevmek)
- **götüne gir-** (birinin nazını çekip ikna etmeye çalışmak)
- **götüne tah-** (birinin üzerine işlemediği bir suçu atmak)
- **götüne tepme-** (bir işi yapmaya niyeti olmamak) <<argo>>
- **göz altına al-** (araştırma süresince hapsedmek)
- **göz aydınlığa get-** (birini sevindirici bir duruma kavuşmasını kutlamak üzere ziyaret etmek)

- **göze bak-** (görünüüşü başkalarını tedirgin etmek)
- **göze çarp-** (dikkat çekmek)
- **göze gel-** (para veya bir şey verirken, gözüne çok görünmek)
- **göze girir-** (beğendirmeye çalışmak)
- **göze gir-** (kendini sevdirmek)
- **göze git-** (nazar değmek)
- **gözleri çukura git-** (zayıflık veya hastalık yüzünden gözleri içeriye doğru çökmek)
- **gözlerine inanma-** (gözleriyle gördüğüne inanmayacak kadar şaşırarak)
- **gözü kan çanağına dön-** (ağlamaktan, öfkeden veya göz ağrısından gözleri kızarmak)
- **gözü tepesine çık-** (çok öfkelenmek)
- **gözüne gir-** (ısrarla tartışıp inatçılık etmek)
- **gözüne iliş-** (tesadüfen görüvermek)
- **nefiske ol-** (her an yemek yemeye istekli olmak)
- **günü güne bağışla-** (üst üste ertelemek)
- **gürültüye git-** (haksızlığa uğrayarak, zararlar başında kırılmak)
- **dadı damağında kal-** (tadını ve zevkini unutmamak)
- **dadında koyma-** (bir şeyin dengesini bozmak)
- **derisinde çabalama-** (hiçbir davranışa cesaret etmemek)
- **dem gününde yara-** (birine dar günde yardımda bulunmak)
- **daş üstünde daş koyma-** (yıkıp yerle bir etmek)
- **dilinde tük çık-** (ara vermeden konuşarak yorulmak)
- **el altında ol-** (kolayca alınabilecek yerde olmak)
- **el üstünde tut-** (titizlikle hizmet etmek)
- **gözü içinde kal-** (isteyip elde edemediğı bir şey için istekli kalmak)
- **gözü yazda ol-** (eşiyile yetinmeyip başka kadınlarla ilişki kurmaya hevesli olmak)
- **gözü yollarda kal-** (uzun süre yolunu istekle beklemek)
- **gözünde olma-** (cömertlikle vermek veya harcamak)
- **dilinden anla-** (ne kastettiğini bilmek)
- **dilinden kimse kurtulma-** (kötü sözlerle sağa sola saldıran)

- **dilinden kira iste-** (konuşması gerekli olduğu halde hiç konuşmamak)
- **dilinden salma-** (aynı sözü sık sık tekrarlamak)
- **diliyden ilanı dellüğünden çihart-** (sözle yılanı bile aldatabilir yetenekte olmak)
- **dizden düş-** (çok yorulmak)
- **deryadan köpük bağışla-** (iyiliğini ciddiyetle yapmamak)
- **dilden düş-** (onun bunun tarafından hakkında konuşulmak)
- **donguzdan tük kupar-** (müstahak olan birinden ne elde edilirse yerinde olur anlamında)
- **fanustan ahtar-** (çok dikkatle aramak)
- **ekmeğini daştan çıkar-** (çok yorulup geçimini kazanmak)
- **el ayaktan düş-** (hastalıktan yahut yaşlı olmaktan yürüyemez ve iş yapamaz duruma gelmek)
- **el eliyden ilan tut-** (kendi yapması gereken işi başkasına yaptırmak)
- **el eliyden iş yap-** (işini başkalarına yaptırmak)
- **elden çıkart-** (elden kaçırmak)
- **elinden geleni kusur koyma-** (elinden gelen iyiliği veya kötülüğü yapmak)
- **gevilden kopanı ver-** (kendi arzu ettiği parayı bağışlamak)
- **gevlinden geç-** (olacak bir olayı daha önceden hissetmek)
- **göbekten sal-** (birini çok korkutmak anlamında)
- **görmezliğten gel-** (birini görmemiş gibi davranmak)
- **göz kinaryıdan bak-** (başkalarına hissettirmeden gözün bir yanıyla bakma)
- **gözden al-** (rakibinin gözüne bakarak bir şeyin nerde saklandığını bilmek anlamına gelmektedir)
- **gözden çıkar-** (değerini kırmak, küçümsemek)
- **gözden düş-** (değerini kaybetmek)
- **gözden it-** (arada görünmemek, uzaklaşmak)
- **günün öğünü karbilden tut-** (yararsız araçlarla doğru olan bir durumun önüne geçmek veya bir gerçeği inkar etmek)
- **deveni çömçeyle suvar-** (büyük bir iş başarmak için yetersiz bir araç kullanmak)
- **elinin hamuruyla erkek işine karış-** (beceremeyeceği işlere kalkışmak)

- **gölmekten bayıl-** (katıla katıla gülmek)
- **dellüğe girmeyen tülkünün bir de kuyruğuna süpürge bağla-** (zor olan bir işi daha da zorlaştırmak)
- **düşünüp dasın-** (iş etrafınca çevirip incelemek)
- **eğri oturup düz konuş-** (konuştuğu söz yolunda ise, nasıl oturduğu önemli değil)
- **elevip kepeğine kat-** (iş karıştırıp başaramamak)
- **eşeğe gücü yetmeyip palanı taptı-** (gücendiği kimseye cesaret edemeyip ondan zayıf olanları hırpalamak)
- **gökde ararken yerde bul-** (beklemeden aradığını kolaylıkla bulmak)
- **gözü büyüklükte olup açlık belini kır-** (kendi yeteneğinin üstünde olan hayallere kapılmak)
- **gözünü yumup, ağzını aç-** (gönül inciten ağır sözler savurmak)
- **içinden çıktığı yumurtanın kabuğunu beğenme-** (çevresine yüksekte bakmak)
- **ipin ucunu suya ver-** (aldırmaksızın iş görmek veya para harcamak)
- **ipin ucunu itir-** (ne yapacağını bilememek)
- **iğne ipliğe dön-** (çok zayıflamak)
- **iki bükül-** (çok ihtiyarlamak)
- **iki eli bir tepesi kal-** (çaresi olmayan bir duruma düşmek)
- **ilan ahtar-** (tehlikeli işler peşinde koşmak)
- **ilan çalmışa dön-** (yılan sokmuşa dönmek)
- **ilan kimin don değiştir-** (zaman zaman çeşitli kılıklara girmek)
- **ilan matalına dön-** (sözün çok uzanıp, usandırıcı hal alması, sözün tekrarlanması)
- **ince tarağa sal-** (bir sözü veya bir işi uzatıp ayrıntılara geçmek)
- **ipe un ser-** (imkansız bir işi başarmaya girişmek) (Hoca Nasreddin'in bir fıkrasından kaynaklanmıştır)
- **ipin iki ucu pohlu ol-** (bir işin, her bakımdan kötü ve zararlı olması)
- **irze geç-** (kirletmek)
- **iska geç-** (ağır hastalık, özellikle verem hastalığına tutulmak)
- **iş başa düş-** (bir işi kendi yapmak zorunda olmak)

- **iş çıkar-** (iş yapmak, bitirmek)
- **iş görme-** (iş yapmak)
- **iş inada minmeğ düş-** (her taraf kendi görüşü üzerinde kalıp ısrar etmek)
- **işi çiriş ol-** (kötü bir durumla karşılaşmak)
- **işitmezlikten gel-** (işitmemiş gibi davranmak)
- **iyi gel-** (ilacın yarar sağlaması)
- **inat atına min-** (sözü üzerinde ısrarla durmak)
- **ilan başı essük ol-** (yaramayan bir çok şeyin bir arada bulunması)
- **halavarlık et-** (sözle saldırmak)
- **hamalata mezzakı ol-** (ciddi bir meselenin şakaya çevrilmesi <<zavallı, perişan Mehmet>> anlamına gelen Hamalata, vaktiyle Kerkük şehrinde yaşamış, aynı zamanda şakacı ve güler yüzlü bir adamdı. Çeşitli güldürücü fıkralarıyla tanınmıştır. Her olaydan, her sözden bir latife, bir alay çıkaran bu adamın adı deyim olarak kalmıştır)
- **hamavun kör beygiri kimin ahır getir-** (perişanlıktan kurtulup rahat bir yaşantıya kavuşmak)
- **Hamza ipi ol-** (çok uzamak)
- **harap gözden bak-** (bir kimse için kötü niyet beslemek)
- **Hasan sok değirmenine dön-** (bir yere her gelenin girmesine veya bir şeyin üzerine başka birçok şeylerin birikmesine söylenilir)
- **hatavar et-** (bağırarak gürültü yapmak)
- **havanda su döğ-** (boşuna çaba harcamak)
- **havanta ahtar-** (çıkart elde etmeye çalışmak)
- **havarına gel-** (yardımına koşmak)
- **havarı asmana çık-** (öfkeyle bağırarak)
- **havaya savur-** (göğe uçurmak)
- **havşar köpeğine benze-** (saldırgan köpek gibi olmak)
- **havuz başına tas koy-** (kendisi için yer tutmak veya hazırlamak)
- **hay havar çağır-** (imdat istemek)
- **hem adahtan hem budahtan ol-** (her şeyi kaybetmek)
- **her kazığa bir torba as-** (her yerden veya her şeyden kendine bir hisse aramaya çalışmak)

- **herhiz ev sahibinden güçlü çık-** (hak sahibi üzerine dil uzatmak)
- **herhize yol göster-** (kötü birine yardım edici sözler söylemek)
- **herhizliğe çıkınca ay ışığı ol-** (iş ters gelmek)
- **hıra yıkıl-** (kendini başkası üzerine yüklemek)
- **hıyalı pilav et-** (eli ulaşamadığı şeyleri elde etmeyi düşünüp fikrini yormak)
- **hiçe say-** (hiç önem vermemek)
- **hirtlegine kadar borca bat-** (çok borçlanmak)
- **hirtlegine yapış-** (yakasından tutmak)
- **hop karatop et-** (susmak, ses çıkarmamak) <<argo>>
- **horu horu dolaş-** (başı boş gezmek)
- **huvardalık et-** (kendini cömert göstermek)
- **leggamlık et-** (onun bunun kapısında dalkavuklukla geçinmek)
- **Leylan cerresine Besir çemberini geçir-** (birbirine uymayan iki şeyi yakıştırmaya kalkışmak)
- **leyle bilip yatma-** (işin doğru yolunu bilmeye rağmen, o yolu tutmamak)
- **kabuğuna çekil-** (ilişkilerini azaltmak yahut kesmek)
- **kadasını al-** (ona gelecek her belanın, kendi nefesine gelmesini dilemek)
- **kafın yırt-** (ölüm tehlikesini atlatmak)
- **kahrine boyan-** (büyük üzüntüye kapılmak)
- **kahrini çıkar-** (öcünü almak)
- **kahrini tök-** (sözle veya davranışla öfkesini gidermek)
- **kan ağla-** (aşırı üzüntü içinde olmak)
- **kan gevde apar-** (çok kan dökülmesi, çok insan öldürülmesi anlamında)
- **kan kayna-** (birine karşı içten sevgi duygusu taşımak)
- **kan koh-** (çok kanlar dökülmek)
- **kan kohsu gel-** (korkunç bir ortam)
- **kan kus-** (verem hastalığına tutulmak veya çok eziyete uğramak)
- **kan kustur-** (büyük eziyete uğramak)
- **kan otur-** (dizanteri hastalığına tutulmak)
- **kan tere bat-** (fazla yorgunluk sonucu aşırı terlemek)
- **kan tök-** (öldürmek)
- **kan tökül-** (büyük savaş veya kavga sonucu çok kimseler öldürülmek)

- **kanı ohşa-** (birine benzemek)
- **kanına bulas-** (ağır yaralanmak, öldürülmek)
- **kanına ekmek doğra-** (çok ağır düşmanlık sürdürmek)
- **kanına gir-** (öldürülmek, ölümüne sebep olmak)
- **kanını akıt-** (öldürmek)
- **kanını iç-** (aşırı düşmanlık sürdürmek)
- **kapı kapı dolaş-** (birçok yerlere başvurmak)
- **kapı varken pencereden gir-** (düz yol varken eğri yola sapmak)
- **kapı vur-** (işini yerinde bırakıp arada görünmemek)
- **kapıdan çıkıp pencereden gir-** (bir yerden kovulup veya çıkıp başka bir yoldan tekrar dönmek)
- **kapılarda kal-** (ona buna muhtaç kalmak)
- **kapısını araka üste aç-** (misafirperver olmak)
- **kapış kapan et-** (birlikte bir şeyin üzerine üşüşüp aceleyle almak)
- **kara bas-** (korkunç rüyalar görmek)
- **kara su in-** (glokoma denilen bir çeşit göz hastalığına tutulmak)
- **karanlık bas-** (hava kararmak)
- **karın aç-** (çok yemeye düşkün olmak)
- **karınca kimin kayna-** (çok sayıda, kalabalık)
- **karnı ağır-** (alay eden veya ağır söz söyleyene karşı öfkeyle söylenen söz)
- **karnı çık-** (karnı normal biçimde çıkmak)
- **karnı git-** (ishal olmak)
- **karnı kan ol-** (aşırı güçlük ve sıkıntı çekmek)
- **karnı ol-** (gebe olmak)
- **karnına daş bağ-** (üzüntüye veya yoksulluğa karşı sabırlı olmak)
- **karşı gel-** (karşı durmak)
- **karşılık ver-** (saygısızlıkla cevap vermek)
- **kaş çat-** (kaşlarını hareket ettirerek öfkesini belirtmek)
- **kaş göz et-** (kaş, göz ile işaret etmek)
- **kaş yaparken göz çıkar-** (bir işi düzeltmeye çalışırken zarar vermeye sebep olmak)
- **kavarı uzan-** (suçları çoğalmak, cezalandırılmaya mustahak olmak)

- **kebin kes-** (nikah kıymak)
- **kebini gel-** (nikah kıyılması şeriat veya yasalara uymak)
- **keçel başa laska vur-** (nafile bir ayıbı örtmeye çalışmak)
- **keçel laskası ol-** (sürekli başa kalkmak)
- **kes biç et-** (zalimce vurup öldürmek)
- **kesmece sat-** (kavun karpuz gibi meyveleri kesip tattırmak şartıyla satmak)
- **kılı kırk yar-** (becerikli olmak, işin derinlerine varmak)
- **kılı yağdan ayır-** (bir nesneyi kolaylıkla başka bir şeyden ayırmak)
- **kılık değiştir-** (kendini çeşitli biçimlerde göstermek)
- **kılık yanaştır-** (kendini sevdirmeye çalışmak)
- **kılına tohunma-** (bir şeye hiç değmemek, zarar vermemek)
- **kırım kılıktan yaşa-** (pek az masrafla idare etmek)
- **kırkı çık-** (çocuğun doğumu üzerinden kırk gün geçmek)
- **kırkıktan sonra söz alış-** (büyük yaşta sanat, okuma ve yazma öğrenmekle uğraşmak)
- **kavan çal-** (boşuna konuşup rahatsız etmek)
- **kırsakız kimin yapıs-** (birinin yakasına yapışmak)
- **kırsakız ol-** (yapışkan olup yakayı salmamak)
- **kız al-** (bir ailenin kızını gelin almak)
- **kız be kız et-** (iki erkeğin her biri, ötekini kız kardeşiyle evlenmek)
- **kız çık-** (evlendikten sonra kızın bakire olduğu anlaşılma)
- **kız iste-** (evlenmek için bir kız ana baba veya yakınlarından istemek)
- **kız kaçır-** (bir kız kendinin veya ailesinin rızası olmadan zorla alıp götürmek)
- **kifteye fulta de-** (çok kocalıp dişleri dökülmek) <<argo>>
- **kılav kap-** (açık gözlülük ve fırsat avlamakla bir iş veya bir mevki elde etmek)
- **kilimin dört ucünü suya ver-** (ne olursa olsun diye bir şeye aldırış etmemek)
- **kir tök-** (bulunduğu yerden ayrılmaya niyetli olmamak)
- **kirden boğul-** (çok kirli olmak)
- **kirkiri açıl-** (durmadan çok gülmek) <<argo>>

- **kirt et-** (başkasının üzerine düşerek yaşamak)
- **kisse tik-** (eline para geleceğini ümit etmek)
- **kissenin ağzını aç-** (bol para harcamaya girişmek)
- **kissesinde kal-** (yaptığı fenalığa karşı ucuz kurtulmak)
- **kişi iste-** (kızın evlenme çağı yaklaşmak)
- **kohsu çık-** (gizlice yapılan bir işin haberi yayılmak)
- **kohu al-** (eski inançlara göre, bir çocuğun yeni doğan bir çocuğa yaklaşınca hastalanması veya gizli tutulan bir şeyi sezme)
- **kol boyun ol-** (kucaklaşıp koklaşmak)
- **kol budun cımra-** (bir işi başarmaya var gücüyle hazırlanmak)
- **kol gez-** (başkalarına saldırmak niyetiyle serbestçe arada dolaşmak)
- **kol kanat çal-** (ölüm haline ulaşmak)
- **kol kanattan düş-** (çok yorulmak)
- **kol kola ver-** (yardımlaşmak, dost olmak)
- **koltuğu altına gir-** (yaklaşarak istediği işi yaptırmaya teşvik etmek)
- **kolunu cımra-** (bir işi başarmak için ciddiyetle uğraşmak)
- **koyunda ilan besle-** (kötü kimseye emek verip çaba harcamak)
- **koyunu kurta ismarla-** (birini veya bir şeyi güvenilmeyen bir kimse nezdinde emanet bırakmak)
- **koz say-** (konuşmasından bir şey anlaşılmamak)
- **koz kabuğuna gir-** (buyruğuna göre davranmak)
- **kozu toz anla-** (sözü tersine anlamak)
- **köbek düş-** (eskiden bazı karın kaslarının ağrısı <<göbeği düşmüş>> diye nitelendirildi)
- **köbek kaldır-** (düşen göbeği yerine dondurmak anlamında)
- **kök sal-** (bir yerde iyice yerleşmek, yayılmak)
- **kölgesinden kork-** (çok korkak olmak)
- **kölgesine piştov sık-** (aşırı düşmanlık sürdürmek)
- **köprüden geçinceye kadar ayıya dayı de-** (gerektiği zaman zor bir durumdan kurtulmak için yumuşaklık göstermek)
- **köpük kus-** (açlıktan kusmak)
- **kör elinde bit gör-** (kolay bir işi başarmaya gönüllüler çoğalmak)

- **köskü üstüne daş koy-** (büyük bir üzüntüye karşı dayanıp teselli bulmak)
- **köskünü çihart-** (kendine güvenip övünmek)
- **kudurmuş köpeğe dön-** (saldırganlık etmek)
- **kulağı ardına at-** (bir şeye önem vermemek)
- **kulağı civilde-** (yakınlarından birinin geldiğini veya bir haberini sezmek)
- **kulağı dol-** (aynı sözü üst üste duyduğu için ilgi göstermemek)
- **kulağına fısılda-** (kısık sesle kulağa bir şeyler söylemek)
- **kulağına oku-** (kimseye işittirmeden yavaşça birinin kulağına bir şeyler fısıldamak)
- **kulağında sırğa et-** (bir nasihata dikkatle uymak)
- **kulağını çek-** (birini uyarmakta bulunmak)
- **kulağını dik tut-** (bütün gücüyle, önemle dinlemeye çalışmak)
- **kulak as-** (birini önemle dinlemek)
- **kulak asma-** (önemle dinlememek)
- **kulak dolusu dinle-** (dikkatle dinlemek)
- **kulak misafiri ol-** (yakınında konuşulanı dinlemek)
- **kulak tik-** (aradan dikkatle dinlemek)
- **kulpunu tap-** (bir işin çözüm yolunu bulmak)
- **kurnaya çekil-** (kimseye karışmadan yalnız yaşamak)
- **kursun çak-** (silahla mermi atmak)
- **kursuna düz-** (kurşunla ölüm cezasına çarptırmak)
- **kurttan koyun bir arada yaşa-** (çok güvenceli bir yer olmak)
- **kurttan yip koyunla şivan et-** (iki yüzlülük etmek)
- **kurtu kayna-** (kötü düşünceli olmak)
- **kuru dirsekten samırsağ döğ-** (bir işle ilişkisi olmadığı hâlde kendini ortaya sokmak)
- **kuşa benze-** (bir şey düzeltilmek istenirken biçimsiz bir duruma getirilmek)
- **kutu kuru-** (ansızın kötü bir duruma rastlayıp ürkemek, donakalmak)
- **kuyruğu kapı arasında kal-** (tuzağa uğrayarak kötü duruma düşmek)
- **kuyruğuna sipirge bağla-** (kovmak anlamında)
- **kuyruk bula-** (naz etmek, uygun olmayan davranışlarla kendini yaklaştırmak anlamında)

- **kuyu kaz-** (birini tuzağa düşürmeye çalışmak)
- **küçük düş-** (serçe parmak)
- **küllüğü zibillğe git-** (yürürken yahut araç kullanırken yola dikkat etmemek)
- **külünü savur-** (aradan yok etmek)
- **işler çatallas-** (işlerin karışıp zor duruma gelmesi)
- **malaradı git-** (zararla işlemek)
- **meteliğe kursun sık-** (paraya çok muhtaç olmak)
- **mezzeka kur-** (ciddi bir işe alay karıştırmak)
- **murazını ulas-** (dileği gerçekleşmek)
- **mihini çah-** (birini arkasından kötölemek)
- **mola ver-** (bir süre ara vermek veya oturup dinlenmek)
- **mürvetlere kal-** (onun bunun yardımına boyun eğmek)
- **ne alı ne veri olma-** (ilgilenmemek)
- **neden neye vur-** (anlatılması gereken sözü kesip, başka konuya geçmek)
- **neneden olduğuna pişman ol-** (hayatından bezmiş olmak)
- **nenesinden emdiği süt burnundan çık-** (büyük üzüntü ve işkenceye uğramak)
- **baştan gel-** (anlamazlıktan gelmek)
- **ocağı sön-** (arkasından evladı kalmamak)
- **oduna yan-** (başkaları uğruna zarara uğramak)
- **ohhay et-** (rahat etmek, sevinmek)
- **ona değip, buna değmiyip et-** (önceden beğenmediği şeylerin, bazılarını seçmek zorunda kalmak)
- **ortada kal-** (iki şey arasında kalmak)
- **ortadan kah-** (arada bulunmamak, yok olmak)
- **öğüne çöğen at-** (birinin işini engellemek)
- **öğüne ver-** (düşünmeden iş görmek veya para harcamak)
- **ogüne den sep-** (bir çıkar göstermekle birini aldatmaya çalışmak)
- **öğüne sümük at-** (aşağılık birine küçük bir çıkar göstererek susturmak)
- **öğüne tikil-** (sürekli gelip birinin karşısında durmak)
- **öğüyce kaç-** (birini aldatmaya çalışmak)

- **ögüyce kat-** (istediği yönde yürütmek)
- **öğüne al-** (bir işin yapılmasını önlemek)
- **ölü ineğin sütünü sağ-** (yaramaz çürük şeylerden yararlanmaya çalışmak)
- **ölümden pençeleş-** (ölümle mücadele etmek)
- **ölümden dön-** (ölüm tehlikesini atlattmak)
- **ölümü baş altına koy-** (yapacağı iş uğruna ölümden bile korkmamak)
- **ölümü göz öğüne al-** (yapacağı iş uğrunda ölümden yılmamak)
- **ölümü gözüyden gör-** (ölüm mertebesine ulaşacak kadar sıkıntıya uğrayıp kurtulmak)
- **örtbas et-** (duyulması istenilmeyen bir durumu saklayıp kapatmak)
- **öz ekmegine şak çal-** (işini terk etmek)
- **öz alın teriyden yaşa-** (çalışıp yorularak geçimini sağlamak)
- **öz başına kal-** (kimseyi dinlemeden istediğini yapmak)
- **öz başına olma-** (birinin içinde gizli bir gücün bulunduğuna inanmak)
- **öz çulunu sudan çıkar-** (kendisine yetecek kadar işlerini başarmak)
- **öz eliyden öz evini yık-** (kendi kötü davranışıyla kendini felakete sürüklemek)
- **öz eliyden özünü atışa at-** (tehlikesi belli olan bir işe girişmek)
- **öz kazdığı kuyuya düş-** (yaptığı fenalıkların zararını görmek)
- **öz vavına kal-** (kötü bir durum içerisinde kıvranmak)
- **özü osurup özü tombuzla-** (kendisi suçlu olmasına rağmen başkasına saldırmak)
- **özü çalıp özü oyna-** (yalnız başına iş görmek , kendi keyfine göre davranmak)
- **özü yayan ekmeği atlı ol-** (geçimini kazanmakta çok zorluklarla karşılaşmak)
- **özüne gel-** (durumu iyileşmek, ayılmak)
- **özünü beğen-** (kendini başkalarından üstün görmek)
- **özünü itir-** (mal, mülk veya yüksek bir makamda olunca, dengesi bozulup şaşkırmak)
- **özünü tutabil-** (heyecan etkisiyle bir sözü söylemekten veya bir işi yapmaktan kendini alamamak)

- **özünü pıcağa yetir-** (kendini yıpranmış perişan gibi göstermek)
- **barmak kaldır-** (konuşmak için izin istemek)
- **pataküt yeri-** (sağa sola çarparak yürümek)
- **perreni dönder-** (sayfayı çevirmek anlamında)
- **peşine düş-** (bir şeyi elde etmek için çok uğraşmak)
- **pesini salma-** (birinin arkasına sürekli olarak takılmak)
- **piçağ boğaza dayan-** (çare kalmamak)
- **piçağ çek-** (birini bıçakla korkutmak)
- **piçağ sümüğe dayan-** (iş işten geçip çare bulunmamak)
- **pilavı lepeye vur-** (konuşurken dönder- (konuşurken konuyu değiştirmeye çalışmak)
- **pohlu çamurlıya mezzak et-** (kendi ayıplarına bakmadan başkalarını ayıplamak)
- **pot kır-** (bilmeden yanlış bir davranışta bulunmak)
- **potasını çihart-** (ayıplarını ortaya koymak)
- **potunu kır-** (yanlışını yüzüne vurmak)
- **ring üstüne kal-** (parasız, perişan olmak)
- **şakaya dönder-** (ciddi bir sözü veya bir işi sonradan şakaya çevirmek)
- **şalman at-** (büyük yalanlar atmak)
- **şamalı esme-** (pek sevilmeyen birinin ortada görünmemesi anlamında)
- **şattan geçerken göt göte değ-** (pek uzak bir akrabalık ilişkisi bulunmak)
- **şirin tıftek utma-** (iyi gün görmemek)
- **saç sakal bas-** (saç sakalı düzensiz biçimde uzamak)
- **saç sakal vol-** (üzüntüden veya öfkeden saç sakalını koparmak)
- **sacı sakalı ağar-** (yaşlanmak)
- **sacını sakalını değirmende ağart-** (yaşlı ama düşüncesi kıt olmak)
- **sacını süpürge et-** (ev halkı veya akrabalar uğrunda çaba harcıyıp yorulmak)
- **saç ağart-** (uzun süre emek harcamak)
- **sağ başına sakız yapıştır-** (yapmadığı bir suçu üzerine almak)
- **sağ sol bilme-** (dikkatsizlikle davranmak)
- **sağ solu olma-** (yaptığının sonucunu düşünerek fenalıktan çekinmemek)

- **sakal sakala bağısla-** (bir işi başarmaya kimse yaklaşmayıp birbirine ısmarlamak)
- **sakalını değirmanda ağart-** (yaşının ilerlemesine rağmen anlayışı kıt olmak)
- **sakalını uşağlar eline ver-** (yaşlı başlı birinin, kendinden küçük yaştakilerle vaktini geçirerek, onların aklına uymak)
- **sakalını kesip eline güzgü ver-** (birine kötülük ettikten sonra, sanki iyilik yapmış gibi yüzüne vurmak)
- **saklambac oyna-** (çocukların oynadığı bir çeşit oyun)
- **saman altından su verit-** (belli etmeden dolap çevirmek)
- **sapasız çık-** (hiçbir zarara uğramadan çıkmak)
- **savuş al-** (üşütmek)
- **savuş davran-** (birisine karşı gereğince ilgi göstermemek)
- **savuş sakal ol-** (harcadığı çaba sonunda amacına ulaşmamak)
- **savuş uz göster-** (birini karşılarken sıcak davranmamak)
- **ses çıkarma-** (bir şeyi söylememek)
- **ses verme-** (cevap vermemek)
- **sesi yedi komşuya ulaş-** (çok yüksek sesle bağırmak)
- **sesini kaldır-** (sesini yükseltmek)
- **sıcak vur-** (sıcaklık etkisiyle sinirlenmek)
- **sığır başı küpte kal-** (çıkmaza giren bir iş anlamında)
- **sıkılma tut-** (sınırları bozularak rahatsız olmak)
- **sıkıntı bas-** (bunalmak)
- **sıkıntı çek-** (geçim darlığına çekmek)
- **sıkıntudan çık-** (geçim darlığından kurtularak durumu iyileşmek)
- **sırfası kazığa asıl-** (çok zarara uğrayarak elinde bir şeyi kalmamak)
- **sırgum ol-** (ortadan kaybolmak)
- **sırrına yetik ol-** (sırrını bilmek)
- **sıyırıp sil-** (önünde bulunan yemeğin, bir şeyin hepsini yemek veya götürmek)
- **sıyrıncağda soyul-** (kendini savunamayacak bir durumda kısıtılmak)
- **silip sipir-** (ne var ne yoksa hepsini yemek veya alıp götürmek)

- **soğan ekmekten yaşa-** (yoksullukla idare etmek)
- **soyup soğana dönder-** (hiçbir şey bırakmamışcasına soymak)
- **söz aç-** (bir konuya temas etmek)
- **söz al-** (kızın dilekçiliğine (görücülüğüne) gelirken, ailesinden evet cevabı almak anlamında)
- **söz altında kalma-** (kendisine dokunan sözün cevabını vermek)
- **söz at-** (bilerek birine söz atmak)
- **söz çal-** (konuşmasıyla birini taşlamak)
- **söz işittir-** (başka yoldan gelerek birine meramını anlatmak)
- **söz kaldırma-** (kendisine söylenen söze dayanmayıp karşılık vermek)
- **söz dinle-** (nasihata uymak)
- **söz dokundur-** (birine söz vurmak)
- **söz dönder-** (söz vurmak)
- **söz et-** (bir konudan bahsetmek)
- **söz getirip apar-** (birinin sözünü başkalarına ulaştırıp ara bozmak)
- **söz savur-** (boşuna laflar atmak)
- **söz sözü çek-** (bir söz konuşulurken başka konular ortaya çıkmak)
- **söz tut-** (söz dinlemek)
- **söz uydur-** (yalan söylemek)
- **söz ver-** (vaad etmek)
- **söz vur-** (sözü başka yoldan getirip birine dokundurmak)
- **söz birliği et-** (bir işi yapmak veya bir sözü söylemek için aralarında peşin anlaşmak)
- **sözden söz çıkar-** (bir sözden başka anlamlar çıkarmak)
- **söz ol-** (hoş karşılanmamak)
- **söze dayanma-** (kendisine dokunan sözü kabul etmeyip karşılık verir nitelikte olmak)
- **söze get-** (söze aldanmak)
- **sözü bat-** (ağır sözle incitmek)
- **sözü geç-** (söylediğini yaptırmak)
- **sözü kes-** (birisi konuşurken bir diğeri sözünü keserek konuya girmek)
- **sözü kıssasından kes-** (anlattığı sözü kısa kesmek)

- **sözü suya düş-** (sözü yerini bulmamak, etkisiz kalmak)
- **sözü üzde ol-** (sözü açıkça söylemek)
- **sözü ağızda koy-** (söylemekte olduğu sözü bitirmemek)
- **sözü vere düşme-** (söylediğini yaptırmak, sözü geçmek)
- **sözü veri-** (söylediğini yaptırmak)
- **sözünde dur-** (verdiği sözü yerine getirmek)
- **sözüne gel-** (sonunda onun söylediklerini kabul etmek)
- **sözünü bil-** (tutarlı ve yerinde konuşmak)
- **sözünü bulastır-** (her an ayrı bir biçimde konuşup bir söz üzerinde durmamak)
- **sözünü geri al-** (yanlış konuştuğunu kabul ederek özür dilemek)
- **sözünü yerine getir-** (vaadettiğini yapmak)
- **su başına aparıp susuz dönder-** (birini aldatmak)
- **su kes-** (yoğurt veya sütün içinde su birikmek)
- **su kimin ezberle-** (hızlı ve yanlışsız ezberlemek)
- **su kimin git-** (çok harcanmak)
- **su tök-** (işemek)
- **sucundan geç-** (yapmış olduğu suçunu bağışlamak)
- **suçunu bağışla-** (suçundan geçip affetmek)
- **suçüstü tutul-** (suç işlerken yakalanmak)
- **sudan çıkmış balığa dön-** (çaresiz durumda bulunmak)
- **sudan çıkmış sığana benze-** (çok ıslanmak)
- **sudan geçip topuğu ibinme-** (kurnazlıkla işin altından çıkmak)
- **sullabını çek-** (nazına boyun eğmek)
- **suya düş-** (yaptığı işte başarısız olmak)
- **suya bat-** (çok terlemek)
- **suya gir-** (kumaşı ilk kez yıkarken kısalmak)
- **suyuna sal-** (ihmal etmek, aramamak)
- **suyunu çek-** (pirinç, nohut gibi yemekleri pişirirken bırakılan suyu sömürmesi)
- **sümügünün içinden poh çık-** (soysuz ve kötü kimse hakkında söylenilir)
- **sümüksüz ut-** (tavla oyununda rakibini, hiçbir oyun almadan yenmek)

- **süt gevline maya vur-** (gönülde derin etki bırakmak)
- **sebbehi pek aç-** (üzüntü veya hastalık yüzünden bütün geceyi uyanık geçirmek)
- **tuhafına gel-** (hayret etmek)

2.11.1 İsim Unsuru Arapça Olan:

- **umurunun gelme-** (aldırış etmemek)
- **vade çat-** (zamanı gelmek)
- **vadi gel-** (ölmek)
- **vakit öldür-** (boşuna vakit geçirmek)
- **tâlihi kah-** (ansızın durumu iyileşmek)
- **ruh teslim et-** (ölmek)
- **ruhunu sök-** (birini kötü duruma sokmak)
- **şafak sök-** (sabaha yakın ortalık aydınlanmaya başlamak)
- **şer sat-** (haksız yere olarak biriyle sataşmak)
- **şerrinden kurtul-** (kötü kimseye yanaşmamak)
- **şeytâna uy-** (kötü işler yapma isteğine bağlı)
- **sabrı tüken-** (beklemeye gücü kalmamak)
- **sahâp çık-** (ilgilenip korumak)
- **sebîl et-** (bir şeyi Allah yoluna vermek)
- **alet ol-** (bir çıkar sağlamak için kullanılmak veya kullanmak)
- **ahır getirme-** (önce iyi durumda iken, işin sonu kötüleşmek)
- **ahırını getirme-** (başlamış olduğu bir işi sonuna ulaştırmamak)
- **âhreti boyla-** (ölmek)
- **akıl erme-** (bir işin niteliğinden bir şey anlaşılmamak)
- **akıl kazan-** (bir olaydan ibret almak veya bir şeyler öğrenmek)
- **akıl öğret-** (yol göstermek)
- **akla girme-** (kavranmamak)
- **aklı kes-** (beğenmek)
- **akluna gül-** (alay edip aldatmak)
- **akluna uy-** (birinin yanlış düşüncesine göre hareket etmek)
- **aklında tut-** (unutmamaya çalışmak)

- **aklından cihart-** (unutmak)
- **aklından geç-** (hatırlamak)
- **aklında oyna-** (alay etmek, aldatmak)
- **aklını çal-** (birine, düşüncesini etkileyerek istediğini yaptırmak)
- **ameli az-** (gereksiz olarak kendini bir çıkmaza sokmak)
- **belâsına kal-** (beklediği belaya rastgelmek)
- **cebe endir-** (haklı haksız eline düşen parayı almak)
- **cebine koy-** (elde edip istediğini yaptırmak)
- **cemaziyelevvelini tanı-** (birisinin, başkalarının bilmedikleri bir sırrına tanık olmak)
- **cine dön-** (çok zayıflamak)
- **cinleri dağıl-** (öfkesi gitmek)
- **defter tut-** (alışveriş ve hesapları için defter açmak)
- **dünyaya gel-** (doğmak)
- **davâ ahtar-** (kavga çıkarmak için bahane aramak)
- **fak kur-** (bir şeyi yakalamak için tuzak hazırlamak)
- **fark et-** (iki akraba veya dost arasında olan farksızlığı kaldırıp ayrıcalık yapmak)
- **farksız ol-** (bir evli gibi olmak)
- **fırsat avla-** (eline geçen fırsattan yararlanmak)
- **fırsat kaçır-** (eline geçen fırsattan yararlanmamak)
- **ecel gel-** (vefat etmek)
- **ecel yaklaş-** (ölümü yakın olmak)
- **gâfil avlan-** (haberi olmadan bastırılmak)
- **gam ye-** (tasalanmak, üzülmek)
- **dünyaya gir-** (evlenmek)
- **falakaya çek-** (birini sopa ile vurmak)
- **faka iliş-** (aleyhte olan bir duruma düşmek)
- **farkına var-** (iki şey arasındaki farkı anlamak)
- **garipliğe düş-** (ailesinden ve yurdundan uzak düşmek)
- **farkında ol-** (sezmek, anlamak)
- **defterinden sil-** (ilişkisini kesmek)

- **fani dünyadan köç-** (ölmek)
- **habbeden kubba et-** (ufak bir olayı abartmak)
- **haber sal-** (haber göndermek)
- **haberi kesil-** (uzakta olan birinden haber alınmamak)
- **hacamat kondur-** (eski tedavi kurallarına göre havasını alevle boşaltarak kan yükünü hafifletir diye bir bardağı sırt üstüne kondurmak)
- **hakbaka çıkar-** (birinin falan işte haklı olduğunu söyleyene karşı, onun rakibi ilenme olarak <<hakbaka çıkarsın>> diye cevap verir)
- **hakkın rahmetine kavuş-** (vefat etmek)
- **hakkından gel-** (birini yenmek)
- **hâl vakti yerinde ol-** (yeterince varlıklı olmak)
- **hâlsiz ol-** (ölüm halinde olmak)
- **halt et-** (yersiz sözler karıştırmak, yanlış hareketler yapmak)
- **hâsıla yet-** (geçimini kazanmaya başlamak)
- **hasrette kal-** (eline geçiremediği bir şeyi özlemek)
- **hâtır al-** (yakın kimsesi ölenin yanına gidip teselli vermek)
- **hâtır say-** (bir mal satarken tanınmış müşteri için fiyatını indirmek)
- **hâtır sor-** (hal ve durumunu sormak)
- **hâtır tut-** (alışverişte indirim yapmak)
- **hâtırda hâvalde olma-** (düşünülmemek, hatıra gelmemek)
- **hâtırını iste-** (saygı göstermek)
- **hâtırını kır-** (birilerinin gönlünü incitmek)
- **hayâle dal-** (fikri uzaklara gidip çevresinden habersiz kalmak)
- **hayâta göz yum-** (ölmek)
- **hayfını al-** (öç almak, kinini soğutmak)
- **hesâba gelme-** (pek çok sayıda olmak)
- **hesâba kat-** (hesabını göz önünde tutmak)
- **hesâp gör-** (hesaplaşmak)
- **hesâptan çık-** (pek çok miktarda olmak)
- **hirsini çıkar-** (birinden öcünü alarak, öfkesini dağıtmak)
- **hükmü geç-** (sözü yürütmek)
- **havâya savur-** (göğe uçurmak)

- **lâyıkını ver-** (hak ettiği cezayı veya cevabı vermek)
- **kabahta ezân çek-** (korkudan ses çıkarmamak)
- **kadrini bil-** (birini iyi bir şekilde ağırlamak)
- **kalıbına sok-** (bir işi yakıştırıp yoluna koymak)
- **keyfi gel-** (sevinmek)
- **keyfi verinde ol-** (rahatı yolunda olmak)
- **keyfine bak-** (rahat vakit geçirmesini sürdürmek)
- **keyifsiz ol-** (hastalanmak)
- **kısmeti kah-** (kızın evlenme imkanı belirlemek)
- **kıssadan hisse al-** (anlatılan hikayeden ibret almak)
- **kıssasından kes-** (sözü uzatmamak)
- **kıyâmet kop-** (bir yerde büyük gürültü patırtı olmak)
- **kıyâmet kupar-** (ortalığı gürültüye boğmak)
- **kunfeyekun et-** (bir şeyi temelden yıkıp yok etmek)
- **mahrımlığını çihart-** (daha önce elde edemediği bir yemeği veya bir şeyi elde edince üstün düşüp salıvermek)
- **makâm oku-** (sözü uzatmakla can sıkırmak)
- **mâl et-** (başkasının malını kendi mâlına katmak)
- **mâlından ol-** (malından yoksun kalmak)
- **merhabâyı kaldır-** (dostluğa son vermek)
- **mesele çıkar-** (anlaşmazlık yaratmak)
- **meydân oku-** (karşı koymak, direnmek)
- **meydân verme-** (bir işin yapılmasına fırsat vermemek)
- **minnet yükle-** (iyiliklerini başa kalkmak)
- **müşteri kızdır-** (alıcıyı mal aldirmaya isteklendirmek)
- **mide çekme-** (yemeğe iştahı olmamak)
- **nefes çal-** (yorgunluk yüzünden hızlı soluk almak)
- **nefes et-** (eski inançlara göre gıpta ve hasetlik sebebiyle birine nazar değdirmek)
- **nefese git-** (birinin nazarına uğrayarak zarar görmek)
- **nefesini kes-** (öldürmek)
- **nefsi ah-** (bir yemeği yemeye çok istekli olmak)

- **nefsine yedirme-** (bir işi yapmaya gönlü razı olmamak)
- **ödü çatla-** (korkmak, ürkmek)
- **zahmet çek-** (yorgunluğa katlanmak)
- **zahmete sok-** (yormak veya masrafa yol açmak)
- **zavkını boz-** (sevinç ve rahatını bozmak)
- **zavkını oksa-** (hoşuna gitmek)
- **yemind iç-** (yemin etmek)
- **dini imanı gevre-** (büyük üzüntüler etkisiyle sinirlenip durumu fenâlaşmak)

2.11.2. İsim Unsuru Farsça Olan:

- **zebûn ol-** (birinin elinde zelil olmak)
- **zehir ol-** (rahatlıkla yiyememek veya bir şeyi kullanamamak)
- **yâda sal-** (hatırlamak)
- **yâddan çihart-** (unutmak)
- **umudunu kes-** (ümitsiz olmak, bir şey beklememek)
- **târ u mâr ol-** (darmadağın, perişan olmak)
- **tâzıya dön-** (çok zayıflamak) <<argo>>
- **terâzisi eğil-** (işî yolunda gitmemek)
- **abdest boz-** (ayak yoluna gitmek)
- **barut kesil-** (birden sert davranmak)
- **çâresine bak-** (çözüm yolunu bulmak)
- **dem al-** (hazırlanan yemeğin veya çayın tadının yerine gelmesi)
- **dem vur-** (kendini övmek)
- **derdi açıl-** (başından geçmiş üzüntülü olayları hatırlamak)
- **derdini çek-** (birinin veya bir şeyin eziyet ve yorgunluklarına katlanarak yardımda bulunmak)
- **derdini tök-** (üzüntülerini başkalarına açarak dert yanmak)
- **dert yan-** (sıkıntı ve üzüntülerini ona buna anlatmak)
- **düşman kesil-** (düşman olmak)
- **düşmanı çatlat-** (düşmanı üzme için kendine ait iyi ve başarılı yönleri göstermek)
- **düşmanlık sür-** (düşmanlığı devam ettirmek)

- **gerdeğe gir-** (düğün akşamı evlenmek üzere gelinle buluşmak)
- **günâhını kaldır-** (birinin hakkında fena konuşmak)
- **deme ver-** (dem alması için yemeği veya çayı bir süre ateşte bırakmak)
- **günâhına gir-** (başkası hakkında kötü düşünmek)
- **hor gör-** (değersiz bulmak)
- **horozu bayna-** (evlenmeye istekli olmak)
- **hoş gör-** (hoş görülmesi olmak)
- **huy tut-** (aşırı derecede sinirlenmek)
- **kin besle-** (öç alma duygusunu sürdürmek)
- **namâzı geç-** (namaz vaktini kaçırmak)
- **namâzsız ol-** (kadının aylık âdeti olmak)
- **nâz et-** (istekli olduğu hâlde, bir şey veya bir iş için yanaşmamak)
- **nâzı geç-** (birine isteklerini yaptırabilmek)
- **öz cânına kıy-** (intihar etmek)
- **para buz-** (büyük değerinde olan parayı ufak parayla değiştirmek)
- **para et-** (değeri veya etkisi olmak)
- **paraya gidiştir-** (birisi boşu boşuna para harcamaya istekli olmak)
- **para kır-** (firsattan yararlanarak para elde etmek)
- **para tök-** (bir iş için çok para harcamak)
- **para vur-** (yasa dışı yollarla para elde etmek)
- **para yatırt-** (banka ve benzeri yerlere para koymak)
- **paraya kıy-** (yerinde bol para harcamak)
- **pehle vur-** (övünmek)
- **pek pis et-** (iyiyi kötüden ayırmak)
- **pervâsız davran-** (korkusuzca hareket etmek)
- **peşkeş et-** (armağan diye sunmak)
- **rast gel-** (karşılaşmak)
- **renği bozar-** (bir şeyin rengi solmak)
- **rik tut-** (bir şey isterken çılgınca ısrar etmek)
- **rikini sal-** (bir şeye merakla istekli olmak)
- **şesbeş gör-** (iyi görmemek, görüşünde aldanmak)
- **şirâzesi bozul-** (çözülüp dağılmak)

- **saganaz tut-** (belirli bir sebebi olmadan çocuğun sürekli bahane arayıp ağlaması)
- **seferber et-** (bir işi başarmak üzere birçok şeyleri hizmete sokmak)

2.11.3. İsim Unsuru Karışık Olan:

- **zorbâzârî iş gör-** (kendisi arzu etmeden başkasının zoruyla iş yapmak)
- **yüz değirmende bir avuç unu olma-** (çok yoksul ve perişan olmak)
- **zavkı yerinde ol-** (sevinçli olmak)
- **fehmi açuğ ol-** (çabuk kavramak)
- **fehmi kör ol-** (kavramakta ve anlamakta zorluk çekmek)
- **yedi yetimden bir mağarada kal-** (çok güçlük çekip zor günler yaşamak anlamında)
- **yengi bir ömür veril-** (ölüm durumuna ulaşıp bir daha sağlığa kavuşmak)
- **zil zurna sarhoş ol-** (pek çok sarhoş olmak)
- **zülfü yâre tohun-** (yetkili ve hatırlı kimseyi gücendiren bir söz söylemek veya öyle bir davranışta bulunmak)
- **yerini hoş gör-** (bir yerde kalıp ayrılmaya niyeti olmamak)
- **ağır heste ol-** (çok hasta olmak)
- **akıl adam kârî olma-** (akıllı bir adamın yapacağı iş olmamak)
- **aklı başına gel-** (işin sonunda iyi düşünmeye başlamak)
- **aklı yer et-** (bir konuyu anlayıp kavramak)
- **aklı yer etme-** (kavramamak)
- **azrâile can borçlu ol-** (Allah'tan başka kimseye borçlu olmamak)
- **adını defterden sil-** (birisiyle olan yakınlığa son vermek)
- **Ağa bağından gül başısla-** (başkalarının malıyla cömertlik göstermek) (Ağa bağı, Kerkük şehrinde tanınmış bir bağıdır)
- **ağzından lokmayı kap-** (tamahkârlık yapmak)
- **ahi arşa çık-** (pek acıklı ah çekmek)
- **akıl karî olma-** (akla ve mantığa uymamak)
- **aklı başından uç-** (çok öfkelenmek)
- **aklını başına topla-** (yanlış davranışlarını bırakıp akıllı davranmaya çalışmak)

- **aklını başından al-** (ne yaptığını bilmez duruma düşürmek)
- **Allah'ın defterine sal-** (intikamını Allah'tan istemek)
- **arvat hamamına dön-** (çok gürültülü olmak)
- **ayağının altına sabun sürt-** (birini sözlerle aldatmaya çalışmak)
- **bülbül kimin konuş-** (hızlı ve belagatli konuşmak)
- **balığı suda muamele et-** (yeri, zamanı gelmeden iş başarmak)
- **başı belâda kal-** (fena bir duruma rastlamak)
- **başı belâlı ol-** (işleri ters gitmek, sürekli olarak kötü durumlara düşmek)
- **başı hoş olma-** (bir şeyden hoşlanmamak)
- **başını kaşımağa vakti olma-** (çok meşgul olmak)
- **başının çâresine bak-** (kendi kendine bir çıkış yolu aramak)
- **beş barmağın mum et-** (yapılabilecek her türlü fedakârlığa katlanmak)
- **bir ayağı türbede ol-** (çok yaşlanmış, ölümü yaklaşmış olmak)
- **bir hâl et-** (bir çâre olmak)
- **bir lukma ekmek ol-** (aradan kaybolmak)
- **borç alıp zekât ver-** (iyilik yapmak hevesiyle borçlanıp zor duruma düşmek)
- **boynunu azad et-** (bağışlamak, affetmek)
- **başına devlet kuşu kon-** (beklenmeden şansı açılıp zengin olmak)
- **beynini çarha vur-** (aklına danışmak)
- **boş torbaydan at tut-** (yorulmadan amaca varmaya çalışmak)
- **börkünü havaya at-** (çok sevinmek)
- **burnundan fitil fitil çık-** (elde ettiği, şeyleri birbiri ardınca kaybetmek)
- **câna mala kıy-** (cömertlik göstermek)
- **cân havlinde ol-** (can çekişmek)
- **cânı cehennem ol-** (nefret edilen kimseye karşı ilenme)
- **ciğeri kebab, ömrü harap ol-** (derin üzüntü içersinde kıvranıp sarsılmak)
- **cinler yol verme-** (inatçılıkla bir işi yapmaya yanaşmamak)
- **cul cirpeğini yığıştır-** (kovmak)
- **çulunu sudan çıkar-** (nasıl olursa kendi durumunu düzeltmek)
- **cuma daşı at-** (eskiden Kerkük'te bir kadın sefere çıkmış bir yakını hakkında haber almak veya bir hastanın durumunun neye varacağını)

öğrenmek üzere niyet tutarak, cuma namazının ezanı okunurken bir sokak başında yolun her yönüne taş atardı. Namaza gidenlerin konuştuğu sözlerden tuttuğu niyetin cevabını sezmeye çalışırdı)

- **el çabukluğu yap-** (eliyle maharet göstermek)
- **dilinin belâsını çek-** (yanlış ve yersiz konuşma yüzünden sorguya çekilmek)
- **evdeki hisap bazarda çıkma-** (tasarlanan iş başka tarzda gelişmek)
- **dillere destan ol-** (aşırı bir nitelikte bulunması dolayısıyla her yerde söz konusu olmak)
- **eli zehirli ol-** (yatığı işlerin sonu zararlı çıkmak)
- **eli herli ol-** (el attığı işten yarar elde edilmek)
- **eli kalem tut-** (okuyup yazmayı yeni öğrenmiş olmak)
- **elinden kaza çık-** (istemeden bir suç işlemek)
- **eski harmanları savur-** (zamanı geçmiş konuları ortaya atmak)
- **eşek cennetine git-** (gebermek)
- **gevlini hoş et-** (sevindirmek)
- **eşekler cennetine gir-** (tutuklanmak, cezaevine girmek)
- **göznefes et-** (nazar etmek)
- **göznefese git-** (nazara uğramak)
- **fitil fitil burnundan çık-** (zamanında sürdürdüğü sefadan sonra büyük sıkıntıya düşmek)
- **dibine kibrit suyu cala-** (kökünden veya temelinden söküp yıkmak)
- **dik illetine sal-** (çok ağır davranışıyla bezdirmek)
- **dört duvara kapan-** (evde kapalı kalmak)
- **duvarlı bağa girme-** (sakıncalı işlere yanaşmamak)
- **fani hayata göz yum-** (ölmek)
- **gözü fal daşına dön-** (merakla birinin yolunu beklemek)
- **diliyden dünyanı sam et-** (sözle her şeyi kolay göstermek)
- **gözünü hayata yum-** (ölmek)
- **gün günden beter ol-** (işler gittikçe kötüleşmek)
- **eşeğe gücü yetmeyip palanı tapt-** (gücendiği kimseye cesaret edemeyip ondan zayıf olanları hırpalamak)

- **dünyadan elini eteğini çek-** (dünya ile ilgisi olmamak)
- **dünyanı birbirine çal-** (ortalığı karıştırmak)
- **feleğin hışmı gazebine uğra-** (büyük felaketlere uğramak)
- **dünyaya şer sat-** (hakkında fazlasını aramak, elindekiyle yetinmemek)
- **dünya adına çağırıl-** (sanki çevresinde bulunan her şeyi kendi malıymış gibi davranmak)
- **duvara sıkmak oyna-** (birini sıkıştırıp eziyet vermek)
- **dermân için bulunma-** (hiç bulunmamak)
- **ham hayâl et-** (boşu boşuna düşünüp hayallere dalmak.)
- **hem nalına hem mihına vur-** (bir bundan bir ondan yana çıkmak)
- **her hudâya düş-** (beklenmedik bir refaha kavuşmak)
- **hokkabâzlık et-** (dolandırıcılık etmek)
- **hoşbeş et-** (ağırlamak ve sohbet etmek)
- **hulku dar ol-** (çabuk gücenmek)
- **köküne kibrit suyu cala-** (bir şeyi temelinden bozmak veya dağıtmak anlamında)
- **köpeği gül ağacına bağla-** (birini layık olmadığı yüksek bir yere yerleştirmek)
- **köpeğin ağzını bir lukmaydan kapa-** (önemsiz bir şey vermekle kötü bir kimsenin zararını önlemek)
- **köpek sâhibini tanıma-** (zor ve karışık bir durumda olmak)
- **köyü köpeksiz eli ağaçsız gör-** (korkusuzca davranmak)
- **kucak dolusu selâm gönder-** (bol bol selam yollamak)
- **kurttan kıyâmete kal-** (çevresindekilerin canını sıkın birinin ömrünün uzaması)
- **hakka boyun eğ-** (hakkına razı olmak)
- **Halep kendirine dön-** (uzun süre uzamak)
- **hâline temah et-** (hakkını yemeye kalkışmak)
- **hamâm suyundan bacılığ tut-** (başkalarının malından ikram ederek dost kazanmak)
- **Hasan Hüsen için değil, hâlim için şivan et-** (görüldüğünden ayrı, başka bir amacı bulunmak)

- **hayâta göz yum-** (ölmek)
- **her zamân üzde ol-** (her zaman önde gelip sözü geçmek)
- **herhizden kalanı falcıya ver-** (zarar sonu, elde kalanı da elden gidermek)
- **kaleminden kan fışkır-** (pek ciddi ve önemli yazılar yazmak)
- **Kur'an'dan gönek gir-** (ağır yeminlerle kendini korumaya ve başkalarını inandırmaya çalışmak)
- **Kur'an'a el bas-** (Kuran üzerine ant etmek)
- **külhancıdan hamâmcı ol-** (yorulup çalışarak bir mertebeye ulaşmak)
- **iki paralık et-** (değerini kırmak, düşürmek)
- **har vurup harman savur-** (sonunu düşünmeden bol para harcamak)
- **haydan gelip huya git-** (istediği gibi davranıp sorumsuzlukla savurganlık etmek)
- **her kelleden bir âvâz çık-** (kalabalık bir yerde her kişinin ayrı bir şeyler söylemesi)
- **hurdu has et-** (tamamıyla kırıp parçalamak)
- **mahkeme yolunu tut-** (mahkemeye başvurmak zorunda kalmak)
- **mâlî çalıp ev sâhibiyden şivan et-** (fenalık yaptığı kimseye karşı kendini iyi göstermek)
- **mâlî mâl, bâzârı bâzâr ol-** (işleri başarılı olmak)
- **Nuh deyip Peygamber deme-** (sözünden dönmemek, inatçı olmak)
- **ölü eşeğin nalını çek-** (eskimiş şeylerden yarar sağlamaya çalışmak)
- **ölümü görüp isitmeye râzı ol-** (daha zor durumlara rastlayınca küçük zorluklara aldırış etmemek)
- **mâla cana kıy-** (cimri kimsenin ara sıra para harcaması)
- **mizâcı pırtakalı ol-** (sinirli olmak)
- **nalet nâmâlı ol-** (o gibi işleri yapanlara lanet okunmuş da, yapılması sakıncalıdır)
- **ne suya ne sabûna dokun-** (işten uzak kalmak)
- **nefsi eline ağaç al-** (bir yemek için aşırı istekli olmak)
- **nefesini içeri çek-** (korkudan nefesini içeri çekip konuşmamak)
- **nefsini kör et-** (yemesine çok istekli olduğu bir yemekten yiyip iştahını gidermek)

- **neneli babalı iste-** (eksiksiz, kusursuz istemek)
- **neneli babalı beslen-** (ana baba sağlığıyla büyümek)
- **oğlunu sünnet, komşuya minnet et-** (kendi çıkarına göre davranırken, kendini başkalarına iyilik etmiş gibi göstermek)
- **öbür dünyânı boyala-** (ölmek)
- **öz eceliyden oyna-** (dikkatsizlikle işten çıkarılmasına sebep olmak)
- **özrü kabâhatından büyük ol-** (suçunu bağışlamak için ileri sürdüğü özrü suçundan büyük olmak)
- **özünü üskek minâreden at-** (yalan ve uydurmalarla kendini önemli bir kişi gibi göstermek)
- **on barmağını mum et-** (bir amaç uğrunda çok yorulmak, güçlülere katlanmak)
- **özünü dev aynasında gör-** (haksız olarak kendi kendine değer verip şımarmak)
- **parasını çölde tap-** (sanki kolayca elde etmiş paraya hesapsızca harcamak)
- **paramparça ol-** (ufak parçalara ayrılmak)
- **piçağ gedip ustura dön-** (fena huylarını bırakmak yerine, daha fazla kötüleşmek)
- **sakalının her teli altında bir şeytân saklan-** (kurnaz anlamında)
- **sahâpsız köy tap-** (arzu ettiği gibi davranıp istediğini yapmak)
- **pisik ruhu ol-** (birçok tehlikeye rastlayıp zarar görmeden kurtulmak)
- **pohlu şehid ol-** (boşu boşuna kendini ölüme vermek)
- **sanatı rezil et-** (işini önemsiz tutmak)
- **sedir başına konçal-** (bir toplantı yerinde en yüksek ve önemli tarafta yer tutmak)
- **selâm ağası ol-** (her gelen geçenin selamına karşılık vermek zorunda kalmak)
- **selâm sebbahi kes-** (dostluk ilişkilerini kesmek)
- **selâm sebbeh et-** (arada ufak bir tanışıklık olmak)
- **sözünün sâhibi ol-** (söylediği sözü yerine getirmek)
- **summa tedârik et-** (son anda düşünülerek yapılan iş)
- **surata göre zille vur-** (insanına göre hareket etmek)

- **postuna saman doldur-** (birini fena hale çevirmek)
- **put kimin dur-** (kımıldamaksızın durmak)
- **renk alıp renk ver-** (korkudan veya utançtan yüzünün rengi kızarıp sararmak)
- **şâh damarını kes-** (birini büyük felakete uğratmak)
- **şâh damarından vurul-** (büyük bir zarara uğramak)
- **şâmından çeştine art-** (kendisini doyuracak yemekten yoksun kimse hakkında söylenilir)
- **şansı her yerde kara, karpuzda ağ ol-** (hiçbir yerde şansı olmamak)
- **şansı çamura bat-** (talihsizliğe uğramak)
- **sel ögünnen kütük tut-** (pek yararlı olmayan zor işlere katlanmak)
- **sürmelerken göz çihart-** (iş yaparken daha da bozmak)
- **tâlihi yar ol-** (şansı kendisine yardımcı olmak)
- **tenge nefes ol-** (soluğu tıkanmak)
- **uzun bir nefes al-** (sıkıntıdan çıkmak)
- **vakti vaktine benzeme-** (huyu, durumu ve tavrı sık sık değişmek)
- **vücudunu ortadan kaldırdır-** (bir şeyi aradan gidermek)
- **tak demeden talak düş-** (ansızın sinirlenmek anlamında)
- **tâlihi çamura bat-** (şansız olmak)
- **topuzun hakkı iş gör-** (gücüne güvenerek istediğini yapmak)
- **tur vurup tûfan savur-** (savurganlık etmek, hesapsızca para harcamak)
- **topal eşekten kervâna katıl-** (hazırlıksız bir işi yapmaya kalkışmak)
- **üzümü yip bağını sorma-** (yararlandığı şeyin nereden geldiği umurunda olmama)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

2.12. KISALTMA GRUBU

“Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır” (Karahana, 2019, s. 79).

İsim grupları olarak da bilinen bu gruplar, iyelik eki veya hâl eki almış bir isim unsuruyla başka bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bazen unsurlarının ek almadığı örnekler de vardır. Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil veya cümlelerin kısaltılmış veya kalıplaşmış biçimleridir. Bu bakımdan bunlara

”kısaltma grubu” da denilebilir. Burada çekim eki almış isim belirten göreviyle kendinden sonra gelen bir sıfatı, bazen de bir ismi belirtmektedir. Bu belirtmede de, iki isim söz içinde kalplaşmaya uğrayarak birleşik kelimeler oluşturmaktadırlar. Bu gruplar cümlede sıfat ve zarf olarak kullanılırlar ve daima ayrı yazılırlar. Grubu oluşturan unsurlar tek kelime olabileceği gibi, kelime grubu da olabilir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 92).

Deyimlerde: Örnek Bulunmamaktadır.

Atasözlerinde ise:

- **görmemiştense** karbil elek hacetti.
- **işlemeyen** dişlemez.
- **eken** biçer, **konan** köçer.
- **bilene** bir sele **bilmeyene** bin.

2.12.1. İsnat Grubu

Bir adın diğerine isnat ederek oluşturduğu bu grupta, isnat olunan unsur başta, isnat edilen unsur ise sonda bulunur.

“Unsurlarında çekim eki bulunmayan veya sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma grupları (isnat grubu)” (Karahana, 2019, s. 80).

Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurundan meydana gelir. Bunlar, ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünüşündedirler. İsnat grubunda, isnat edilen unsur, kendisine isnat olunandan sonra gelir. Kendisine isnat olunan unsur genellikle iyelik eki almış olur, bazen yalın hâlde de bulunabilir. Bu şekilde oluşturulan birleşikler umumiyetle sıfat olarak kullanılır ve ayrı yazılırlar. Grubun vurgusu ikinci unsur üzerindedir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 94).

- **sacı buçuk** (kadına karşı şakalı sövgü)
- **kuşunu boş** (kötü bir iş başarmak için çabuk kandırılan)
- **cebi dellük** (elinde para durmaz, savurgan)
- **adam akıllı** (yolunda olan birisi)
- **ağzı pis** (kötü laflarla konuşmayı huy edinen)
- **boynu bükük** (zavallı, kimseden yüz görmeyen)
- **dili keskün** usturadı (azarlayıcı, ağır sözler konuşan)
- **gözü tok** (cömert, başkalarının malında gözü olmayan)
- **eli açık** (cömert)
- **özü suçlu, özü güçlü** (suçu kendisi işlemesine rağmen kendini haklı çıkarmaya çalışmak)

- **dili dost, kalbi hain** (yüzde dost, gönülde düşman olan)
- **eli sık** (cimri)
- **eli ağır** (ağır çalışan)
- **eli kısa** (yoksul)
- **eli uzun** (eline düşünce öte beri aşırın)
- **eli yırtık** (savurgan, fazla para harcayan)
- **eli yüngül** (işi çabuk yapan)
- **eteği pis** (yasa dışı cinsel davranışlarda bulunan kimse)
- **eti pis** (yarası geç iyileşen)
- **gözü aç** (gözü doymayan)
- **gözü dar** (cimri)
- **gözü kavıym** (yapacağı işten zarar göreceğini bilmesine rağmen yine o işi yapmaya çalışmak)
- **gözü kırçıl** (şası)
- **dili kısa** (yaptığı bir suçtan dolayı sesini çıkarmamak)
- **dili uzun** (kendini haklı bilip fazla konuşmak)
- **dili şirin** (sözü tatlı)
- **dili yağlı** (sözle kandırmaya yetenekli)
- **dili zehirli** (her an kötü sözler söyleyen)
- **dili peltek** (sözleri ağzından düzgün çıkarmayan)
- **dili pis** (kötü sözler söylemeye alışkın)
- **fehmi kör** (kavraması zayıf)
- **eli fidul** (kendisiyle ilgisi olmayan işlere el atan)
- **duzu kem** (yeteri kadar tuzu olmayan yemek)
- **gözü itti** (görme gücü kuvvetli)
- **götü ağır** (tembel ağır hareketli)
- **götü çıpağ** (yoksul, perişan)
- **kanı ağır** (sevimsiz)
- **kanı sıcak** (cana yakın)
- **kanı şirin** (sevimli)
- **kursağı dar** (sabırsız)
- **nefesi uzun** (sabırlı)

- **sümüğü ağır** (suratı asık)
- **sümüğü yüngül** (cana yakın)
- **sütü pis** (kötü soydan gelme anlamında)
- **tufi pisik** (yalnızlığı seven kimse)
- **üreği yaralı** (büyük bir üzüntüsü bulunan)
- **üzü imsağ** (istekleri geri çevirmeyen)
- **üzü pek** (güzelce)
- **üzü soğuk** (zavallı kimse)
- **üzü turs** (asık suratlı)
- **tahtası şaş** (dengesiz)
- **tahtası essük** (budala)
- **üzü gülegen** (şen ve güler yüzlü)
- **baldiri cıplağ** (işsiz, serseri, sataşmaya bahane arayan)
- **boynu buruk** (zavallı, yoksul, kimseden yüz görmeyen)
- **boynu kaba** (kendi nefisini beğenmemiş, kabadayı)
- **boynu kırığ** (sövgü)
- **beyni kaba** (kıt beyinli)
- **abdi yapılı** (yolunda, adamakıllı)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

2.12.2. Yönelme Grubu

“Irak Türkmenleri ağızında yönelme eki ünlü uyumuna göre “-a/-e” şeklindedir” (Bayatlı, 1996, s. 370).

Yönelme grubuyla ilgili dil bilimcilerinden bazılarının görüşleri bu şekildedir:

“Birinci unsur yönelme hâli eki taşıyan kısaltma gruplarına (yönelme grubu) adı verilir” (Karahana, 2019, s. 81).

“Bu yapı, yönelme hâli eki almış bir isimle, ondan sonra gelen bir isim ya da sıfattan oluşur. Vurgu son unsur üzerindedir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 92).

“Yönelme öbeği, - (y)A ekli bir ismin başka bir ismi tamamlaması ile oluşan kelime öbeğidir. Diğer kısaltma öbeklerinde olduğu gibi bu öbekte de yardımcı unsur birinci kelimedenden, temel unsur da ikinci kelimedenden oluşmaktadır” (Delice, 2018, s. 17).

- canınaa minnet (zaten bunu Allah’tan ister)
- canıa layık (sana yakışır) (övmek anlamında).
- ağzınaa geleni dönderme- (çekinmeden laf atmak, sövmek)
- ağzınaa kuru kaşuğ (bir şey kazanmadan boş dönmek)
- Allah ver, degirmana buğda ver (Kerkük’te eskiden değirmen boşalınca, değirmencinin çırağı yukarıda yüksek bir yerden böylece çağırarak yeni müşterilerini davet ederdi. Deyim olarak malına alıcı bulmaya çalışan kimse hakkında söylenilir)
- Allah’a ağır gelmesin (Allah katında fena bir şey sayılmasın)
- Allah’a çok gelmesin (Allah kesmesin, devam ettirsin)
- Allah’a emanet (Allah’a ismarlamak)
- Allah’a şükür (Allah’a hamd olsun)
- aş biş, ağızaa düş (yorulmadan her şeyi hazırda isteyene söylenilir)
- başa göt (ters, dağınık)
- belayaa kaldı (zor duruma düştü)
- başınaa gelen toyda osuranın başına gelmesin (pek çok utanç duyan kimseye denir)
- başınaa yemind içilir (saygıdeğer, iyi insan)
- bizea gelen bizea benzer daşağları koza benzer (bunlarda bizden farklı çıkmadı)
- bu duayaa amin demem (bu söz sağlam bir temele dayanmıyor)
- bu ilki kuş bildiklerinea civ civ öğrediri (bilmeyen bilene yol gösteriyor)
- canaa yakın (sevimli)
- çal başınaa gözü açılsın (hakaret anlamında) <<argo>>
- el âlemea karşı (ele güne karşı)
- günahıa kefarete (Allah günahını bağışlasın)
- ilden aydan bir namaz, o da hakka yaramaz (ara sıra yaptığı işten bile hiçbir yarar sağlanmayan)
- hazıra salavat (hazır mal ayağına gelmek)

- hem yer, hem göze barmağ dürter (iyiliği kötülükle karşılar)
- hey başımıza gelenler (bakın nelere uğradık anlamında)
- Leylan cerresine Beşir çemberini geçir- (birbirine uymayan iki şeyi yakıştırmaya kalkışmak)
- kalıptı öz başıma örtüptü bez başına (kimseyi dinlemeyen, istediğini yapan kimse için söylenilir)
- kıştan çıktı oğlağım, kış götüne barmağım (benim işim kolay geldikten sonra, ne olacağı beni ilgilendirmez)
- kimi ölürü kimi götüne kazuğ dürtürü (birinin fena durumunu göz önüne almadan işi şakaya çevirmek)
- kissevee bereket (paran bol olsun)
- mala hasret (maldan paradan yoksun)
- menee yoh, içinee poh (kendisine pay düşmeyen bir nesneyi aşağılamak anlamında)
- minareyee ekmek aparı (uzun boylu kimse için söylenilir) <<alaylı söz>>
- nahıraa kös (çok budaladır anlamında söylenilir)
- ne aklaa hizmet ediri (hangi düşünceyle akla sığmayan böyle bir iş yapıyor)
- oyunuva barakalla (aşk olsun şu döndürdüğün oyuna) <<argo>>
- ömrüvee bereket (ömrün uzun olsun anlamında)
- özüne ölüm sahibinee zarar (davranışlarıyla, kendisinden başka ona yardım edenlere de zarar getiren)
- şeytanaa külâh biçer (kurnaz kimse)
- şeytanaa nalet (bu işi yapacaktım, ama şeytan işi olduğundan vazgeçtim)
- şeytanaa nalet eyle (bu işi şeytan tahriki ile yapma)
- şeytanaa yol öğredi (şeytandan daha kurnazdır)
- sebbehe karşı (sabaha yakın bir vakit)
- sıçan dellüğe girmez bir de kuyruğunaa sipirge bağlar (bir işi başaramayacak durumda iken, bir başka işe de el atar)
- sırrınaa kayyım (sırlarını sıkı tutan)
- vay halivaa (tehdit anlamında)

- zamane uşağı (bu çağın çocuğu)
- yetene yeter, yetmeyene daş atar (sebepsiz yere başkalarına saldırır)

Atasözlerinde ise:

- açma sırrıv dostuva onun da dostu var gider diyer dostuna.
- Allah verince Peygamber de üstüne bir çenge atar.
- Azrail uşağ paylırı, onunki ona benimki mene.
- abdala kış geldi dediler, durmuşam titremeğe dedi.
- Allah gazap ederse karıncaya kanat veri.
- arpa ekmeği osurgan göte mahanadı.
- arsızın üzüne tıfirdiler hamd olsun yağış yağdı dedi.
- arvat var ev dayağı, arvat var incanaa boyağı.
- at ölü itleree Bayram olu
- ay görmüş yıldıza ne minnet.
- ayağı yalın gezenin ayağınaa tikan batar.
- ac karına acı sakız neynesin.
- cana gelen kaza mala gelsin.
- çırağ dibinee şü'le vermez.
- çürük tahtaya ayak basma.
- baba oğluna bağ bağışlar, oğlan babasınaa bir zalhim üzüm vermez.
- bağı ver bağvana yarısını yerse de.
- balığa piçağ yohtu.
- barlı ağaca taş atarlar.
- başa yazılan başa geli.
- bir koltuğa iki karpuz sığılmaz.
- bizee gelen bizee benzer daşağları kozaa benzer.
- ekmeği ver ekmekçie yarısını yerse de.
- eşeğe altun palan vursan da gene eşek kalı.
- eşeğe gücü yetmeyen palanı taptar.
- el uşağı adama evlat olmaz.
- eyiliğe eyiliğ her adamın karı, haraplığa iyiliğ mert adamın kârı.
- davacı kazı olursa işiv Allah'a ısmarla.

- degirman işin görer, çakçaka baş ağırđı.
- değme sarhoşa özü düşer.
- demir kapının ağaç kapıya işi düşer.
- dişsiz beşer daşsız değirmene benzer.
- dost başa düşman ayağa.
- dostuna haince bahan göz kör olsun.
- düşmanuv karınca da olsa ona hor bahma.
- deliye yel ver, eline bel ver.
- göz var ziyaret edili, tifiirmeğe göz de var.
- gevilden gevile yol var.
- gözee kırk günde doyulu, gözel huya kırk ilde doyulmaz.
- gözee kim bakmaz.
- gözee ne yaraşmaz.
- herhiz gettihten sonra başıva altun taç al.
- ilanın ağına karasına na' let.
- insan çayır köküne benzer.
- iti öldürenee sürükletiller.
- ot öz kökü üstüne biter.
- oh değenee bellidi.
- osurgan götee arpa ekmeği mahanadı.
- ölüme çare olmaz.
- ölümü gören isitmeye razı olu.
- şeytanın dostluğu dar ağacına kadardı.
- şum haber sahabına tez olaşı.
- ucuz alınan bahalıya mal olu.
- uşag yığlamasa ağzına emcek koymazlar.
- zaman insana her şey öğredi.
- köpeğe ekmek atallar sahibi hatırı için.
- köprüden geçinceye kadar ayıya dayı sele.
- kurda neden boynun kalın demişler, kendi işimi kendi elimle yaparım demiş.
- kalp akça sahibine döner.

- keçel helva yer, parasına minnet.
- kıskanan gözde çöp düşer.
- kıştan çıhtı oğlağım, kış götüne barmağın.
- kimse ayranına turş demez.
- konşuya umutlu olan, ekmeği doğraklı kalı.
- korku başa beladı.
- koyun olmayınca geçiy Mehmet Çelebi diyeler.
- kötü söz sahibine tez olaşı.
- kurt kocalınca köpekler mezzak olu.
- kuyunu kazan içine düşer.
- kuyuya ipsiz enilmez.
- mal sahibine benzer.
- mene yoh, içine poh.
- pisiğe pohuv dermandı dediler, gitti samanlıkta sahladı.
- pisiğin kaçtığı samanlığa kadardı.
- sona kalan dona kalır.
- soyulannan sora başıva altun taç al.
- sürme çoh olursa hem gözde hem götedi.
- sevda başa beladı.
- ya mert ol meydana geç, ya bir merde hizmet et.
- yengi giren varlığa mibarek olsun, fakire de bu hardan sana diyeller.

2.12.3. Bulunma Grubu

“Irak Türkmenleri ağzında bulunma eki ünlü uyumuna göre “-da/-de/-ta/-te” şeklindedir” (Bayatlı, 1996, s. 370).

Bulunma grubuyla ilgili dil bilimcilerinden bazılarının görüşleri bu şekildedir:

“Birinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma gruplarına (bulunma grubu) adı verilir” (Karahana, 2019, s. 82).

“Bulunma hâli eki almış bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir sıfat ya da isim unsurundan oluşur. Unsurlar tek kelime olabileceği gibi, kelime grubu da olabilir. Vurgu son unsur üzerindedir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 93).

“Bulunma öbeği, **-DA** ekinin kuruculuğu ile iki ismin birleştirdiği bir kelime öbeğidir. Bu öbekte de birinci kelime, yardımcı; ikinci kelime, temel unsurdur” (Delice, 2018, s. 17).

- başta gelen (en önemlisi)
- arpanı duvar üstünde yeriden (aldatıcı kurnaz)
- başına gelen toyda osuranın başına gelmesin (pek çok utanç duyan kimseye denir)
- binde bir (pek az oranda)
- çemde çakal azıydı, bir de geldi gemiyden (sanki buradakiler yetmiyormuş gibi, aynı maldan bir de başkası eklendi)
- dilde kolay (söylemesi yahut yapması çok güç iş)
- el elde, baş başta (biri öteki kadar)
- eli işte gözü oynışta (dikkatsiz iş gören)
- harda pilav ordda kılav (nerde çıkar sağlansa, orda hazır bulunmak)
- kıyamette elim olsun yahav olsun (mahşer gününde senden hesap sorayım)
- kisesinde kal- (yaptığı fenalığa karşı ucuz kurtulmak)
- koltuğunda yumurta bişer (sevimli, delikanlı genç anlamında)
- koyun can vayında kasap et vayında (kimi canını kurtarmaya çalışırken, kimi de ancak kendi çıkarının arkasında koşması)
- Handak'ta himar ölüp (niçin ne olmuş ki, iş böyle olsun anlamında)
<<argo>>
- şer ağanın Merağa'da bağı var (olacaksa neye yarar, varsa da bir şeye yaramaz anlamında)
- yolda gelen (doğumu beklenen çocuk)
- yuharı Zeve'de dileni aşağı Zeve'de paylar (bir yandan başkalarından elde ettiğini, öte yandan boşuna harcamak)

Atasözlerinde ise:

- adam her düşende bir akıl kazanı.
- adam işte bilini.
- akıl yaşta döğü baştadı.

- arsız neden arlanı çölde gezer sallanı.
- atın her yorulduğu yerde han yapılmaz.
- çıkmayan canda umut var.
- bağıvda gül varyiken gül üzüve, bağıvda gül tükendi kül üzüve.
- balığ suda muamele olmaz.
- Bayram'da burcunu verene Ramazan kısa geli.
- bir küllükte iki horoz baynamaz.
- bir ağaçta gül de biter tikan da.
- biri yer biri bahar, onda kıyamet kopar.
- daş yerinde ağırdı.
- gül peşinde olan tikanına katlanı.
- harekette bereket var.
- her bulutta yağış olmaz.
- horuz öz küllüğünde horuzdu.
- ilan yarpızdan haz etmez gider burnu öğünde biter.
- insan her düşende bir akıl kazanı.
- ne arakta şifa, ne de namertte vefa.
- Ramazan'da yalan diyen Bayram'da üzü kara cıhar.
- zenginliğ malda degi gevildedı.
- kazandda et kalmadı çükündür baş kaldırdı.
- pilav yen kaşuğunu yanında tutar.
- sanat elde altun bilezikti.
- talihsizi deve üstünde ilan çalar.
- talihsizin herşeyle talihi kara, sada karpızda beyazdı.
- yağdan yarma kavuşu, aradda soğan buruşu.

2.12.4. Uzaklaşma Grubu

Ayrılma grubuyla ilgili dil bilimcilerinden bazılarının görüşleri bu şekildedir:

“Birinci unsuru ayrılma hâli, ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma gruplarıdır” (Karahana, 2019, s. 83).

“Bu yapıdaki birleşikler, uzaklaşma hâli eki almış bir isimle ondan sonra gelen bir isim ya da sıfat unsurundan oluşur” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 93).

Uzaklaşma öbeği, **-dAn** eki almış bir ismin başka bir isimle oluşturduğu anlamsal bütünlüğün adıdır. Bu kelime öbeğinde de önce gelen kelime kendinden sonraki sözcüğün anlam alanına bir sınırlandırma getirir. Asıl aktarılmak istenen anlam ikinci isim unsuru üzerindedir. Dolayısıyla, birinci kelime yardımcı, ikinci kelime temel unsur konumundadır (Delice, 2018, s. 16).

- **attan** eşek nallandı, kolbaka ayağını uzattı bacağını kaldırdı (kendi düzeyinin üstünde olan kimselerle boy ölçüşmek)
- bu pambuğu kulağuv**dan** çıkar (şu söylediğin veya düşündüğün olmayacak, kabule geçmez)
- babanın adı Hıdır, elim**den** gelen budur (yapabileceğim ancak bu kadar)
- baş**tan** ayağa (büyüğü küçüğü, hepsi)
- baş**tan** başa (hepsi birden)
- baş**tan** dirnağa (bir işin tümü, hepsi)
- baş**tan** göz üstüne (emredersiniz, memnuniyetle)
- boğazın**dan** tüklü tavuk geçmez (mağrur, iddialı, kaba kimse hakkında söylenilir)
- bu gün**den** tezi yok (yapılacaksa, hemen yapılsın)
- boynum kil**den** incedir (haksız isem her çeşit cezaya hazırım anlamında)
- devlet**ten** düşkün (yoksulluğa düşen varlıklı ve soylu kimse)
- fırsatt**an** istifade (düşen fırsatı kaçırmayarak)
- el**den** ele hak**tan** dile (bir çocuğu titizlikle koruma işi)
- il**den** aydan (pek seyrek)
- iğned**en** ipliğe kadar (iri ufak, her şey)
- karad**an** o yana boy ağ var? (işler bundan fazla kötüleşir mi? Anlamında)
- nenev yesin dert yesin, yarımşar**dan** dört yesin (kendinin pay almadığını göstermeyip, aslan payını alan kimseye karşı söylenilir)
- poh**tan** minare (temelsiz, boşta duran yapı)
- şeytand**an** ders alıp (zeki ve kurnaz kimse)
- şeytand**an** evvel neneden olup (kurnazlıkta şeytanı geçmiş)

- sizden iyi olmasın (birisi önünde, orada bulunmayan başka birisini överken söylenilir)
- su yerir sudan savuğ (aldırış etmez, vursan duymaz anlamında)
- sürmeni gözden çalan (yaman hırsız)
- uzaktan merhaba olmak arada (sıkı olmayan dostluk)
- uzaktan uzağa (pek az ilgilenmek)
- tandırdan teraziye (aynı günde kazandığını, aynı günde ihtiyacına harcamak)
- tepedden dirnağa kadar (bütün vücudu anlamında)
- yağından teşrip eyle (yararsız ve hayırsız kimseye karşı söylenilir) <<alaylı söz>>
- yediden bir (çok nazlı, sevimli) <<alaylı söz>>
- yerden göğe kadar (anlatılmayacak kadar çok)

Atasözlerinde ise:

- acın tohttan ne haberi var.
- akıllı düşman akılsız dosttan iyidir.
- alışmış kudurmuştan beterdi.
- Allah'tan ne gelirse hoştu.
- asilden hata çıkmaz.
- canı yanan eşek atttan fazla kaçır.
- candan sonra cihan harab olsun.
- bal bal demeğten ağız şirin olmaz.
- bir dinsizin hakkından bir imansız geli
- bez alırsav Musul'dan kız alırsav asıldan.
- eşeğin canı yansa atttan fazla kaçır.
- el eliyden hac alınmaz.
- el elden üstündü.
- fakirliğ ataştan könekti.
- meyterin sesi uzahttan hoştu.
- devedden büyü fil var.
- danguzdan bir tuk kupansa da gene kardır.

- gözden uzağ olan gevilden de uzağ olu.
- gevilden gevile yol var.
- haclaklakın gevli taktakttan hoştu.
- haydan gelen huya gider, selden gelen suya gider.
- herhiz gettiten sonra başıva altun taç al.
- insanın eti yilinmez, derisi girilmez, şirin dilden başka nesi var.
- ilan yarpızdan haz etmez gider burnu öğünde biter.
- ocahtan oh ta çihar, poh ta.
- ölen kimseden şeytan bile vazgeçer.
- öğrenmiş kudurmuştan betardi.
- şerden uzağ kal sennen uzağ olsun.
- karın kardeşten azizdi.
- kaz kazdan baz bazdan.
- kindiden sonra dükkan açan ne kazanır.
- köpeğin duası geçseydi havadan sümük yağardı.
- küçükten hata, büyükten ata.
- sütten ağzı yanan yoğurdu ifire ifire içer.
- sözü, ya deliden ya uşahtan al.
- tohun acdan ne haberi var.
- ya bu derdi çekmeli, ya bu köyden köçmeli.
- yağdan yarma kavuşu, arada soğan buruşu.
- yoldan öğce yolcu, evden öğce konşu.
- yohsulluğ ataştan könekti.

Irak Türkmenleri ağızında ayrılma hâli eki “-dan/-den/-tan/-ten” şeklinde kullanılır“ (Hürmüzlü, 2013, s. 39).

- burunnan konuş- (kendini yüksek tutup övünerek söz alıp vermek)
- evinnen ev töre- (çocukları yetiştirip evlenmek ve ev kurmak (hayırlı dilek)
- özünnen başka yedi komşuya tohun- (zararı her yere uzanmak)
- özünnen çık- (huyu fenalaşıp sınırını aşmak)

Atasözlerinde ise:

- bir dertlinin dermanını o derde düşennen sor.
- nasib olsa geli Yemen'nen, nasib olmazsa cihar bedenenen
- dama çih mankalaydan, damnan en yerpizeyden.
- daşın büyüğü yahınnan geli.
- mankalaynan çih dama, yerpizeyden en.
- balı olan çibini Şam'nan geli.
- ay karanlığı ahşamnan bilini.
- demirçi tukanı ögünnen geçen çatlanka yer.

2.12.5. Vasita Grubu

“Birinci unsuru vasita hâli eki taşıyan kısaltma gruplarına (vasita grubu) adı verilir” (Karahana, 2019, s. 83).

“Vasita eki almış bir isim ile bir başka ismin ya da sıfatın oluşturduğu kelime grubudur. Bu grup cümlede sıfat ve zarf olarak kullanılır. Grubun vurgusu ikinci unsur üzerindedir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 96).

- aklım soğan, turp, ekmele yememişim (böyle yanlış işi nasıl yaparım?)
- deveni barıyla yemek (yasa dışı yollarla eline düşen malın başına konmak)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

“Irak Türkmenleri ağızlarında vasita eki “-dan/-den/-tan/-ten/-nan/-nen” şeklinde kullanılır” (Hürmüzlü, 2013, s. 40).

- öz ipivden boğulasan (kötü kimseye karşı ağır ilenme)
- sözüv şekerden kesim (size bir şey anlatmak üzere sözünüzü kesmeme izin vermenizi rica ederim)
- bir arpaydan ankır- (az bir para veya güçle şımarmak)
- ağız dadidan ye- (lezzetle , hoşlukla yemek yemek)
- ayağının tozuydan (seferden dönüp dinlenmeden)
- barmağdan gösterilen (benzeri az olan, beğenilen kimse)
- gevil hoşluğuydan (yeni bir ev veya önemli bir şey alan kimseye güzel günlerde kullan anlamına gelmektedir)
- öz ipivden boğulasan (kötü kimseye karşı ağır ilenme)

- ayağının tozuydan (seferden dönüp dinlenmeden)
- Molla Molladı üzümü salkımıydan yer diyer gülledi (dış görünüşü kibarca, iç yüzü ise kötü ve tamahkar kimse)

Atasözlerinde ise:

- ekmeği yok yemeğe, attan gider sıçmağa
- eğer derviş, eğer hanfış, paraydan biter her iş.
- dostluğ kantardan alış veriş mıskaldan.
- duaydan gelmiyen bedduaydan getmez.
- gün ögü karbilden tutulmaz.
- kazan ottan, beynadam hakattan.
- osrağtan hamam kızmaz.
- kimsenin ipiyden kuyuya enme.
- mankalaynan çih dama, yerpizyden en.
- alem alemiyden, keçel kalamiyden.
- altun yere düşmekten kadri kırılmaz.
- ataştan barut bir araya gelmez.
- bablı babiydan keçel karga keçel kerkezden.
- bir kereyden minareye çihılmaz.
- bir gülden bahar olmaz.
- deveçiyden kahip oturan kapısını büyük etmeli.
- köpek bayram sümüğüden toh olmaz.
- suydan sabun her şeyi pekler, sada üz karalığını peklemez.
- toppaldan gezen aksaklığ öğreni.
- tökme suydan degirman dolanmaz.
- dost meni bir kozdan istesin, koy içi pük olsun.
- bir elden çapun çalınmaz.

2.13. AİTLİK GRUBU

“Irak Türkmenleri ağızlarındaki âidiyet eki, yazı dilinde de olduğu gibi “-ki” şeklindedir” (Bayatlı, 1996, s. 368).

Aitlik eki “-ki” ile onun eklendiği kelime grubuna aitlik grubu denir. Bu grup aitlik, içinde bulunan ve bağıllık işlevleri taşır. “-ki” eki yapım eki olmasına

rağmen bazı çekim eklerinden (ilgi, bulunma) sonra gelmektedir. Bu yapı Türkçenin istisnai durumlarından biridir. Aitlik eki isimlerin yalın, bulunma ve ilgi hâlli şekilleriyle kullanılabilir (Özkan, 2009, s. 51).

- dağdaki gelip bağdakini kov- (başkasının hakkını kendine mal edinmek)
- evdeki hesap bazarda çıkma- (tasarlanan iş başka tarzda gelişmek)
- gevlindeki diline vur- (saklamış olduğu fena bir düşünceyi dile getirmek)
- gevlindeki ağzında ol- (saf gönüllü olmak)
- gözündeki çuvaldızı görmeyip başkalarının gözündeki iğneyi gör- (kendinde olan büyük ayıpları görmeyip, başkalarının ufak ayıplarını görmek)
- karnındaki sogurcanlar koltuğ ağacıdan yeriri (açlıktan perişan)
- benimki mene verildi (olan bana oldu, zarara katlandım)

Atasözlerinde ise:

- Azrail uşag paylırı, onunki ona mene.
- attar yükündekini satar.
- eldeki köpek çemdeki aslannan iyidi.
- evdeki hesap bazarda çılmaz.
- dediler izrail uşag paylırı, özünkü özüyün bizimkine değmesin.
- her kap içindekini sizar.

2.14. FİİL GRUBU

“Osmanlıcada fi’l-i mürekkeb diye adlandırılan, bir yardımcı fiil veya yardımcı fiil gibi kullanılan öz anlamından boşanmış bir fiilin isim, isim öbeği veya bir fiil şekline eklenmesiyle meydana gelen kelime öbeğidir” (Delice, 2018, s. 27).

- **ayaklanmak** (kazan kaldırmak, yasalara karşı gelmek)
- **aldırmamak** (aramamak, önem vermemek)
- **ağırlamak** (hızını düşürmek, saygı göstermek)
- **adaklamak** (nişanlanmak)
- **acılmak** (gönüldekini döküp söylemek)
- **cinlenmek** (sinirlenmek)
- **ayaklanmak** (kazan kaldırmak, yasalara karşı gelmek)
- **aldırmamak** (aramamak, önem vermemek)
- **ağırlamak** (hızını düşürmek, saygı göstermek)

- **adaklamak** (nişanlanmak)
- **açılmak** (gönüldekini döküp söylemek)
- **cinlenmek** (sinirlenmek)
- **harunlamak** (kendini dev postunda görmek, şımarmak)
- **suvarmak** (hayvana su içirmek veya bitkiyi sulamak)
- **sataşmak** (dokunup zarar vermeye kalkışmak)
- **tüklenmek** (mali durumu iyileşmek)
- **teşerlemek** (birini başından savarak bir yere göndermek)
- **zokuldamak** (titremek)
- **yeriklemek** (gebe kadının kimi yemeklerden tiksiniş, kimi yemeklere istek duyması)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

2.15. İYELİK GRUBU

İyelik grubu, bir adın kendisinden önceki ilgi hâli eki almış bir şahıs zamirine aitlik, bağlılık, sahiplik ilgisiyle bağlandığı kelime grubudur.

“İyelik öbeği, -(I)m, -(I)n, -I / -sI, -(I)mİz, -(I)nİz, -IarI kurucu eklerinden birini almış bir isme bağlanması ve onu anlam alanı olarak sınıflandırılması ile oluşur. Bu öbekte de birinci kelime yardımcı, ikinci kelime temel unsurdur” (Delice, 2018, s. 17).

- adamını bil- (karşısındakinin kim olduğunu bilerek ona göre davranmak)
- adamına göre konuş- (nasıl bir insanla görüştüğünü kavrayarak ona göre konuşmak veya davranmak)
- adamını bil- (karşısındakinin kim olduğunu bilerek ona göre davranmak)
- adı biçinde orağı kırık ol- (makamına göre yetkisi olmayan kimse)
- ağrığı ol- (gebe kadını doğum sancısı tutmak)
- ağzı açıla kal- (hayretle bakmak)
- ağzı palas ol- (bir konuda dinleyenleri inandırmak için çok konuşmaktan yorulmak)
- ağzına ver- (gevşeklikle davranmak, çok para harcamak)
- ardı gelme- (bir sonuç çıkarmamak, son bulmak)
- arkası gelme- (aralıksız sürüp gitmek)

- arkası gel- (sürüp geçmekte olan şeyin son bulması)
- arkası yere gel- (yenilmek)
- ayağı üzengide ol- (ayrılmaya telaş etmek)
- adı haraba çık- (fena bir insan diye tanınmak)
- adı karış- (kötü bir olayda rolü olduğu kuşkusu bulunmak)
- adına dönder- (bir şeyin mülkiyetini kendi adına çevirmek)
- ağırına git- (bir sözden veya davranıştan alınmak)
- ağzı görüp karnı görme- (pek az miktarda yemek)
- ağzı kulağı yanına ulaş- (pek çok sevinmek)
- ağzı sulan- (çok beğenip gözü içinde kalmak)
- ağzı yan- (gözü korkmak)
- ağzına al- (bir sözü çok tekrarlamak)
- ağzına at- (bir sözü sır tutmayan birine söylemek)
- ağzına çal- (konuşturmamak)
- ağzına geleni dönderme- (çekinmeden laf atmak, sövmek)
- ağzında mercimek tayı ibinme- (çok konuşkan olup sır saklamayan)
- ağzından at- (istemedi bir sözü ağzından çıkarmak)
- ağzından çıkanı işitme- (sakin, gürültüsüz kimse)
- ağzından kap- (karşısındaki sözünü bitirmeden, sözü alıp tamamlamak)
- ağzını açıp gözünü yum- (öfkelenip ağzına geleni söylemek)
- ağzını boz- (küfretmek)
- ağzını bulamaç yandır- (durmadan çabuk çabuk konuşmak)
- ağzını açma- (hiç konuşmamak)
- ağzını kapat- (susturmak)
- ağzını topla- (fena konuşmaktan vazgeçmek)
- ağzının dadını al- (ne düşündüğünü sözlerinden anlamaya çalışmak)
- ayak altında koy- (bir ev halkını rahatsız edecek derecede, sık sık ziyaret etmek)
- ayak üstünde tut- (saygı göstermemek, yer gösterip büyüretmemek)
- ayakları birbirine geç- (korkudan şaşırarak)
- ayı balasını okşa- (çocuğunu oynatırken eziyet vermek)
- babası oğlu ol- (babasına benzemek)

- babucunu eline ver- (kovmak)
- barmağı ol- (bir işi engellemekte etkisi ve ilişkisi olmak)
- barmağında üzük et- (emrine bağlı tutmak)
- beli yere gel- (yenilgiye uğramak)
- beyni kan dolu ol- (henüz genç yaşta olup, iyiyi ve kötüyü ayırmamak)
- biğini tıraş edip eline güzgü ver- (birine fenalık edip sanki iyilik etmiş gibi kendini göstermek)
- bir dediği iki olma- (isteği hemen yerine gelmek)
- boğazına düşkün ol- (yemek yemeyi çok sevmek)
- boynuna kal- (üzerine kalmak, yapmak mecburiyetinde olmak)
- boynundan et- (birini veya bir işi başından savmak)
- boynundan ol- (salıvermek, zararından kurtulmak)
- burnu kaf dağında ol- (kibirli olmak)
- burnundan düşen çibin bin parça ol- (öfkeli, asık yüzlü olmak)
- burnundan kan gelme- (hiçbir zarar dokunmamak)
- burun buruna gel- (yüz yüze dayanmak)
- babasın çihart- (çok eziyet vermek)
- babasını tanıma- (kimseye iyiliği olmamak)
- babasını ölüsünü eş- (birini büyük felakete uğratmak)
- bağıı üstüne bas- (pek çok sevmek)
- bağıına daş bas- (büyük üzüntüsünü kendi gönlünde tutup başkalarından gizlemek)
- bahar koduğuna benze- (arada çocuk ça davranarak oraya buraya koşmakla etrafındakileri rahatsız etmek)
- bahtı açıl- (yaşı çok ilerlemeden kocaya gitmek)
- balığı bulanlık suda avla- (yersiz ve eğri işleri başarmak)
- barmağı ucunda oynat- (birini istediği gibi kullanıp iş yaptırmak)
- baş sağlığına git- (yakınları ölen kimseye <<başın sağ olsun>> demeye gitmek)
- baş üçünde bulun- (yanında bulunmak)
- baş üstünde tut- (çok saygı göstermek)
- başarığı bağlan- (doğru yolu görmemek)
- başı altından çık- (kötü bir davranıştan sorumlu olmak)

- başı boş dolaş- (işsiz gezmek)
- başına beyaz düş- (yaşlanmaya doğru gitmek)
- başına çal- (öfkeyle birine bir şey vermek veya bir şeyi iade etmek)
- başına dert aç- (zor duruma düşürmek)
- başına soğan doğra- (lafla aldatmak)
- başına turşu tök- (birisini fena duruma sokmak)
- başına vur- (içki, gaz veya ilaç kullanma sonucu dengesi bozulmak)
- başına yat- (aldatmak, sömürmek)
- başında çanak kırıl- (suçlu çıkarılmak, suçu üzerine yüklemek)
- başında kırıl- (ilişkisi olmadığı halde suçlu çıkarılmak)
- başında oyna- (aleyhine çalışmak)
- başında sağlan- (birisinin üzerine suç yüklemek)
- başından at- (bir işi yapmaktan kendini kurtarmak)
- başından büyük işlere giriş- (gücünün veya düşüncesinin üstünde aklının ermediği işlere kalkışmak)
- başını ağrıt- (yersiz laflarla rahatsız etmek)
- başını alıp git- (hiçbir şeye aldırılmadan durumunu sürdürmek)
- başını değirmende ağart- (hayatı boyunca dünya tecrübelerinden fayda kazanmamak)
- başını derde sok- (kendisi veya başkası tarafından üzüntülü ve zararlı bir işe girişmek)
- başını kızdır- (içki içmek)
- başını sığıtla- (gönlünü alarak teselli vermek)
- belı bükül- (çok yaşlanmak)
- belini kır- (birini hırpalayarak eziyet vermek, işin en çok ve ağır bölümünü bitirmek)
- belini tapta- (birini kötü davranışlarına rağmen övmek ve cesaret vermek)
- beyni alma- (anlamamak, söylenen sözü kavramamak)
- beyni pars tut- (kafası çalışmamak)
- beyni patla- (çok gürültüden yahut yorgunluktan sinirleri etkilenmek)
- beynine girme- (anlamamak, anlamak istemek)
- beynine yerleşme- (aklı kabul etmemek)

- beyninden vurulmuşa dön- (çok üzülp şaşkınlığa uğramak)
- biği terle- (bıyığı yeni çıkmaya başlamak)
- birbirine gir- (tamamıyla; hepsi birden)
- boğazı düş- (boğazı iltihaplanmak)
- boğazı kuru- (çok konuşmaktan sesi çıkamaz hale gelmek)
- boğazına kadar borca bat- (çok borçlanmak)
- boğazına ulaştır- (başkalarının geçimini sağlamak için çalışmak)
- boğazında dur- (bir yemeği yerken hazır bulunmayan sevilen birini hatırlarken “boğazımda durdu” söylenir, yemek canına sinmemek)
- boğazında poh pülüşü dur- (sesi boğuk çıkmak) (sövgü)
- boynuna iliş- (salıvermemek)
- boynuna sarıl- (kucaklamak)
- boynunu kır- (büyük zarara uğratmak)
- boynunu vur- (başını keserek öldürmek)
- boşunu al- (öfkesini soğutmak, hızını kesmek)
- burnu dibinde dolaş- (çok yakında bulunup rahatsız etmek)
- burnu öğüne şingil- (sürekli yanında bulunarak canını sıkmak)
- burnuna konan çibini kurşunla vur- (kendini beğenmiş kibirli, öfkeli ve mağrur)
- burnundan çık- (pişmanlığa uğramak)
- burnundan kara tütün çık- (büyük bir üzüntü içinde olmak)
- burnunu kır- (aşağılanmak, ihanet etmek)
- burnunu sok- (kendisiyle ilişkisi olmayan bir işe karışmak)
- can vayına düş- (tehlike içinde olup , kurtulma peşinde olmak)
- canı sıkıl- (neşesi bozulmak)
- canı yan- (can sıkıntısı içinde kıvranmak)
- canına düş- (saldırıp hırpalamak)
- canına kıy- (acımadan öldürmek)
- canına sin- (rahatlıkla yemek)
- canından bıkmak- (canından bezmek)
- canından bıktır- (canından bezdirmek)
- canından usan- (canından bezmek)

- cıkıını içeri çek- (sesini çıkarmamak)
- ciğeriı yan- (çocuğunun ölümü dolayısıyla ağır üzüntüye kapılmak)
- canıı burnuna gel- (çok yorgunluk ve güçlük geçirmek)
- canına tak et- (dayanılmaz bir duruma düşmek)
- canından bezar ol- (bezmek, bıkmak)
- ciğeriı boğazına gel- (büyük üzüntü ve yorgunluğa katlanmak)
- aklıı kes- (beğenmek)
- aklına gül- (alay edip aldatmak)
- aklına uy- (birinin yanlış düşüncesine göre hareket etmek)
- aklında tut- (unutmamaya çalışmak)
- aklından çihart- (unutmak)
- aklından geç- (hatırlamak)
- aklında oyna- (alay etmek, aldatmak)
- aklını çal- (birine, düşüncesini etkileyerek istediğini yaptırmak)
- amelıı az- (gereksiz olarak kendini bir çıkmaza sokmak)
- belasına kal- (beklediği belaya rastgelmek)
- çanağı başında kır- (suçu birinin üzerine atmak)
- ahırını getirme- (başlamış olduğu bir işi sonuna ulaştırmamak)
- ahretıı boyla- (ölmek)
- cinleriı dağıl- (öfkesi gitmek)
- çaresıne bak- (çözüm yolunu bulmak)
- aklıı başına gel- (işin sonunda iyi düşünmeye başlamak)
- aklıı yer et- (bir konuyu anlayıp kavramak)
- aklıı yer etme- (kavramamak)
- adını defterden sil- (birisiyle olan yakınlığa son vermek)
- ağzından lokmayı kap- (tamahkârlık yapmak)
- akıl karıı olma- (akla ve mantığa uymamak)
- aklıı başından uç- (çok öfkelenmek)
- aklını başına topla- (yanlış davranışlarını bırakıp akıllı davranmaya çalışmak)
- aklını başından al- (ne yaptığını bilmez duruma düşürmek)
- arvat hamamına dön- (çok gürültülü olmak)
- balığı suda muamele et- (yeri, zamanı gelmeden iş başarmak)

- başı belada kal- (fena bir duruma rastlamak)
- başı belalı ol- (işleri ters gitmek, sürekli olarak kötü durumlara düşmek)
- başı hoş olma- (bir şeyden hoşlanmamak)
- başını kaşımağa vakti olma- (çok meşgul olmak)
- boynunu azad et- (bağışlamak, affetmek)
- beynini çarha vur- (aklına danışmak)
- başına devlet kuşu kon- (beklenmeden şansı açılıp zengin olmak)
- borkünü havaya at- (çok sevinmek)
- burnundan fitil fitil çık- (elde ettiği, şeyleri birbiri ardınca kaybetmek)
- canı cehennem ol- (nefret edilen kimseye karşı ilenme)
- ciğeri kebab, ömrü harap ol- (derin üzüntü içerisinde kıvranıp sarsılmak)
- çulunu sudan çıkar- (nasıl olursa kendi durumunu düzeltmek)
- cuma daşı at- (eskiden Kerkük'te bir kadın sefere çıkmış bir yakını hakkında haber almak veya bir hastanın durumunun neye varacağını öğrenmek üzere niyet tutarak, cuma namazının ezanı okunurken bir sokak başında yolun her yönüne taş atardı. Namaza gidenlerin konuştuğu sözlerden tuttuğu niyetin cevabını sezmeye çalışırdı)
- derdi ağır (ağır hasta)
- dili bir kaş (susması gerekirken fazla konuşan)
- dudağı ibinme- (elde ettiğine razı olmamak)
- durduğu yerde (yorulmadan beklemek)
- gökde yıldızı olma- (pek yoksul)
- gözleri sulan- (gözleri yaşarmak)
- gözü açıl- (öğrenip ayırdeder duruma gelmek veya çok sevinmek anlamında)
- gözü ağar- (kör olmak)
- gözü at- (bir haber alır veya bir dostunu görür diye yorumlanan göz damarları atmak)
- gözü bağlı (gafil çevresinde olup bitenlerden habersiz)
- günü geli (onunda sırası gelir anlamında)
- ekmeğini yemek (birinin yanında çalışarak geçimini kazanmak)
- eli gider (bir işi yapmaya yetkili, zengin)
- gevlı al- (bir yemeği yemeye istekli olmak)

- gevl̇i bulan- (midesi karışmak)
- gevl̇i çek- (istek duymak)
- gevl̇i olma- (bir işi yapmayı içten kabul etmemek)
- dil̇i şah arşını ol- (fazla dokunaklı sözler konuşmak)
- dil̇i bir karış çık- (susamaktan veya yorgunluktan dili dışarı çıkmak)
- dil̇i açıl- (konuşmaya başlamak)
- dil̇i çal- (konuştuğu dile pek aşına olmamak)
- dil̇i dönme- (konuşmakta güçlük çekmek)
- dil̇i gidiş- (istemedi bir sözü dile getirmek veya bir sırrı ortaya çıkarmak)
- dil̇i kırıl- (yenilerek karşı koymaya cesaret edememek)
- dil̇i sıyrııl- (dili sürçerek yanlış bir söz söylemek)
- dil̇i tutma- (bir sözü söylemeye cesaret etmemek)
- dil̇i varma- (söylemeye cesaret edememek)
- dil̇ini bağla- (birini herhangi bir yolla ağzını kapatmak ve konuşmamasına yol açmak)
- dil̇ini bil- (aşına olmak)
- dil̇ini çal- (birini konuşturarak kendisinden bilgi elde etmek)
- dil̇ini kır- (birini yenmek, susturmak)
- dil̇ini tut- (rastgele söz söylemekten sakınmak)
- diş̇i kana bat- (birine eziyet vermeye alışkın olmak)
- diş̇i ni ittit- (birine kötülük etmek için titizlikle beklemek)
- diş̇i ni sık- (darlık ve sıkıntıya karşı dayanma çabası içinde olmak)
- dil̇i tutul- (konuşmakta zorluk çekmek, heyecandan söz söyleyemez olmak)
- deriş̇i ni dabbağa gönder- (perişan etmek, büyük zarar vermek)
- el̇i altında ol- (emrine bağı olmak)
- el̇i ayağı bağı ol- (herhangi bir iş veya davranışa karşı engeller bulunmak)
- el̇i boş gevl̇i hoş ol- (fikrini yormayan ve hiçbir şeye aldırmayan)
- el̇i darda kal- (muhtaç olmak)
- el̇i daş̇ altında ol- (bir engelle karşı karşıya olarak bir işi başarmaya cesaret edememek)
- el̇i ekmeğe ulaş- (geçimini kazanma durumuna ulaştırmak)
- el̇i gelme- (kağıt ve benzeri oyunlarda şanssız olmamak)

- elİ iş tut- (işi yeni öğrenmek)
- elİ kana bat- (kâtil olmak)
- elİ ol- (kötü bir davranışta rolü olmak)
- elİ üreğinde ol- (tedirgin bir durumda olmak)
- elİ varma- (bir işi başarmaya gönlü yol vermemek veya cesaret etmemek)
- elİ yağ balda ol- (işi ve durumu yerinde olmak)
- elİne düş- (yakalamak)
- elİni bula- (kötü bir işe karışmak)
- elİni işten çek- (soruşturma süresince işten ayırmak)
- elİni kana bula- (birini yaralamak veya öldürmek)
- elİni oynat- (para vermeye hazır olmak)
- elİni tut- (yardım etmek)
- elİni yıka- (vazgeçmek, bıkip umut kesmek)
- ellerİ nasır eti bağla- (ağır işlerde çalışma sonucu ellerinin derisi sertleşmek)
- emeğİ sağduç emeğine dön- (emeği boşuna çıkmak, yorgunluk sonunda bir şey elde etmemek)
- eşeğİ at yerine bağla- (değersiz birini ona yakışmayan bir yere yerleştirmek)
- eteğİ tutuş- (çok telaşlanmak)
- eteğİ üstünde namaz kılın- (pek dindar olan kimseye karşı söylenen şakalı söz)
- gözÜ ağalıkta ol- (kendi haline razı olmayıp çok üstün bir duruma ulaşma amacı gütmek)
- gözÜ arhasiyca kal- (kaybettiği bir şey için istekli kalmak)
- gözÜ büyüklükte ol- (kendi yeteneğinin üstünde olan hayâllere kapılmak)
- gözÜ dol- (yetinmek)
- gözÜ düş- (bir şeyin peşine takılmak)
- gözÜ kork- (daha önce karşılaştığı bir tehlike veya başarısızlık yüzünden tekrar o işe yanaşmaktan kaçınmak)
- gözÜ ol- (istekli olmak)
- gözÜ olma- (bir şeyi elde etmeye istekli olmamak)
- gözÜ portla (aşırı öfkeli olmak)
- gözÜ tütünne- (göz ağrısı çekmek)

- günü kara geç- (perişanlıkla yaşamak)
- damarı altına gir- (birinin hoşlanacağı sözlerle onu elde etmeye çalışmak)
- dili damağına yapış- (susamaktan ağzı kurumak)
- gözleri çukura git- (zayıflık veya hastalık yüzünden gözleri içeriye doğru çökmek)
- gözü içinde kal- (isteyip elde edemediği bir şey için istekli kalmak)
- gözü yazda ol- (eşiyle yetinmeyip başka kadınlarla ilişki kurmaya hevesli olmak)
- gözü yollarda kal- (uzun süre yolunu istekle beklemek)
- gözü büyüklükte olup açlık belini kır- (kendi yeteneğinin üstünde olan hayallere kapılmak)
- derdi açıl- (başından geçmiş üzüntülü olayları hatırlamak)
- eli zehirli ol- (yaptığı işlerin sonu zararlı çıkmak)
- eli herli ol- (el attığı işten yarar elde edilmek)
- eli kalem tut- (okuyup yazmayı yeni öğrenmiş olmak)
- dadını çıkar- (iyi bir şeyden fazlasıyla yararlanmak)
- damarını bas- (birini gücendirecek bir konuyu açarak kızdırmak)
- gevlini almak (üzüntülü birinin hatırını almak ve gönlünü yapmak)
- götünü naza koy- (nazlanmak) <<alaylı deyim>>
- evi avadan olsun (evine bereket düşsün)
- evi yihılsın (ilenç anlamında)
- iki rahmetten biri (çok çeken ağır hastanın ya iyileşmesi veya ölüp kurtulmasını dilemek)
- imanı gevre- (çok sıkıntı ve güçlük çekmek)
- işi düş- (birinin yardımına muhtaç olmak)
- iştahı bağlan- (yemek yemeye istekli olmamak)
- iştahı açıl- (yemek yemeye isteği artmak)
- ipini çek (çok yüksekte atan veya yalan söyleyene karşı <yarıdan kes> anlamında söylenir)
- iki eli bir tepesi kal- (çaresi olmayan bir duruma düşmek)
- ilan matalına dön- (sözün çok uzanıp, usandırıcı hal alması, sözün tekrarlanması)

- işi çiriş ol- (kötü bir durumla karşılaşmak)
- inat atına min- (sözü üzerinde ısrarla durmak)
- havarına gel- (yardımına koşmak)
- havarı asmana çık- (öfkeyle bağırarak)
- hirtlegine kadar borca bat- (çok borçlanmak)
- hirtlegine yapış- (yakasından tutmak)
- kadasını al- (ona gelecek her belanın, kendi nefesine gelmesini dilemek)
- kahrine boyan- (büyük üzüntüye kapılmak)
- kahrini çıkar- (öcünü almak)
- kahrini tök- (sözle veya davranışla öfkesini gidermek)
- kanı ohşa- (birine benzemek)
- kanına bulaş- (ağır yaralanmak, öldürülmek)
- kanına ekmek doğra- (çok ağır düşmanlık sürdürmek)
- kanına gir- (öldürülmek, ölümüne sebep olmak)
- kanını akıt- (öldürmek)
- kanını iç- (aşırı düşmanlık sürdürmek)
- karnı ağır- (alay eden veya ağır söz söyleyene karşı öfkeyle söylenen söz)
- karnı çık- (karnı normal biçimde çıkmak)
- karnı git- (ishal olmak)
- karnı kan ol- (aşırı güçlük ve sıkıntı çekmek)
- karnı ol- (gebe olmak)
- karnına daş bağ- (üzüntüye veya yoksulluğa karşı sabırlı olmak)
- kirkiri açıl- (durmadan çok gülmek) <<argo>>
- kılına tohunma- (bir şeye hiç değmemek, zarar vermemek)
- kisesinde kal- (yaptığı fenalığa karşı ucuz kurtulmak)
- kohsu çık- (gizlice yapılan bir işin haberi yayılmak)
- koynunda ilan besle- (kötü kimseye emek verip çaba harcamak)
- koyunu kurta ısmarla- (birini veya bir şeyi güvenilmeyen bir kimse nezdinde emanet bırakmak)
- kozu toz anla- (sözü tersine anlamak)
- kölgesinden kork- (çok korkak olmak)
- kölgesine piştov sık- (aşırı düşmanlık sürdürmek)

- köskü üstüne daş koy- (büyük bir üzüntüye karşı dayanıp teselli bulmak)
- kösküünü çıhart- (kendine güvenip övünmek)
- kulağı ardına at- (bir şeye önem vermemek)
- kulağı civilde- (yakınlarından birinin geldiğini veya bir haberini sezme)
- kulağı dol- (aynı sözü üst üste duyduğu için ilgi göstermemek)
- kulağına fısılda- (kısık sesle kulağa bir şeyler söylemek)
- kulağına oku- (kimseye işittirmeden yavaşça birinin kulağına bir şeyler fısıldamak)
- kulağında sırğa et- (bir nasihata dikkatle uymak)
- kulağını çek- (birini uyarmakta bulunmak)
- kulağını dik tut- (bütün gücüyle, önemle dinlemeye çalışmak)
- kulpunu tap- (bir işin çözüm yolunu bulmak)
- kuyruğu kapı arasında kal- (tuzağa uğrayarak kötü duruma düşmek)
- kuyruğuna sipirge bağla- (kovmak anlamında)
- küllüğüü zibilliğe git- (yürürken yahut araç kullanırken yola dikkat etmemek)
- külünü savur- (aradan yok etmek)
- haberi kesil- (uzakta olan birinden haber alınmamak)
- hal vakti yerinde ol- (yeterince varlıklı olmak)
- hatırını iste- (saygı göstermek)
- hatırını kır- (birilerinin gönlünü incitmek)
- hayfını al- (öç almak, kinini soğutmak)
- layıkını ver- (hak ettiği cezayı veya cevabı vermek)
- kadrini bil- (birini iyi bir şekilde ağırlamak)
- kalıbına sok- (bir işi yakıştırap yoluna koymak)
- keyfi gel- (sevinmek)
- keyfi yerinde ol- (rahatı yolunda olmak)
- keyfine bak- (rahat vakit geçirmesini sürdürmek)
- kıssaşından kes- (sözü uzatmamak)
- hem nalına hem mihına vur- (bir bundan bir ondan yana çıkmak)
- haline temah et- (hakkını yemeye kalkışmak)
- kaleminden kan fişkir- (pek ciddi ve önemli yazılar yazmak)
- nefesini içeri çek- (korkusundan nefesini içeri çekip konuşmamak)

- on barmağını mum et- (bir amaç uğrunda çok yorulmak, güçlülere katlanmak)
- mırazı nı ulaş- (dileği gerçekleşmek)
- mihini çah- (birini arkasından kötölemek)
- nenesinden emdiği süt burnundan çık- (büyük üzüntü ve işkenceye uğramak)
- öz ekmeğine şak çal- (işini terk etmek)
- öz başına kal- (kimseyi dinlemeden istediğini yapmak)
- öz başına olma- (birinin içinde gizli bir gücün bulunduğuna inanmak)
- öz çulunu sudan çıkar- (kendisine yetecek kadar işlerini başarmak)
- öz elinden öz evini yık- (kendi kötü davranışıyla kendini felakete sürüklemek)
- öz elinden öz ünü ataşa at- (tehlikesi belli olan bir işe girişmek)
- öz kazdığı kuyuya düş- (yaptığı fenalıkların zararını görmek)
- öz vayına kal- (kötü bir durum içerisinde kıvrınmak)
- öz üne gel- (durumu iyileşmek, ayrılmak)
- öz ünü beğen- (kendini başkalarından üstün görmek)
- öz ünü itir- (mal, mülk veya yüksek bir makamda olunca, dengesi bozulup şaşırarak)
- öz ünü tutabil- (heyecan etkisiyle bir sözü söylemekten veya bir işi yapmaktan kendini alamamak)
- öz ünü piçağa yetir- (kendini yıpranmış perişan gibi göstermek)
- mahırlığını çihart- (daha önce elde edemediği bir yemeği veya bir şeyi elde edince üstün düşüp salıvermek)
- malından ol- (malından yoksun kalmak)
- nefesini kes- (öldürmek)
- nefesine yedirme- (bir işi yapmaya gönlü razı olmamak)
- ölü eşeğin nalını çek- (eskimiş şeylerden yarar sağlamaya çalışmak)
- nefsi eline ağaç al- (bir yemek için aşırı istekli olmak)
- nefesini içeri çek- (korkudan nefesini içeri çekip konuşmamak)
- nefisini kör et- (yemesine çok istekli olduğu bir yemekten yiyip iştahını gidermek)
- özrü kabahatından büyük ol- (suçunu bağışlamak için ileri sürdüğü özrü suçundan büyük olmak)

- özünü üskek minareden at- (yalan ve uydurmalarla kendini önemli bir kişi gibi göstermek)
- on barmağını mum et- (bir amaç uğrunda çok yorulmak, güçlüklerle katlanmak)
- özünü dev aynasında gör- (haksız olarak kendi kendine değer verip şımarmak)
- peşine düş- (bir şeyi elde etmek için çok uğraşmak)
- peşini salma- (birinin arkasına sürekli olarak takılmak)
- potağını çihart- (ayıplarını ortaya koymak)
- potunu kır- (yanlışını yüzüne vurmak)
- ring üstüne kal- (parasız, perişan olmak)
- saçıını sakalını değirmende ağart- (yaşlı ama düşüncesi kıt olmak)
- saçıını süpürge et- (ev halkı veya akrabalar uğrunda çaba harcayıp yorulmak)
- sakalıını değirmende ağart- (yaşının ilerlemesine rağmen anlayışı kıt olmak)
- sakalıını uşağlar eline ver- (yaşlı başlı birinin, kendinden küçük yaştakilerle vaktini geçirerek, onların aklına uymak)
- sakalıını kesip eline güzgü ver- (birine kötülük ettikten sonra, sanki iyilik yapmış gibi yüzüne vurmak)
- sesini kaldır- (sesini yükseltmek)
- sözünde dur- (verdiği sözü yerine getirmek)
- sözüne gel- (sonunda onun söylediklerini kabul etmek)
- sözünü bil- (tutarlı ve yerinde konuşmak)
- sözünü bulaştır- (her an ayrı bir biçimde konuşup bir söz üzerinde durmamak)
- sözünü geri al- (yanlış konuştuğunu kabul ederek özür dilemek)
- sözünü yerine getir- (vaadettiğini yapmak)
- sırrına yetik ol- (sırrını bilmek)
- suçundan geç- (yapmış olduğu suçunu bağışlamak)
- suçunu bağışla- (suçundan geçip affetmek)
- sullabıını çek- (nazına boyun eğmek)
- suyuna sal- (ihmal etmek, aramamak)
- suyunu çek- (pirinç, nohut gibi yemekleri pişirirken bırakılan suyu sömürmesi)
- sebbehi pek aç- (üzüntü veya hastalık yüzünden bütün geceyi uyanık geçirmek)
- ruhunu sök- (birini kötü duruma sokmak)
- sabrıı tüken- (beklemeye gücü kalmamak)

- rikini sal- (bir şeye merakla istekli olmak)
- paraını çölde tap- (sanki kolayca elde etmiş paraya hesapsızca harcamak)
- sanatı rezil et- (işini önemsiz tutmak)
- postuna saman doldur- (birini fena hale çevirmek)
- şah damarından vurul- (büyük bir zarara uğramak)
- şamından çeştine art- (kendisini doyuracak yemekten yoksun kimse hakkında söylenilir)
- uzağına bak- (geleceğini düşünüp ona göre davranmak)
- utancından yere gir- (çok utanıp, âdeta saklanacak yer aramak)
- uzağını görme- (geleceği düşünmemek)
- var yohunu koy- (bütün malını bir işe yatırmak veya bütün serveti elden gitmek)
- vayına kal- (kendi derdine bulaşmak)
- vayında olma- (bir şeyi umursamamak)
- verdiği sütü tepele- (yaptığı iyiliği kötülüğe çevirmek)
- tifirdiğini yala- (sözünü geri almak, söylediğini veya yaptığını inkar etmek)
- tükleri şiş şiş dur- (korku veya öfkeden tüyleri diken diken olmak)
- tüküne değme- (birinin yakınından geçmemek)
- üreği başı şiş- (çok üzüntü çekmek sebebiyle hastalanmak)
- üreği bayıl- (kendinden geçmek)
- üreği burkul- (korkudan sarsılmak)
- üreği çatla- (korkudan kötü duruma düşmek)
- üreği düş- (çok korkmak)
- üreği ezil- (üzüntüden içi yanmak)
- üreği pim bağla- (çok sevinip ferahlanmak)
- üreği pim tut- (çok sevinip hoşlanmak)
- üreği rahat et- (iç ferahlığı duymak)
- üreği savu- (istediği yerine gelince rahatlık duymak)
- üreği sızla- (üzüntü çekmek)
- üreği yağ tut- (istediği olunca büyük kıvanç duymak)
- üreği yan- (birine karşı şefkat göstermek)
- üreğinden gelme- (gönlü yol vermemek)

- üreğine ataş düş- (çok tedirgin ve üzüntü içinde olmak)
- üreğini sal- (birini çok ürkütmek)
- üreğini savut- (öfkesini gidermek)
- üstü başını gir- (elbisesini giymek)
- üstünde dur- (bir işle önemle ilgilenmek)
- üstünden at- (iş başkasına bırakıp kendini yan çekmek)
- üstüne çullan- (ansızın üstüne çökmek)
- üstüne dönder- (bir malın tapusunu kendi adına yazdırmak)
- üstüne düş- (kendisini birinin üzerine yıkıp, sayesinde geçinmek)
- üstüne gel- (bir iş yapıldığı veya konuşulduğu sırada gelmek)
- üstüne oturduğu dalı kes- (göz göre göre kendine zarar vermek)
- üstüne yat- (başkasını malını kendine mal edinmek)
- üstüne titre- (bir şeye karşı ilgi göstermek)
- üstüne yürü- (saldırırcasına birine doğru gitmek)
- üzerine al- (bir davranışın kendisine karşı olduğunu sanarak tedirgin olmak)
- üzerine alma- (bir işi kendi yapmış olduğunu kabul etmemek)
- üzerinde dur- (dikkatle uğraşmak)
- üzerine al- (bir işin sorumluluğunu kabul etmek)
- üzerine kal- (artırma sonucu kendisine bırakılmak)
- üzerine yürü- (saldıracakmış gibi birine doğru gitmek)
- üzerine arvat al- (bir karısı varken ikinci bir karı daha almak)
- üzü bir karış uzan- (ekşi suratlı olmak)
- üzü daştan ol- (yüzsüz olmak)
- üzü kızar- (utanıp heyecanlanmak)
- üzü kuylu düş- (yüz üstü düşmek)
- üzü olma- (birine karşı kusurlu olduğundan veya daha önce çok şeyler istemiş bulunduğundan artık bir daha istemeye cesaret etmemek)
- üzünde dur- (karşı koymak)
- üzünde görün- (iç durumu veya düşündüğü yüzünden belli olmak)
- üzüden geçme- (birini boş döndermemek üzere isteğini yerine getirmek)
- üzüden nur yağ- (dindâr kimse için söylenilir)
- üzüne bakma- (soğuk yüzle karşılamak)

- başı bir dili hazar (sözünde durmayan, çelişkili düşünceler taşıyan)
- üzüne çal- (kusurunu yüzüne söylemek)
- üzüne kan gel- (benzinin solukluğu geçmek)
- üzünü savuğ tut- (iyi karşılamamak)
- üzünü turşat- (yüzüne hoşnutsuzluk gösteren bir anlam vermek)
- umuru na gelme- (aldırış etmemek)
- vücudu nu ortadan kaldır- (bir şeyi aradan gidermek)
- talih i çamura bat- (şansız olmak)
- talih i kah- (ansızın durumu iyileşmek)
- tuhaf ına gel- (hayret etmek)
- umudu nu kes- (ümitsiz olmak, bir şey beklememek)
- tanrı dan teraziye (aynı günde kazandığını, aynı günde ihtiyacına harcamak)
- terazisi e eğil- (iş yolunda gitmemek)
- üzümü yip bağını sorma- (yararlandığı şeyin nereden geldiği umurunda olmamak)
- yağ nı çıkar- (gereğinden fazla bir şeyden yarar sağlamaya kalkışmak)
- yakası na iliş- (birinin sürekli olarak bezdirecek tekliflerde bulunmak)
- yakası ndan et- (başından savmak)
- yakası ndan tut- (tutup salıvermemek)
- yakası nı sal- (vazgeçmek)
- yakası ydan dava et- (çabuk gücenip öfkelenmek)
- yanağ ından kan fişkir- (sağlıklı olduğu yüzünden görünmek)
- yaras ını aç- (dert ve üzüntüsünü hatırlatmak)
- yer yer i nden oyna- (ortalık sarsıcı bir olaya dönmek)
- yediğ i kaba sıç- (kendisine yapılan iyiliğe karşı nankörlükle karşılık vermek)
- yer i nde bul- (uygun bulmak)
- yer i nde yeller es- (yok olmak)
- yer i ne getir- (bir işi başarmak)
- yer i ne gir- (uyumak için yatağa girmek)
- yer i ni al- (kendine uygun yere geçmek)
- yer i ni tut- (başkasının yerini almak)
- yolu açuğ ol- (işinde bir engelle karşılaşmamak, iyi dilek anlamında söylenilir)

- yolu düş- (rastgele bir yola uğramak)
- yolna koy- (gereken biçim ve düzeni vermek)
- yolndan et- (gittiği yoldan ayırmak)
- yolnu bekle- (gelmesini beklemek)
- yolnu çaşırt- (nasıl davranacağını bilmemek)
- yolnu görme- (ne yapacağını bilmemek)
- yolnu kes- (karşısına geçip durdurmak)
- yolnu tap- (bir işin yapılması için kolayını bulmak)
- yorganına göre ayak uzat- (gelirine giderini uydurmak)
- yorgunluğunu al- (bir işten sevindirici bir sonuç alınca katlandığı yorgunluğu unutmak)
- yuhsu avcunda ol- (pek çabuk uykuya dalmak)
- yuhsu kaç- (uyuyamamak veya bir durumdan kaygılanmak)
- yuhsu gözünde kırıl- (uykuya doymadan uyanmak)
- yuhsuna gir- (düşünde görmek)
- yılduzu parla- (şöhret kazanmak)
- yumurtaşını dişine çal- (birinin ne olduğunu bilip anlamak)
- yükünü tut- (yolsuz davranışlarla mal ve para sahibi olmak)
- yükünü sal- (birinin yanında uzun süre kalıp ayrılmamak)
- zavkını boz- (sevinç ve rahatını bozmak)
- zavkını okşa- (hoşuna gitmek)
- zavkı yerinde ol- (sevinçli olmak)
- fehmi açuğ ol- (çabuk kavramak)
- ayağı uğurlu (uğur getiren)
- fehmi kör ol- (kavramakta ve anlamakta zorluk çekmek)
- yerini hoş gör- (bir yerde kalıp ayrılmaya niyeti olmamak)
- baldırı çıplağ (işsiz, serseri, sataşmaya bahane arayan)

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. CÜMLE

“Cümle, en dar anlamıyla bir yargı grubudur. içinde yargının bulunmadığı kelime toplulukları cümle oluşturmaz. Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir hareketi bir olayı, bir isteği tam bir hüküm hâlinde ifade eden kelime veya kelime dizisine cümle denir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 99).

Mehmet Özmen’e göre cümle:

“Bir yükleme bağlı olarak oluşan, bir duyguyu, bir düşünceyi, bir eylemi veya bir isnadı, tam olarak anlatan ve birbirlerine belirli kurallarla bağlanan kelimeler dizisine cümle denir”(Özmen, 2016, s. 4).

Tahir Kahraman’a göre cümle:

İnsan düşüncesi yargı biçiminde oluşur. Yargı bütünlüğüne kavuşmayan bir düşünme ilkel bir düşünmedir; tek tek kavramları tasarlamaktan, hayal etmekten öte bir anlam taşımaz. İnsan, beyindeki kavramlar arasında ilişkiler kurarak, akıl yürüterek bir takım yargılara varır. Bu yargıların dil ortamına yansımaları cümleler biçiminde olur. Aynı zamanda düşünme cümlelerle gerçekleşir. Düşünme, yargı ve cümle birbirine bağlı birbirinden kopmaz, biri olmadan öbürünün olamayacağı kavramlardır... Bu açıklamaların ışığında, cümleyi şöyle tanımlayabiliriz: Yargı biçiminde oluşan insan 60 düşüncesinin, insanın istek ve özlemlerinin ‘dil’e yansımış biçimine cümle denir (Kahraman, 1986, s. 119).

Cümle çeşitleri ile ilgili bazı dilcilerin sunmuş olduğu tasnifleri aşağıdaki şekilde sunmuş olduk:

“Muharrem Ergin cümle çeşitlerini şu şekilde tasnif etmiştir” (Ergin, 2009, s. 401-407).

Fiil Cümlesi

İsim Cümlesi

Birleşik Cümle

- Şartlı Birleşik Cümle

- ki’li Birleşik Cümle

- İç İçe Birleşik Cümle

Günay Karaağaç'a göre cümleler anlam ve yapılarına göre, yüklemnin türü ve yerine göre şu şekilde sınıflandırılır (Karaağaç, 2017, s. 237-253).

B. 1. Cümle Türleri	a. Olumlu Cümle
2.1. Yapılarına Göre Cümleler	b. Olumsuz Cümle
a. Basit Cümle	c. Soru Cümlesi
b. Birleşik Cümle	1. Seçmeli soru
1. Şartlı birleşik cümle	2. Ünlemlik soru
2. İç içe birleşik cümle	3. Karşı çıkma sorusu
3. Ki'li birleşik cümle	4. Cümleyi değil, cümle
c. Bağlı Cümle	öğelerinden birini sorma sorusu
1. Sıralı Bağlı Cümleler	5. İkili soru
2. Açıklamalı Bağlı Cümleler	6. Düşünme sorusu
ç. Eksilteli cümle veya söz cümle	7. Dolaylı soru
2.2. Yüklem Türüne Göre Cümleler	8. Zamir sorusu
a. Fiil Cümlesi	9. Dolaysız soru
b. İsim Cümlesi	10. Ret-kabul sorusu
2.3. Yüklem Yerine Göre Cümleler	11. Ayırıcı soru
a. Kurallı Cümle	12. Retorik soru
b. Devrik Cümle (inverted sentence)	13. Uzlaş sorusu
2.4. Anlamına Göre Cümleler:	14. Onay sorusu

Yüklem anlamına göre

“Leylâ Karahan cümleleri şu şekilde incelemiştir” (Karahan, 2019, s. 85-107)

III. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri

1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

2. Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler

3. Ortak Kip/Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

VI. Cümlelerin Anlam

Özellikleri

1. Olumlu ve Olumsuz Cümleler

2. Soru Cümleleri

4. Anlam İlişkisiyle Bağlanan

Cümleler

IV. Yüklemin Türüne Göre

Cümleler

1. Fiil Cümleleri

2. İsim Cümleleri

V. Yüklemin Yerine Göre

Cümleler

1 . Kurallı (Düz) Cümleler

2 . Devrik Cümleler

3.1.1. YAPISINA GÖRE CÜMLELER

Cümle, bünyesinde barındırdığı unsurların yapılış durumuna göre de basit ve birleşik olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bir cümle bünyesinde isim veya isme dayalı kelime öbeklerini barındırıyor ve bu şekliyle bir yüklem etrafında dizge oluşturuyorsa bu dizgenin adı basit cümledir. Bir cümle bünyesinde fiil veya fiile dayalı kelime öbeklerini ve özne, nesne, tümleç görevlerinde başka bir cümleyi -yani, iç cümleyi- içeriyorsa bu tür cümleler de birleşiktir (Delice, 2018, s. 170).

3.1.1.1. Basit Cümleler

Kuruluşunda tek yüklem bulunan, tek yargı bildiren cümledir. Basit cümlede tek bir yargı bulunur; bu yargıyı sonuca bağlayan tek yüklem vardır. Bu yüklem de ya çekimli bir fiil veya ek fiil almış isim ya da isim gibi kullanılan bir kelime grubudur. Bu cümle yapıları yalnız bir anlatım bildirir ve bağımsız yargılar ortaya koyulur (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 171).

Değmez ona (uğraşmaya değmez)

Alnıvndan öpüm (büyük bir iyilik yapan kimseye söylenilir).

Şeytan diyiri ki (insanı kötülük yapmaya itiyorlar anlamında).

Akıl almaz (inanılmaz).

Bir derdi sağlamaz (yarar sağlamaz).

Allah izin verse (Allah kolaylaştırırsa, yardım etse).

Baştan göz üstüne (emredersiniz memnuniyetle).

Ye kürküm ye (insanların, gerekli olan iyi nitelikleriyle saygı görmeleri yerine, giydikleri elbiselere göre onlara itibar edildiğini yansıtan deyim).

Geçmiş gündür (eski bir olayın hatırlanması zor anlamında).

İyi demezler özüne (ahlak kurallarına aykırı davranır).

Hazıra salavat (hazır mal ayağına gelmek).

Kellem oğruvcadı (sana feda olurum anlamında).

Kim kimedi (kimse kimseyi aramıyor, ilgilenmiyor anlamında).

Kurbanuv olum (sana feda olayım).

Kuş geçirmez (dikkatlice gözleyen).

Su adamı essük (çeşitli insanların bulunduğu yer).

Suyunna teşrip ele (bir şey çıkmaz, bir işe yaramaz anlamında).

Mahkeme duvarı kimindi (sağlam ve dayanıklıdır anlamında).

Uydu Halil (herkesle çabucak anlaşır dostluk yapan anlamında).

Aklım soğan, turp, ekmekle yememişim, peynir ekmekle yemek (böyle yanlış işi nasıl yaparım?).

Üz ister (cesaret ister anlamında).

Adıv bağışla (ismini söyler misin?).

Allah'ı seversev (Allah'ın hatırı için).

Allah bilir (söylediğime Allah tanıktır).

Sakızını çeynemişem (onu ben denemişim, sınamışım anlamında).

Allah büyüktür (Allah'a umutluyuz).

Allah çok görmesin (Allah korusun).

Allah üzüne baksın (Allah yardımcısı olsun).

Allah versin (dilenciye izin vermekte söylenilir).

Allah'a ağır gelmesin (Allah katında fena bir şey sayılmasın).

Allah'a çok gelmesin (Allah kesmesin, devam ettirsin).

Allah'ın adını geti (haydi işe başla).

Ardıyca sapan daş (biriyle ayrıldığında sevinmek anlamında söylenilir).

Molla Nasrettin hakatına döndü (Hoca Nasrettin fıkrası gibi biri birini izlemek).

Nahsı ineğin bızavıdı (hangi soydan geldiği bellidir) <<alayla söz>>.

Naşkürlüğ olmasın (şükran borcu vermekten geri kalmayalım anlamında).

Ne çaremiz var (elimizden ne gelir).

Nenev seni cüt doğaydı (yaramazlık yapan çocuğa alay olarak söylenilir).

Ocağı kör olaydı (senin gibi birini dünyaya getirmeseydi).

Bu pambuğu kulağuvdan çıkar (şu söylediğin veya düşündüğün olmayacak, kabule geçmez).

Başına yemind içilir (saygıdeğer, iyi insan).

Başına değsin (alsın götürsün, defolsun).

Başını yesin (alıp götürsün, defolsun).

Belaya kaldı (zor duruma düştü).

Benden beş beter (fena halde, perişan).

Bereket versin (bol para versin, Allah'a şükür ki).

Bizimkisi bize verildi (olan oldu, kötü durum gerçekleşti).

Boğazından tüklü tavuk geçmez (mağrur, iddialı, kaba kimse hakkında söylenilir).

Boynum kilden incedir (haksız isem her çeşit cezaya hazırım anlamında).

Boyu yere girsin (ölsün anlamında) <<ilenme>>.

Bu duaya âmin demem (bu söz sağlam bir temele dayanmıyor).

Dabbanuv yansın (birini şakayla övmek) <<argo>>.

Duzluyum kokmıyasan (çocuklara şaka diye söylenilir) <<argo>>.

Canı çıksın (müstahak olsun).

Canı sağ olsun (ne olursa mala olsun, cana zarar gelmesin).

Bu hamır çok su götürür (bu iş böyle kolaylıkla bitecek gibi değil).

Buna bakmasan (şu söylediğine veya yaptığına bir dikkat edin).

Çal başınma gözü açılsın (hakaret anlamında) <<argo>>.

Çenesinin çivisi çıksın (fazla gevezelik yapana söylenilir) <<argo>>.

Bir alma ikiye bölünüp (iki kardeşin birbirine çok benzemesi).

Yengi şerbe suyudu (daha yeni olduğu için önem taşıyor anlamında).

Yeriviz boşuydu (keşke bizimle bulunsaydınız).

Dost meni alışverişte görsün (karına zararına bakmadan yalnız dostlar benim çalıştığımı görsünler).

Daş yağaydı (yapılan zulme karşı taş yağması gerekirdi).

Dirhemini yen kuduru (o kadar çirkin sözlerdi ki ona kimse dayanamaz).

Eliv var olsun (iyi yaptın).

Geçmiş olsun (kaza geçiren veya hastalıktan kalkan kimseye söylenen iyi dilek sözü).

Geçmişe mazi diyeller (geçen geçmişte kalmış anlamında).

Hasan kurt geldi (eskiden çocukları korkutmak için kullanılan bir deyim).

Evi avadan olsun (evine bereket düşsün).

Allah bağışlasın (Allah korusun).

Allah belasını versin (Allah cezasını versin) <<ilenme>>.

Allah etmesin (Allah fena bir durumdan esirgesin).

Allah sahlasın (Allah korusun).

Allah'ın hışmı gazebine rastlasın (Allah cezasını versin).

Allah'tan bulsun (Allah'ın cezasına çarpılsın).

Evi yihılsın (ilenç anlamında).

Gözuv aydın olsun (sevinçli bir olay dolayısıyla birini kutlamak).

İmansız ölsün (imandan yoksun olarak ölsün) <ilenme>.

İrağ olsun (Allah göstermesin, korusun).

İşiv asan olsun (işin kolay gelsin).

Boyu yere girsin (ölsün anlamında) <<ilenme>>.

Dilinden ilan çalsın (fena konuşan hakkında ilenç).

Görmemişin bir oğlu olup (yeni görmüş, tuhaf bir duruma rastlamış).

Gör be gör getmiş (mezardan mezara yer değiştirilip rahatlık görmesin) <<ölüye karşı ilenme>>.

Gün hardan çıhip (alışkanlığı değişen kimseye söylenilir).

Deve hamama girip (büyüklere yakışmayan çocukça davranışlar).

Hastamız bedhaldı (durumumuz çok fenalaşmış).

Kulağı civildesin (kulağı çınlasın anlamında).

Handakta himar ölüp (niçin ne olmuş ki, iş böyle olsun anlamında) <<argo>>.

Kaşık değişip (arada bir ilişki olmadan yakınlık göstermek).

Şeytana yol öğredi (şeytandan daha kurnaz birisi).

Nenesi ayakta doğup (çok hareketli çocuk, bir yerde durmayan çocuk).

Atasözlerinde ise:

İnsanın gözünü meğer torpağ doldursun.

İşlemeyen dişlemez.

Her şey öz aslına çeker.

Her kuyu içilmez suyu

Karamanın koyunu sora çıkar oyunu.

Herkes öz ölüsüyçün yığlar.

Çayır öz kökü üstüne biter.

Akılsız başın cezasını ayak çeker.

Yaş ta kuru ayağına yanar.

Talihsizi deve üstünde ilan çalar.

Balığ baştan kohar.

Barlı ağaca taş atarlar.

Barsız ağacı keserler.

Devletninin düşkünü, yazlığ girer kış günü.

İnsan çayır köküne benzer.

Ot öz kökü üstüne biter.

Attar yükündekini satar.

Altunun değerini altunçu bilir.

Adam adam acığına bir keviç duz yer.

Acı söz adamı dinden çıkarı.

Adam işte bilini.

Acele işe şeytan karışır.

Adam adamın şeytandı.

Akıllı düşman, akılsız dosttan iyidir.

Adamı dert seledi.

Adam adama bir kere aldani.

Adam dilinnen tutulu.

Adam kanatsız kuştı.

Adam adama bir kere aldani.

Ak akça kara gün içindi.

Yaz fakirin yorgan döşeğidi.

Yara sahabını incidi.
Fakirin ahı, tahtından endiri şahı.
Yel kayanın neyin aparı.
Yengi şerbe suyu savuğ olu.
Su küçügündü.
Allah'ın küçük sabrı kırk ildi.
Eyi dost kara günde bilini.
At atlını tanır.
Ay karanlığı ahşamnan bilini.
Az tamah çok ziyan getiri.
Gözyaşı da borçtandı.
Sevda başa beladı.
Mal özünü gösteri.
Arvadin malı hamam döğecidi.
Beşer çiğ süt emip.
Çobansız koyunu kurt yer.
Yalğuzluğ Allah'a gelip.
Beynadam çayır köküdü.
Bir yemiyençin bir yen tapılı.
Bir sünbül hatırıyçin yüz zuvan su içer.
Bugünün yumurtası yarının tavuğundan daha iyidi.
Eldeki köpek çemdeki aslannan iyidi.

El elden üstündü.
Eğer seksen, eğer doksan, akibet bir gün yoksan.
Eyiliğ ettiv başa apar.
Fakirliğ ataştan könekti.
Paşanı da arakasınnan sögeller.
Pisik de kavurga yermiş.
Yaş ta kuru ayağına yanar.
Davulun sesi uzahtan hoştu.
Daş yerinde ağırdı.
Arvadin harabı cehennem azabı.
En büyük varlığ sağlığ.
Demir kapının ağaç kapıya işi düşer.
Ev derdi dev derdi.
Daşın büyüğü yahınnan geli.
Datlı dil ilanı dellükten çıhardı.
Göz seyrandı.
Dost dem günlerde bilini.
Dellinin başı belasızdı.
Dert derdi çeker.
Durgun su kohar.
Daş at sahibi kaldırır.
Gerçek dost kara günlerde görünü.

Mâl sahabına benzer.
Kalp akça sahibine döner.
Gadir saraydadır.
Gençliğin kadrini ihtiyarlar bili.
Gülün kadrini bülbül bili.
Gümanlı göt özünnen gırpıldar.
Herkes öz evinin ağasıdı.
Hokka dörtyüz dirhemdi.
Şembe Yahudi boynunadı.
Konşu ahiret yoldaşı.
Öfkeli ol, ama aşırı gitme.
Ya mert ol meydana geç, ya bir merde hizmet et.
Baş sağlığı dünya varlığı.
Ac karına acı sakız neynesin.
Mal sahabını tanır.
Kötü söz sahibine tez olaşı.
Horuz öz küllüğünde horuzdu.
Haclaklakin gevli taktaktan hoştu.
Lalın dilinnen nenesi bili.
Keskün sirkenin zararı öz kabınadı.
Ucuz et kazan dibini deler.
Uşağın dilinnen nenesi bili.

Eğer dervif, eğer hanfiş, paraydan biter her iş.

Su cerresi su yolunda kırılı.

Koyun her biri öz ayağının asılı.

3.1.1.2. Birleşik Cümleler

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümlelere birleşik cümle denilir. Başka bir ifadeyle birleşik cümle içinde birden çok yargı bulunan cümledir. Bu yapıdaki cümlelerde bir cümle bir diğerinin başlangıcı olabilir; hatta belli kurallar ölçüsünde birbirine bağlanılır veya başka bir cümle içinde yer alır. Birleşik cümlelerde yan cümlelerin de yüklemelerinin çekimli bir fiil olması, yani tam bir yargı, ifade etmesi gerekir. Yan cümle/ cümleler temel cümledeki yargıyı güçlendirir, onu açıklar, tamamlar ve değişik ilgilerle temel cümleye bağlar. Birleşik cümlelerde birden çok yan cümle olabilir; ancak bu cümleler temel cümlede bulunan yükleme göre biçimlendirilir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 172).

3.1.1.2.1. Girişik Birleşik Cümleler

Girişik cümleyi, birleşik cümlelerin bir türü olarak kabul görenler, fiilimsilerle kurulan cümlecikleri de yan cümle olarak kabul görmektedirler. Bu cümle tek yargı bir veya birden fazla fiilimsiden oluşan bir tür olarak karşımıza çıkar.

Bu cümleler fiilimsilerle (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) kurulan cümlelere verilen addır. Bu cümlelerde yardımcı cümle, temel cümleye, cümle öğelerinden birini tamamlayan bir unsur olarak katılır. Yani bu cümleler, tek bir kelime çeşidi (isim, sıfat, zarf) gibi işlem görürler. Esasen fiilimsilerle kurulan cümlelerde tam bir yargı yoktur. Yargı, kendisinden sonra gelen çekimli şekillerle tamamlanır. Yargı bildirmediikleri için bu tür yapılar yardımcı cümle değil kelime grubu yapısındadırlar. Bu bakımdan fiilimsilerle tamamlanan cümleleri, birleşik cümle olarak değil, basit cümle olarak değerlendirmek gerekir. Fiilimsi grupları cümlelerin herhangi bir ögesi olabilirler (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 182).

a-Yan Cümlesi İsim-Fiillerden Oluşan Cümleler

Örnek bulunmamaktadır.

b-Yan Cümlesi Sıfat-Fiillerden Oluşan Cümleler

Bu ilki kuş bildiklerine civ civ öğrediri (bilmeyen bilene yol gösteriyor).

Gelenin evi, gidenin yoludur (gelen hoş geldi, gelmeyen de yolu açık olsun).

İten Paşanın, tapılan oğludur (kendini överek ve yüksekten atan kimseye söylenilir).

c-Yan Cümlesi Zarf-Fiillerden Oluşan Cümleler

Dünya durdukça dursun (ömrü uzun olsun).

Günü geli göresen (sırası gelince göreceksin).

d-Yan Cümlesi Şart-Fiillerden Oluşan Cümleler

Örnek bulunmamaktadır.

Atasözlerinde ise:

a-Yan Cümlesi İsim-Fiillerden Oluşan Cümleler

Örnek bulunmamaktadır.

b-Yan Cümlesi Sıfat-Fiillerden Oluşan Cümleler

Kudurmuş köpeğin ömrü kırk gündü.

Ahtaran tapar mevlasını da belasını da.

Aza razı olmayan çoha da razı olmaz.

Azı bilmeyen çohu da bilmez.

Hastası olan evin bütün halkı hasta olu.

Gavur ekmeği yen gavur kiliç atar.

Malı aziz olan canı zelil olu.

Hahın sözüne uyan arvadın tez boşar.

Herkes ektiğini biçer.

kızını vurmayan dizini vurar.

Duz ekmek hakkını bilmeyen kör olu.

İnsan her düşende bir akıl kazanı.

Ucuz alınan bahalıya mal olu.

Ummadığıv daş baş kırar.

Vahıtsız baynıyan horuzun başını keseller.

doğru diyenin brk dellkt.
Gelen gidene rahmet veri.
Gevlin sevdiği sultandı.
alışan ekmeğini daştan ıhardı.
Adamın adı haraba çıkacağına canı çıksın.
Adam her dşende bir akıl kazanı.
Altta kalanın canı çıksın.
Arpa ekmeği osurgan gte mahanadı.
Ayıpsız dost isteyen dostsuz kalı.
Yalđuz kalanı kurt yer.
Başa gelen çekili.
ıhan ay ıhışımnan bilini.
Babava yaptığıv oğludan greceğsen.
Bir dertlinin dermanını o derde dşennen sor.
Evi ev eden arvattı.
Darda kalan pisik aslan kesili.
Kuyunu kazan içine dşer.
Bir ağaçta gl de biter tikan da.
Gl isteyen tikanına dayanmalı.
Gl peşinde olan tikanına katlanı.
Hak konuşanın brk dellg olu.
Kim kimnen evel leceğini Allah bili.

Duaydan gelmiyen bedduaydan getmez.
Cana gelen kaza mala gelsin.
Cefa çeken sefasını sürer.
Çoh seleşen çoh yavlışı.
Balı olan çibini Şam'dan geli.
Başa yazılan başa geli.
Paranı veren düdüğü çalar.
Pilav yen kaşuğunu yanında tutar.
Gözden uzağ olan gevilden de uzağ olu.
İlan çalmış ip sürüntüsünden korkar.
Parası aziz olanın özü zelil olu.
Ayağı yalın gezenin ayağına tikan batar.
Başkası için kuyu kazan özü düşer.
Bayram'da borcunu verene Ramazan'da kısa geli.
Bol bol yen bel bel bakar.
Eskisi olmayan yengisi ne olacağı.
Eşeğe gücü yetmeyen palanı taptar.
Bir delinin yıktığını, yüz akıl düzeltmez.
Aza razı olmayan çoha da razı olmaz.
Azı bilmeyen çohu da bilmez.
Yumurta çalan tavuğ da çalar.
Nahırını yayan ekmeğini de yığmağı lazım.

Kim kimnen evel öleceğini Allah bili.

Kudurmuş köpeğin ömrü kırk gündü.

c-Yan Cümlesi Zarf-Fiillerden Oluşan Cümleler

Tavuk semiz olduhça götü daralı.

Hâk ortaya gelince su durar.

Evlenip ev alanın yardımcısı Allah'tı.

Dost iyi giyinip görünmeni arzu ederken, düşman ayağına bakıp kaymanı bekler.

Baş gedince ayağ payeder olmaz.

Tülkünün fermanı okununca derisi debbağ gider.

Bir küp kırılınca yüz cerre kırılı.

Farz durarken sünnet battaldı.

Kurdun torbası koyunu görünceye kadardı.

Allah verince Peygamber de üstüne bir çenge atar.

Dere çöl olunca tülkü beg olu.

Allah verince Peygamber de üstüne bir çenge atar.

d-Yan Cümlesi Şart-Fiillerden Oluşan Cümleler

Görmemişense karbil elek hacetti.

Kazana ne koysav çimçeve o geli.

Eğri ağaç düz olmaz, rende vursav yüz yerden.

Atı at yanında bağlasav ya tepme ya çifte.

3.1.1.2.2. Şartlı Birleşik Cümleler

Şart ifadesine dayalı bir yan cümle ile bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümledir. Yani oluş ve kılışın bir şarta bağlandığı cümledir. Bu oluş ve kılışlar şart (-sa) ekiyle yapılır. Şart kipi istek ve temenni ifadelerinin dışında tam bir yargı bildirmez. Bu bakımdan temel cümleyi yardımcı cümle hazırlar. Bu yardımcı cümleler

temel cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin, benzetme vb. anlamlarıyla tamamlar. Şart cümlesi temel cümleden önce gelir ve özne, nesne, yer tamlayıcısı, çok defa da zarf işleviyle temel cümleye bağlanılır. Şartlı birleşik cümlelerde, temel cümlenin gerçekleşmesi genellikle şartın gerçekleşmesine bağlıdır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 182).

Eliv yağlıysa başıva sürt (sende bir hayır varsa kendin için olsun).

Kuş getse kanat töker, katır getse dırnağ töker (çok uzak sefer, ulaşılması zor olan yer).

Saman seniv döğülse samanlığ senivdi (bedavadır diye, mideni bu kadar doldurmak doğru değil).

Sofuyam soğan yemem, elime düşse kabuğun koymam (yüzündeki görünüşle içyüzü ayrı olan kimseye karşı söylenen taşlama).

Harda kırıldıysa orda kalsın (bir işi bozup üstünden geçmek, önemsememek).

Atasözlerinde ise:

Bağı ver bağvana, yarısını yerse de.

Allah'tan ne gelirse hoştu.

Ne ekersev onu biçesen.

iki el kırılın bir başı yola aparamazsa.

Pisiği sıhıştırsav hırmıçlar seni.

Yemektense umutlu olmak daha iyidir.

Giden gün geri dönmez, günü güne çalsav da.

Ayın onbeşi karanlık ise onbeşi ışıktı.

Köpek semiz olsa da eti yilinmez.

Utananın oğlu olmaz olsa da herin görmez.

Eşeğe altun palan vursan da gene eşek kalı.

Bir igit yohsul olsa selediller güleller.

Horuz baynamazsa da gene sabah olu.

Allah deveye kanat verseydi dam duvarı yıhardı.
Allah bir kapını bağlasa bir kapını açar.
Ağacın kurtu özünnen olmazsa yüz il yaşar.
Sabır acıysa da ahırı datlıdı.
Yemektense umutlu olmak daha iyidir.
Sürme çoh olursa hem göze hem götedi.
Sabır acıysa da ahırı datlıdı.
Bağı ver bağvana, yarısını yerse de.
Yatan aslan da olursa fırsat gene uyağında.
Sabır acıysa da ahırı datlıdı.
Keçelin dermanı varsa öz başına vursun.
Zengin ölmeğdense fakir yaşamağ daha iyidi.
Bir daş yerinden kopsa daha yerini tutmaz.
Horuz baynamazsa da gene sabah olu.
Köpeğin duası geçseydi havadan sümük yağardı.
Bağvan bağvan olsa nedir bağ duvarı.
Allah gazap ederse karıncaya kanat veri.
Geçinin ameli azarsa gider çabanın ekmeğini yer.
Bu yel bele eserse, bu mankas bele keserse ne biğ kalı ne sakal.
Eşeğin canı yansa attan fazla kaçır.
Ekmeği ver ekmekçiye yarısını yerse de.
Saman diyer kaldır meni, yaramazsam yandır meni.

Eyiliği et at deryaya, balığ bilmezse halik bili.

Davacı kazı olursa işiv Allah'a ısmarla.

Düşenin yoldaşı olmaz, inanmazsav düşte gör.

Eşeğin canı yansa attan fazla kaçır.

Danguzdan bir tuk kupansa da gene kardır.

Davacı kazı olursa işiv Allah'a ısmarla.

Düşmanuv karınca da olsa ona hor bahma.

Köpek semiz olsa da eti yilinmez.

İki gevil bir olsa samanlığ seyran olu.

Dişiv ağırırssa çek kurtul, komşuv harap ise köç kurtul.

Uşadı yığlamasa ağzına emcek koymazlar.

Utananın oğlu olmaz olsa da herin görmez.

Halep ordaysa arşun burdadı.

Kördense gözlü pilav yarpağ yiri.

3.1.1.2.3. İçe İçe Birleşik Cümleler

Bir cümlenin, bir görevle başka bir cümlenin içinde yer almasıyla oluşan birleşik cümlelere iç içe birleşik cümle adı verilir. İç içe birleşik cümlede iç cümle temel cümlenin nesnesi olur. Temel cümlenin yüklemi çoklukla demek, saymak, zannetmek, farz etmek, bilmek, görmek gibi fiillerden oluşur. İç içe birleşik cümle daha çok alıntılarda ve aktarmalarda kullanılır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 176).

Molla Molladı üzümü salkımıydan yer diyer güllüdi (dış görünüşü kibarca, iç yüzü ise kötü ve tamahkar kimse).

Aya diyer sen bat men çihim (çok güzel kız için kullanılan benzetme).

Deveye boynuv eğridir dediler, haram düzdür dedi (işin sadece bir tarafı yanlıştır, demek yeterli değil, zaten doğru olan tarafı yok ki anlamında).

Karga kargaya diyer uzuv karadı (iki tarafın ayıplı olmasına rağmen biri ötekini ayıplar).

Atasözlerinde ise:

Geçmişe mazı diyeller.

Dediler izrail uşağ paylırı, özünkü özüyçün bizimkine değmesin.

Deveye dediler boynuv uzundu, uzağ yolu gözlerim dedi.

Deveye dediler bahar geldi, dedi yüküm arkamda.

Deveye dediler boynuv egridi, dedi haram düzdü.

Katıra babav kimdi sordular, at dayımdı dedi.

3.1.1.2.4. Ki'li Birleşik Cümleler

Bağlaç olan ki ile kurulan birleşik cümledir. Eski metinlerde bu bağlacın “kim” şekline de rastlanılır. Bu tür birleşik cümlelerde iki cümleyi birbirine bağlayan ki bağlacıdır. Bu cümleler bir temel cümle ile onu çeşitli bakımlardan tamamlayan bir yardımcı cümleden oluşur. Yardımcı cümle ya doğrudan doğruya temel cümle yüklemine bağlı olup yüklem tamamlayıcı bir ögesidir (özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, yüklem ismi), ya da temel cümledeki öğelerinden birine bağlı olup onu belirten, tamamlayan, niteleyen bir unsurdur. Bu yapıdaki cümlelerde temel cümle, yardımcı cümleden önce yer almaktadır. Bu ise Türkçenin öge sırasını belirleyen, yardımcı ögenin asıl ögeden önce gelmesi kuralına aykırıdır. Bu yüzden ki'li birleşik cümleler kuruluş bakımından Türkçeye yabancıdır. Ancak bunları da Türkçe yapılı cümleler hâlinde ifade etmek mümkündür. “Ki” bağlacı iki cümle arasına girebildiği gibi cümlelerin bir unsuru ile cümle arasına da girebilir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 178).

sakalım yok ki mene inansınlar (yaşça küçük veya yetkili olmadığından sözüme önem vermiyorlar)

Atasözlerinde ise:

“Tülkünün ağzı üzüm salkımına ulaşmıyınca turştu diyer”.

3.1.1.3. Sıralı Cümleler

Art arda sıralanmış virgül veya noktalı virgül ile birbirine sıralanmış iki veya ikiden fazla yargı bulunan cümlelerdir.

Arka arkaya sıralanmış cümlelerden oluşur. Her cümle kendi başına bir yargı bildirmekle birlikte, öteki cümlelerle aralarında bir anlam ilişkisi olup, birbirlerine sıralama bağlacıyla veya virgül (,) ya da noktalı virgülle (;) bağlanırlar. Cümleler arasında temel cümle, yardımcı cümle ilgisi değil, art arda olma, eş zamanda olma

veya karşılaştırma-denkleştirme ilgisi vardır. Sıralı cümleleri oluşturan cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı özellikler taşıyabilir. Sıralı cümleler; bağımlı sıralı cümle ve bağımsız sıralı cümle olmak üzere ikiye ayrılır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 183).

3.1.1.3.1. Bağımlı Sıralı Cümleler

Bu cümleler, birbirine sadece anlam açısından değil, unsurları açısından da bağımlı olan cümlelerdir. Aralarında en az bir unsurun ortak olması söz konusudur.

Bu cümleler, hem anlam yönünden, hem de öğelerinin ortak olmaları yönünden birbirine bağlıdır. Sıralı cümleler yalnız başına kullanılmaları durumunda da belirli bir anlama sahiptir. Ancak öğelerden bazılarının ortak olduğu görülür. Kısaca bu cümleler, yalnız başlarına kullanıldıklarında anlamı bulunan ve bir araya gelince de aralarında anlam ilişkisinin yanında ortak cümle öğelerine sahip olan cümlelerdir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 183).

On yaşında, aklı başında (yaşının küçüklüğüne karşın aklı ergin).

Yaz duvara, kalsın bahara (benden bir şey elde edemezsin anlamında) <<alaylı söz>>.

Yuharı Zeve'de dileni aşağı Zeve'de paylar (bir yandan başkalarından elde ettiğini, öte yandan boşuna harcamak).

Baba delli, nene delli kıran kırmış hepsi delli (bütün ev halkının söz dinlemez, budala oldukları anlamında).

Eti acıdır yilinmez (kimse ona dokunamaz).

Hem yer, hem de göze barmağ dürter (iyiliği kötülükle karşılar).

Çürümüş, kalmış (kurumuş, bozulmuş).

Yağ tök, yala (çok temiz bir yer anlamında).

Aleme âdet, biz bed âdet (herkesin yapabileceği bir davranışı, bize niçin yasak olsun?).

Alisi delli, Velisi delli (ailece akılsız).

Aşı yoh, ekmeği yoh, çalın habeş toyudu (yoksul kimsenin gösterişli davranışlarda bulunması).

İçimiz bizi, yazımız alemi yandırıp (dış görünüşümüz parlak görünüyorsa da içerimiz virandır).

Altan yer, üstten yığlar (yüzündeki görünüşü davranışlarına aykırıdır).

Geti yim, ört yatım, bekle ölmüyüm (tembel işsiz dolaşan kimsenin düşüncesi).

Baba delli, nene delli kıran kırmış hepsi delli (bütün ev halkının söz dinlemez, budala oldukları anlamında).

Nahirçılığ eder de, ekmek yığmak arına gelir (ahırda inek sığır besler de, onlar için ekmek toplamaya yanaşmaz. Yani görevlerini yerine getirmez).

Beli var baltası yok, çulu var haltası yok (geçimini güçlkle sağlayan, her zaman muhtaç olan şaka anlamında kullanılır).

Bir etti, pir etti (iş bir defa yaptı, ama tam bozuk bir biçimde yaptı).

Bize gelen bize benzer daşağları koza benzer (bunlarda bizden farklı çıkmadı).

Bir uçtu çevirke, iki uçta çevirke, ahır başıma sıçtı çevirke (rastgele her zaman insanın işi doğru, düz gelmez anlamında kullanılır).

Yan yattı, çamura battı (şöyle oldu böyle oldu, diye bir işin yapılmaması için bahane aramak).

Ya gele baş, ya gide baş (her ihtimali göz önünde tutarak, nereye varırsa varsın, her şeyi göze almak).

Yuharı Zeve'de dileni aşığı, Zeve'de paylar (bir yandan başkalarından elde ettiğini, öte yandan boşuna harcamak).

Tak demeden talak düşer, beynamaz arvadın boşar (çabuk gücenen kimseye söylenilir).

Elim olsun, yahav olsun (bir gün olsun hakkımı alayım senden).

Gel zaman, get zaman (aradan bir süre geçtikten sonra).

Gözümün nuru, ömrümün sururu (sevgiyi belirtmek için söylenilir).

Gelin altun taht getirip, çıhıp üstünde oturup (yapmış olduğu iyilik yalnız kendisi için olup kimseye yarar sağlamamış anlamında).

Hepimiz bir halli, tır halli (hepimiz aynı durumdayız).

Meyter görer oynar, mihrap görer yığlar (durumu ve davranışı yerine ve zamanına göre ayarlar).

Sıçan dellüğe girmez, bir de kuyruğuna sipirge bağlar (bir işi başaramayacak durumda iken, bir başka işe de el atar).

Öz ettiğimdi, kebab köz ettiğimdi (bana ne zarar gelmişse kendi suçumdur).

Bu ne pehrız, bu ne lahana turşusu (yaptığı işler söylediğine uymayan kimseye söylenilir).

Burası benim, orası seniv (durmadan oraya buraya koşmak).

Ne bal etmek ne de mum (bir işte herhangi bir başarı elde etmemek).

Berhudar ol paran çok olsun (ömrün uzun, mutlu olasın).

Aşağı tifişsem sakal, yukarı tifişsem biğim (nasıl yaparsam zararım yakınlarıma dokunacaktır).

Alt dudağı yer sipirri, üst dudağı gök sipirri (öfkeli, gururlu kimse).

Allah ver, degirmanı buğda ver (Kerkük'te eskiden değirmen boşalınca, değirmencinin çırağı yukarıda yüksek bir yerden böylece çağırarak yeni müşterilerini davet ederdi. Deyim olarak mâlına alıcı bulmaya çalışan kimse hakkında söylenilir).

Bir abam var ataram, harda gelmiş yataram (kendi basit yaşayışına razıyım, nasıl olursa idare ederim).

Geç iğidim geç (hakkından gelemediği birisine yaltaklanmak).

Gel sabrım gel (gel bu hale dayan anlamında).

Kardaşıva vur, korkma (kör bıcağa veya etkisiz silaha denilir).

Kırdı, kaçtı (soysuz, serseri).

Nenev yesin dert yesin, yarımşardan dört yesin (kendinin pay almadığını göstermeyip, aslan payını alan kimseye karşı söylenilir).

Ver yim, ört yatım, bekle canım çıkmasın (işe yaramaz, tembel kimsenin durumunu anlatır).

Tepeştü, ilişti (ansızın birinin gelip başkasını rahatsız etmesi ve gitmeye niyeti olmaması).

Gün oldu bu gün oldu (o günden beri).

Dervişem soğan yemem, elime düşse kabuğun koymam (düşüncesiyle dış görünüşü çelişkili olmak).

Yazımız hahı yandırıp, içimiz de bizi (dış görünüşümüzdeki parlaklığa karşın içimiz perişandır).

Elma piş, ağzıma düş (yorulmadan her şeyin hazırdan gelmesini beklemek).

Evinde öz başını bağlayabilmez, gider toyda gelin başını bağlar (en çok bir işi başaramadığı halde kendini büyük işlere atan).

Atasözlerinde ise:

Adam ondu, dokuzu dondu.

Göz var ziyaret edili, tifiirmeğe göz de var.

Para nedi, el kiri.

Kifrehmet kifrokur, yerin görer kifrokur.

Ramazan'da yalan diyen, Bayram'da üzü kara cıhar.

Arvat var ev yapar, arvat var ev yıhar.

Tavuğ bir su içer bir Allah'ına bakar.

Geçinin koturu gider bulağ başınnan su içer.

Arsızın üzüne tifiirdiler, hamd olsun yağış yağdı dedi.

Arsızı çuvala oydular, taklavatı yazıya çıktı.

Akıl yaşta döğü, baştadı.

Budumun etini yerem, kasabın minnetini çekmem.

Güzelliğ ondu, dokuzu dondu.

İki dinle, bir seleş.

Ölüm var vurar geçer, ölüm var deler geçer.

Adım adım yol olu, damla damla göl olu.

Ağır ayağ başa değer, yüngül ayağ daşa değer.

Akıl işine bahar, cahil dişine.

Alçağ yerde yatma sel alı, üskek yerde atma yel alı.

Astarına bah üzünü al, nenesine bah kızını al.

Ac aman bilmez, uşaq zaman bilmez.

Aç bırakma herhiz olu, çok seleşme arsız olu.

Ağır ayağ ser basar, yüngül ayağ poh basar.

Adamı kilinc öldürmez, tahne söz öldürü.

Allah kerimdi, kuyusu derindi.

Ya arsız neden arlanı, çölde gezer sallanı.

Aldıv bitti, satıv itti.

Az konuş, çok dinle.

Bağıvda gül varyiken gül üzüve, bağıvda gül tükendi kül üzüve.

Arvat var ev bezeği, arvat var ev tezeği.

Ekme bitmeyen yere, emek ver itmeyen yere.

Bin düşün, bir seleş.

Ekmeği yok yemeğe, attan gider sıçmağa

Eyiliğe eyiliğ her adamın karı, haraplığa iyiliğ mert adamın karı.

Eğri otu, düz konuş.

Düşme dul arvat toruna, sıçar yetmiş arhavun goruna.

Deliye yel ver, eline bel ver.

Gülme komşuva, geli başıva.

Güvenme bu varlığa, eliv düşer darlığa.

Görmemiş, gördü gümüş, oldu kudurmuş.

Tamah ettiler mala, kızı verdiler lala.

Suydan sabun her şeyi pekler, sada üz karalığını peklemez.

İnanma sıh dostuva, saman dolduru postuva.

işiv yohsa şahad ol, parav çohsa kefil ol.

Üz verme arsız olu, az verme herhiz olu.

Var evi kerem, yoh evi veran evi.

Kapıyı kayyım kapa, konşuvu herhiz etme.

Gevil camdandı, kırılınca yapılmaz.

İlan yuvarlanı dellüğün tapar.

Açma kutunu, eşitme kötünü.

Bilene bir sele, bilmeyene bin sele.

İlan yarpızdan haz etmez, gider burnu öğünde biter.

Bize gelen bize benzer, daşakları koza benzer.

Tekleme sarhoşu, özünnen düşer.

Su yatar, düşman yatmaz.

Arvat var ev dayağı, arvat var incana boyağı.
Acığ geli uz saralı, acığ gider uz karalı.
Kazan dingirleni kapağın tapar.
Yuvuntu sabun olmaz, ırkıntı hatun olmaz.
oh söz yalansız, çok mal haramsız olmaz.
Badama badam olmaz, yetime adam olmaz.
Bağı bağvan yer, koyunu oban yer.
Giden bağdan gider, bağvannan ne gider.
Eski bez yorgan olmaz, eski dost düşman olmaz.
Eski pambuğ bez olmaz, eski düşman düz olmaz.
Daş değene, yol gidene bellidi.
Deryah dalgasız, kapı halaksız olmaz.
Deve ırağına, katır dırnağına bakar.
Dost başa, düşman ayağa.
Duvarı nem yer, insanı ğem yer.
Geçi can vayında, kasap pim vayında.
Giden bağdan gider, bağvannan ne gider.
Yol yerimeğten, borç vermeğten biter.
Haydan gelen huya gider, selden gelen suya gider.
Hayvan koklaşa koklaşa, beynadam yahlaşa yahlaşa tanışı.
Ucuz illetsiz olmaz, bahalı hikmetsiz olmaz.
Kimi su tapmaz içmeğe, kimi yol tapmaz geçmeğe.

Ne arakta şifa, ne de namertte vefa.
Ne gelennen üz çevir, ne gideni kavar ol.
Ne olacağa, ne öleceğe çare olmaz.
ne şeytanı gör ne de Kul-Huvallahı ohu.
Ne zalim ol asıl, ne de miskin ol basıl.
Bir yemirem yemiremnen korh, bir de gedirem gediremnen.
Göz de şirin, tana da şirin.
Misafir misafiri sevmez, ev sahabı herkisini de.
Kör ne ister; iki göz, biri eğri biri düz.
Kurt karınnan çıhtı çakal karnına girdi.
Öz aybuva bah sora başkasını ayıpla.
Kaldır samanı gelir zamanı.
Keçeller, çayı içeller kaçallar.
Kuş var eti yilini, kuş var et yedirili.
Ocahtan oh ta çihar, poh ta.

3.1.1.3.2. Bağımsız Sıralı Cümleler

Bağımsız sıralı cümleyi oluşturan cümleler anlamca birbirine bağlıdır; ancak aralarında unsur ortaklığı söz konusu değildir.

Bu cümlelerde her cümlenin öğeleri ayrı ayrıdır. Öğeler arasında şekilce ortaklık yoktur. Ortaklık anlam yakınlığındadır. Yani bu cümlelerin bir arada bulunmalarının sebebi, aralarındaki anlam yakınlığıdır; özne, tamlayıcı ve yüklemeleri ortak değildir. Yani bu cümleler yalnız başlarına kullanıldıklarında anlamı olan ve bir araya gelince de aralarında anlam ilişkisi bulunan; ancak ortak cümle unsuru (özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı) bulunmayan cümlelerdir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 183).

Aş bişti, bayram geçti (bayram aş yendikten sonra artık bayramın tadı kalmadı anlamına kullanılır).

Get, Allah'a havalat olasan (Allah cezanı versin).

Değme nazıya, kaçır kazıya (en ufak bir söz veya bir hareketten alınıp gücenen kimse).

Karnı kuruldar, üstü parıldar (yüzde iyi görünüp içerden perişandır).

Kurt dediğ, kulağı çıktı (birinin orada olmadığı halde, hakkında söz edilirken hemen çıkagelmesi) <<alaylı>>.

Sendeki sende, mendeki mende (herkes kendi hissesiyle yetinsin).

Malını it yer, canını bit yer (malından yararlanmayan cimri).

Bir varyıdı, bir yohuydu (masalların başlangıcında söylenilir).

Men ne vayda, sen ne vayda (benim ne durumda olduğumu kavramıyorsun).

Attan eşek nallandı, kolbaka ayağını uzattı bacağına kaldırdı (kendi düzeyinin üstünde olan kimselerle boy ölçüşmek).

Nenev kül babav torpağ seni gülden yarattı (sendeki bu güzellik, kimden kalmış sana).

Ne bahardı ne de güz, hardan geldi bu nergis (beklenmedik bir vakit, bir yerde güzel veya değerli bir şeye rastlanırken söylenilir).

Kuş getse kanat töker, katır getse dırnağ töker (çok uzak sefer, ulaşılması zor olan yer).

Kıştan çıktı oğlağım, kış götüne barmağım (benim işim, kolay geldikten sonra, ne olacağı beni ilgilendirmez).

Evinnen poh kohsu geli, adı gülüstandı (dış görünüşünü iyi göstermeye çalışırken kötü işler başaran kimse).

İlden aydan bir namaz, o da hakka yaramaz (ara sıra yaptığı işten bile hiçbir yarar sağlanmayan).

Allah vekil, Peygamber kefil (konuşurken, karşısındakini inandırmaya çalışırken söylenilir).

Attan eşek nallandı, kolbaka ayağını uzattı bacağına kaldırdı (kendi düzeyinin üstünde olan kimselerle boy ölçüşmek).

Get, yarın hak divanında cevap ver (mahşer günü Allah cezanı verecek).

Av avlandı, tav tavlandı, deli evlendi (kalabalık ve boş gürültü sona erdi, her şey oldu bitti artık).

Elini aç, ayı çiğnesin (sövgü).

Bir uçtu çevirke, iki uçta çevirke, ahır başıma sıçtı çevirke (rastgele her zaman insanın işi doğru, düz gelmez anlamında kullanılır).

Beli var baltası yok, çulu var haltası yok (geçimini güçlkle sağlayan, her zaman muhtaç olan şaka anlamında kullanılır).

Alt dudağı yer sipirri, üst dudağı gök sipirri (öfkeli, gururlu kimse).

Aşı yoh, ekmeğı yoh, çalın habeş toyudu (yoksul kimsenin gösterişli davranışlarda bulunması).

Adıv nedi gelebet, işiv nedi gelip get (ortalıkta dolaşan işsiz kimse).

Allah vekil, Peygamber kefil (konuşurken, karşısındakini inandırmaya çalışırken söylenilir).

Altı vavaylı, üstü kalaylı (görünüğü güzel, içerisi kötü).

Altunu yez, kettani bez (alay olarak başa kalkma anlamında kullanılır).

Aş biş, ağıza düş (yorulmadan her şeyi hazırda isteyene söylenilir).

Aş bişti, bayram geçti (bayram aş yendikten sonra artık bayramın tadı kalmadı anlamına kullanılır).

Baş açuğ, ayağ yalın (çok perişan bir kılıkta).

Aşşe sevdi Fatmanı, gripti tavlatmanı (birbirine yakınlık gösteren kızlara karşı alay anlamındadır).

At kaçtı, torba düştü (ansızın öfkelenen kimseye denilir).

Av avlandı, tav tavlandı, deli evlendi (kalabalık ve boş gürültü sona erdi, her şey oldu bitti artık).

Babanın adı Hıdır, elimden gelen budur (yapabileceğim ancak bu kadar).

Ne bahardı ne de güz, hardan geldi bu nergis (beklenmedik bir vakit, bir yerde güzel veya değerli bir şeye rastlanırken söylenilir).

Nahsı eşeğe mindih, osurgan çıktı (hiçbir zaman talihimiz düz gelmedi).

Başımıza gelenler, düşman başına gelmesin (üzüntülü zor işlerle karşılaşan kimsenin imdat çağırması anlamında).

Başına gelen toyda, osuranın başına gelmesin (pek çok utanç duyan kimseye denir).

Ne bu pehrizliğ ne de bu lahana turşusu (birbirine aykırı davranışlarda bulunan kimselere söylenilir).

Burası benim, orası seniv (durmadan oraya buraya koşmak).

Çemde çakal azıydı, bir de geldi gemiyden (sanki buradakiler yetmiyormuş gibi, aynı maldan bir de başkası eklendi).

Toydan sonra nakkara, hoş geldiv Bayram Ağa (iş sona erdikten sonra, tekrar baştan başlamaya karşı söylenilir).

Üz vermenin malına, sıçar ipek halıya (saygısız olduğu için ona yakınlık gösterirseniz, sonra şımarıp dert olur).

Yaz duvara, kalsın bahara (benden bir şey elde edemezsin anlamında) <<alaylı söz>>.

Yediğiv senivçin, gördüğiv sele (seferden dönen kimseye şaka olarak söylenilir).

Yel sipirsin, yağış aparsın (aradan gitsin, izi kalmasın) <<ilenme>>.

Yetene yeter, yetmeyene daş atar (sebepsiz yere başkalarına saldırır).

Yüz il kaldı uşağsız, bir oğlan doğdu daşşağsız (uzun süre beklemeden sonra emeği boşa çıktı).

Dilim ip oldu, karnım küp oldu (çok konuşup yakınmaktan yoruldu).

Dili diyer, götü yer (zararını çekmesine rağmen, yine de yersiz davranışlardan geri kalmayan).

Elli elli üstüne, bu da elli üstüne (şu kadar zarardan sonra biraz daha zarar gelirse ne olacak).

Eti sana, sümüğü mene (eskiden çocuğu okutmak için mollaya götürürken <<yalnız ölmesin, çocuğu öğretirken dövmeye yetkilisin>> anlamında).

Ekmek yapıldı, haydar tapıldı (bir iş veya bir yemek hazırlandı mı, birinin ansızın ortaya çıkması).

Gelin erkek, toy battal (başarı getirmeyen iş sonucu herkesin yan çekilmesi anlamında).

Görmemiş gördü gümüş, oldu kudurmuş (sonradan zenginleşerek kendini kaybeden kimse).

Eşek o eşekti, palanı değişip (dış görünüşü değişmişse de kalın kafası aynı kalmıştır).

Kaçanı tut, kalan malımızdı (fırsatı kaçırmamak için, elden çıkma ihtimâli olan şeyleri önceden tutmak anlamında söylenilir).

Kar kudurdu, sermayeyi yedi (bir işten kar beklenirken zarar etmek).

Kıştan çıktı oğlağım, kış götüne barınağım (benim işim kolay geldikten sonra, ne olacağı beni ilgilendirmez).

Karga besledim, bülbül çıktı (yardımcı olur diye cefasını çektim, oysa beni hayal kırıklığına uğrattı ve karşımda durdu).

Karga besledim, gözüm çıkardı (besledim eğittim, bana düşman oldu).

Komşunun daşağı şişip, kavgası bize düşüp (birini ilgilendirmeyen bir konuya önem vermesi, üzerinde durup düşünmesi).

Kızım sana diyirem, gelinim sen işit (birine söz anlatırken, başkasını kastetmek).

Koz elli, hesap belli (her şey göz önündedir anlamında).

Hamza beygir öldürüp, yığışın kargalar (bedava av vardır, fırsatı kaçırmayın).

Seniv canıv candı, benimki badıncandı (başkalarına istediğini ve yaptırdığını kendine de istemekten ve yaptırmaktan kaçınmamalısın).

Men hançı, sen kervancı (işimiz birbirine denktir, birbirimize işimiz düşecek anlamında).

Men ne vayda sen ne vayda (benim ne durumda olduğumu kavramıyorsun).

Mene yoh, içine poh (kendisine pay düşmeyen bir nesneyi aşağılamak anlamında).

Sen sağ, ben selamet (artık arada bir şey yok anlamında).

Hatun soyup, halayık girip (hanım eski elbiselerini başkasına bağışlamış).

Minber kuruldu, kör asasin dayadı (daha iş bitmeden kendisi için yer bulmaya yeltenen kimseye söylenilir).

Nahsı eşeğe mindih, osurgan çıktı (hiçbir zaman talihimiz düz gelmedi).

kapı seniv bu kapı benim (kendi evinde durmayıp, vaktini onun bunun evinde geçiren kimse).

Üstü kalaylı, altı vavaylı (görünüşü güzel kimse).

Ölme eşeğim ölme, yaz geli yonca biter (umutsuz bir bekleyişi anlatmak için söylenilir).

Toydu düğündü, hepsi bugündü (geçici nimettir, yararlanın sonra bulamazsınız).

Tazı geldi, ceylan kaç (senden güçlüsü geldi, canını kurtar. Bir çocuk oyununda söylenen tekerleme).

Oldu oldu, olmadı hamır suyu (bu işin olup veya olmaması önemsizdir).

Çalın, habeş toyudu (çingene düğündür, aldırın olmaz, istediğiniz gibi gürültü yapın).

Ölü ölümüzdü, gör be gör gitsin (mal bizim malımızdır, biz ondan vazgeçtik).

Hara gettim, balık başı arpa ekmeği (ne kadar uğraştımsa da fena durumdan kurtulamadım).

Gel, geleğın (şimdi ele alalım bu işi anlamında).

Oğlan sıçtı, bez yetir (büyük bir pot kırdı, hemen düzeltmek gerek).

Uşığı yoh, eteği poh (üzerinde ağır bir vazife olmamakla beraber yorgun ve pinti olmak).

Neme lazım dayı Kazım (benim o işe karışacağım yok, ne olursa bana göre hava hoş).

Atasözlerinde ise:

Körün tutuşu, ker'in lalın vuruşu.

Eken biçer, konan köçer.

Ağzımı bulamaç yandırdı keşke bir aş olaydı, başımı kessek kırdı keşke bir daş olaydı.

Bu derdi çekmeli, ya bu köyden köçmeli.

Kenarına bah bezini al, nenesine bah kızını al.

Kiminin atı ölü kiminin iti sevini.

Kim osurdu, yetim osurdu.

Meni bir ilan çaldı, dilimi bilen çaldı.

Yengi giren varlıya mibarek olsun, fakire de bu hardan sana diyeller.

Kebab köz ettiğimdi, hepsi öz ettiğimdi.

Mutrup olsun, toyu olsun.

Ölüm ölümdü, hırıldamağı nedir.

Vermesin Mabut, neylesin Mahmut.

Kilinc kullananın, at minenin köprü geçenin.

Men razı, sen razı ne işi var kör kazı.

Pisiğin eli ete ulaşmaz, diyer kohuptu.

Mal sahabı mülk sahabı, hanı bunun ilk sahabı.

Yoldaş tanı yola var, yolda yüz bin bela var.

Çalma hahın kapısını, çalmasınlar kapıvı.

Neneli kız belli kız, nenesiz kız delli kız.

Gözele kırk günde doyulu, güzel huya kırk ilde doyulmaz.

Güvenme sık dostuva, saman dolduru postuva.

Eyi evlat neynesin baba malı, harap evlat neynesin baba malı.

Pisiğin burnu ete olaşmaz, diyer kohuptu.

Açma sırrıv dostuva onun da dostu var gider diyer dostuna.

İşten artmaz, dışten artar.

Bugünün işini yarına koyma, belki yarın sana yar olmaz.

Bu da bir tavdı leylike, çakmağı kavdı leylike.

Az olsun, uz olsun.

Degirman işin görer, çakçaka baş ağırđı.

Dost meni bir kozdan istesin, koy içi pük olsun.

Azıcık aşım, ağrısız başım.

At ölü meydan kalı, igit ölü şan kalı.

Nasib olsa geli Yemen'nen, nasib olmazsa cihar bedenen.

Utananın oğlu olmaz olsa da herin görmez.

Her ay Recep olmaz olsa da acep olmaz.

Bez alırsav Musul'dan, kız alırsav asıldan.

Adam adamdı olmasa da pulu, eşek eşekti ipekten olsa çulu.

At minenin, kiliñ kuşananın.

Değme sarhoşa özü düşer.

Göz görer , gevil ister.

İt hürer, kervan geçer.

Dost ağladı, düşman güldürü.

Kazanda et kalmadı çükündür baş kaldırdı.

Biri yer biri bahar onda kıyamet kopar.

Bir tepe yihılı bir dere dolar.

Mal canı kazanmaz, can malı kazanı.

Ağacı kurt yer, insanı dert.

Ağız yer, üz utanı.

Yen bilmez, doğrıyan bili.

Sen ağa men ağa, inekleri kim sağa.

Sen düz ol, eğri zavalın bular.

Çakal var baş kupardı, kurdun adı yamandı.

Baba oğlana bağ bağışlar, oğlan babasına bir zalhım üzüm vermez.

Bablı babına, çemçe kabına.

Alış oğlu verişti, dünya karış karıştı.

Çoh gezen çoh bili, çoh yaşıyan çoh bilmez.

Bir baba dokuz oğlan besler, dokuz oğlan bir babanı beslemez.

Ecel geldi cihana, baş ağrığı mahana.

Eşek işler, at yer.

Fakirliğ ayıp döğü, tenbelliğ ayıptı

Dağ dağa kavuşmaz, adam adama kavuşu.

Dostun eskisi, arvadın yengisi.

Hatun kırarsa kaza, halayık kırarsa ceza.
Gün var yüz aya değer, ay var bir güne değmez.
Hançer yarası sağalı, dil yarası sağalmaz.
Hayvan ayağınnan, insan dilinnen bağlanı.
Yapmak güç, yıkmak kolay.
Kız yalan oğlan yalan, ömrüme düştü talan.
Herkesin bir derdi var, değirmencinin de su derdi.
Karpızı yen kurtuldu, kabuğun yen tutuldu.
Göz görer, gevil ister.
Parav çohsa kefil ol, eliv boşsa şahad ol.
Saman diyer kaldır meni, yaramazsam yandır meni.
Eyiliği et at deryaya, balıĝ bilmezse halik bili.
Düşenin yoldaşı olmaz, inanmazsav düşte gör.
Dişiv ağırırrsa çek kurtul, komşuv harap ise köç kurtul.
Ya kırılı belçe, ya çıkar dombalan.
Dost dost, muamele dürüst.

3.1.1.4. Bağlı Cümleler

Bağlaçların en az iki sözcüğü birbirine bağlayarak meydana getirdiği cümle türüdür.

Cümle başı bağlaçları ile birbirine bağlanan cümlelere bağlı cümle adı verilir. Cümle başı bağlaçları başlarında buldukları cümleleri ya kendilerinden önce ya da kendilerinden sonra gelen cümlelere bağlarlar. İki cümle arasında çeşitli anlam ilişkisi kurarlar. Bu ilişkiler açıklama, sebep, sonuç, benzerlik, üsteleme, şaşırma, istek vb. olabilir (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 183).

Nahirçılığ eder de ekmek yığmak arına gelir (ahırda inek sığır besler de, onlar için ekmek toplamaya yanaşmaz, yani görevlerini yerine getirmez).

Dükkan oğruvca sadece kır tabakalara tohunma (hiçbir şey vermeden çok şey veriyormuş gibi görünmek).

Sakalım yok ki mene inansınlar (yaşça küçük veya yetkili olmadığımdan sözüme önem vermiyorlar).

Sıçan dellüğe girmez bir de kuyruğuna sipirge bağlar (bir işi başaramayacak durumda iken, bir başka işe de el atar).

Atasözlerinde ise:

Çibin küçüktü ama mide bulandırır.

Utananın oğlu olmaz olsa da herin görmez.

Her ay Recep olmaz olsa da acep olmaz.

Gurulda ama yağma.

3.1.2. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

Yargı bildiren her cümlenin mutlaka bir yüklemi vardır. Yüklem haricinde diğer bütün unsurlar (özne, nesne, dolaylı tümleç ve zarf tümleci) yükleme bağlanmaktadır.

“Cümlenin yüklemi, ekle veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir. Yüklem isim veya fiil oluşu, sadece anlamı değil cümle öğelerinin türünü ve cümle içindeki yerini de etkiler” (Karahana, 2019, s. 96).

“Yüklemi ek-fiil yardımıyla isim soylu kelimelerden oluşturulmuş cümlelere isim; yüklemi çekimli fiillerden oluşan cümlelere de fiil cümlesi adı verilir” (Delice, 2018, s. 170).

3.1.2.1. İsim Cümleleri

Cümlenin yüklemi çekimli isimden oluşuyorsa bu cümle isim cümlesidir.

Yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları, “i” ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek

yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde, kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlamı pekiştirmek veya yükleme ihtimal anlamı katmak üzere -Dir eki de kullanılır (Karahan, 2019, s. 96).

Yüklemi isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olan ve ek fiil i- (imek) ile çekime giren cümleye isim cümlesi denilir. İsimler, sıfatlar, zamirler, mastarlar, edatlar, zarflar; isim hükmünde olan kelime grupları isim cümlesinin yüklemi olabilir. İsim cümlelerinde hüküm bildiriş ek fiil ile sağlanılır. Ek fiilin sadece dört çekimli şekli (şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart) bulunmaktadır. İsimler, ancak bu kiplerle çekimlenerek yüklem olurlar. Bu çekimlerin en çok kullanılanı ise, şimdiki zamanın teklik üçüncü şahıs eki olan “-dır, -dir; -tır, tır” “-dur, -dür; -tur, -tür” ekiyle kullanılan şekildir (Özkan, 2009, s. 137).

Ağzına kuru kaşuğ (bir şey kazanmadan boş dönme).

Ne varın bir oğlu var (ne var demekle iş bitmez, zira ondan başka işler de çıkabilir).

Adı var, özü yok (bulunmayan bir şey).

Şer ağanın Merağa'da bağı var (olacaksa neye yarar, varsa da bir şeye yaramaz anlamında).

Nenemizi soran var babamızı soran yok (bizi arayanlarda yarar yok).

Allah'a emanet (Allah'a ısmarlamak).

Allah'a şükür (Allah'a hamd olsun).

Adı var, özü yok (bulunmayan bir şey).

Bu günden tezi yok (yapılacaksa, hemen yapılınsın).

Üzü astarı yok (utanmadan ona buna saçma sapan söz söyleyen ve dokunan kimse).

Haddi yok (yapmaya yetkisi yok).

Lam cim yok (hiç konuşma yapılacak başka yolu yok).

Nenemizi soran var, babamızı soran yok (bizi arayanlarda yarar yok).

Atasözlerinde ise:

Paranın üzü sıcağıdı.

Ölüm hak miras helal.

Hak yerini alı.

3.1.2.2. Fiil Cümleleri

Cümlenin yüklemi çekimli (kip/şahıs) fiil veya birleşik fiilden oluşuyorsa bu cümle, fiil cümlesi olarak karşımıza çıkar.

“Yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir. Kip ve şahıs bildiren bütün fiiller yargı taşır. Bu yargı, emir kipinin 2. Şahsı dışında daima ekle yapılır her türlü kılış ve oluş, fiil cümleleri ile karşılanılır” (Karahan, 2019, s. 96).

Adı batmış (beğenilmeyen veya istenilmeyen birinin adını anmaktan çekinilirken söylenir)

Allah üzüne baksın (Allah yardımcısı olsun).

Adı batsın (defolsun, ortadan kaybolsun).

Ağzını heyre aç (kötü ihtimallerden söz etme).

Allah akıl versin (birinin aklını küçümsemek anlamında).

Bir alma ikiye bölünüp (iki kardeşin birbirine çok benzemesi).

Allah affetsin (Allah günahını bağışlasın).

Üzü ağ olsun (iyi kimseyi övmek için söylenilir).

Alnı yere degmiyip (hayatı boyunca namaz kılmamış).

Kadası canıma düşsün (ona gelen belaları, kendi üzerine almayı dilemek).

İki gözüm kör olsun (kör olayım, ant anlamında).

Sakızını çeynemişem (onu ben sınamışım anlamında).

Sallan boyuv görüm (buradan uzaklaş, yürü bakayım).

Sebbeh olsun hayrolsun (hele bir sabah olsun da görün ne yapacağımı, göz dağı vermek anlamında).

Saçıv kesilsin (güldürücü veya tuhaf bir davranışta bulunan kadına karşı şaka diye söylenilir) <<argo>>.

Seni gören Beg olu (uzun süre görünmeyen dost ve yakın kimseye söylenilir).

Herin göresen (yeni bir şey alana karşı mutluluk dileği).

Gözünü sevim (aşk olsun, aferin anlamında).

Gün görmüş (iyi bir hayat sürmüş kimse).

Menimki mene verildi (olan bana oldu, zarara katlandım).

Oğruv her olsun (yolun açık olsun).

Tıfakı dağılsın (evi dağılsın) <<ilenme>>.

Torpağıyca yaşasın (ölmüş bir kimseden söz açılınca o vesileyle birine uzun ömürler dileğinde bulunmak anlamında).

Tut geldim (haydi falan yere, gider veya gidecek).

Ömrünnen her görsün (hayatta başarılı olsun) <<hayırlı dua>>.

Ağzım açma (bana kötü söz söyletirme).

Allah'tan korkmaz (acımasız, kıyıcı).

Düşmanıva nasip olmasın (çok fenadır anlamında).

Senliğ menliğ olmasın (arada teklifli ilişkiler olmasın anlamında).

El vermez (işe yaramaz).

Ohhay etmesin (hoş gün görmesin).

Hiç olmazsa (en azından).

Tazı olanı bele bir av etmiyip (eli iş tutalı, böyle adam akıllı bir iş başarmamış) <<alaylı söz>>.

Ömrünnen her görmesin (hayatta hep başarısız olsun) <<ilenç>>.

Özünnen toh yemiş görmüyüp (kendi kendine övünen mağrur üstün görmek).

Alnı yere degmiyip (hayatı boyunca namaz kılmamış).

Atasözlerinde ise:

Hak söz acı olu.

Hisapsız giren zararlı çıkar.

Herhiz gettihten sonra başıva altun taç al.

Ver niyaz al miraz.

3.1.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. bu, Türkçe söz diziminin karakteristik özelliğidir. Ancak diğer cümle öğeleri gibi yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değişebilmektedir. Cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarında ölçü, diğer öğelerin değil yüklem yeridir (Karahan, 2019, s. 100).

Türkçede cümlenin öğelerinin dizilişinde yüklem genellikle sonda bulunur. Ancak yüklem sonda bulunmadığı cümleler de vardır. Hatta bazen eksilteli yapılarda, yüklem kullanılmayabilir. Öğelerinin dizilişine göre cümleler kurallı ya da yapılı olurlar (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 167).

Türkçe klâsik cümle yapısında yüklem sonda bulunması gerekmektedir. Bu kurala uyan cümleler kurallı, uymayan -yani, yüklemi sonda bulunmayan- cümleler de devrik ya da kuralsız adını alır. Cümlenin kurallı veya kuralsız ayırımı, cümlenin kurucu ögesi olan yüklem ile onu tamamlayan öğelerin dizilişi ile ilgili bir durumdur. Yüklemi tamamlayan Ö, N, DT ve ZT'inden birinin yüklemden sonra kullanılması durumunda Türkçenin cümle dizim kuralı değişmiş ve cümle dizimi kuralsız cümle terimi ile ifade edilebilecek duruma gelmiş olur. AT, ÜT, PT ve BT'nin cümlenin neresinde kullanıldığı cümlenin kurallı veya kuralsız olarak sınıflandırılmasında hiçbir etkisi yoktur. Ö, N, DT ve Zt'inin hepsinin yüklemden önce söylenmesi kurallı cümle için yeterlidir. Örneğin, Ö, N, DT, ZT, Y, PT diziliş kurallı; Ö, N, Y, ZT, PT dizilişi ise kuralsızdır (Delice, 2018, s. 169).

3.1.3.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Türkçe söz diziminde yüklem sonda bulunması gerekir.

Yüklemi sonda bulunan cümleler, kurallı (düz) cümlelerdir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan öğeler, yüklemden önce gelir, yükleme en yakın öge genellikle belirtilmek istenilen ögedir (Karahan, 2019, s. 100).

İster isim olsun ister fiil olsun yüklemi sonda bulunan cümleye kurallı cümle denilir. Türkçede söz diziminde kelimelerin sırasını belirleyen temel kural asıl unsurların sonda gelmesidir. Cümlenin temel ögesi olarak yüklem de sonda yer alır. Bu cümle yapısı Türkçeye uygun olan bir yapıdır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 167).

Akıl almaz (inanılmaz).

Bir derdi sağlamaz (yarar sağlamaz).

Eti acıdır yilinmez (kimse ona dokunamaz).

Al Kurbanuv olum (sana feda olayım).

Kuş geçirmez (dikkatlice gözleyen).

Allah izin verse (Allah kolaylaştırırsa, yardım etse).

Adı var, özü yok (bulunmayan bir şey).

Bu günden tezi yok (yapılacaksa, hemen yapılsın).

Adı batmış (beğenilmeyen veya istenilmeyen birinin adını anmaktan çekinilirken söylenir).

Allah üzüne baksın (Allah yardımcısı olsun).

Adı batsın (defolsun, ortadan kaybolsun).

Ağzını heyre aç (kötü ihtimallerden söz etme).

Allah akıl versin (birinin aklını küçümsemek anlamında).

Bir alma ikiye bölünüp (iki kardeşin birbirine çok benzemesi).

Allah affetsin (Allah günahını bağışlasın).

Karga besledim, bülbül çıktı (yardımcı olur diye cefasını çektim, oysa beni hayal kırıklığına uğrattı ve karşımda durdu).

Karga besledim, gözüm çıkardı (besledim eğittim, bana düşman oldu).

Komşunun daşağı şişip, kavgası bize düşüp (birini ilgilendirmeyen bir konuya önem vermesi, üzerinde durup düşünmesi).

Kızım sana diyirem, gelinim sen işit (birine söz anlatırken, başkasını kastetmek).

Üzü ağ olsun (iyi kimseyi övmek için söylenilir).

Alnı yere degmiyip (hayatı boyunca namaz kılmamış).

Kadası canıma düşsün (ona gelen belaları, kendi üzerine almayı dilemek).

İki gözüm kör olsun (kör olayım, ant anlamında).

Nahirçılığ eder de ekmek yığmak arına gelir (ahırda inek sığır besler de, onlar için ekmek toplamaya yanaşmaz, yani görevlerini yerine getirmez).

Sakızını çeynemişem (onu ben sınamışım anlamında).

Sallan boyuv görüm (buradan uzaklaş, yürü bakayım).

Sebbeh olsun hayrolsun (hele bir sabah olsun da görün ne yapacağımı, göz dağı vermek anlamında).

Saçıv kesilsin (güldürücü veya tuhaf bir davranışta bulunan kadına karşı şaka diye söylenilir) <<argo>>.

Seni gören Beg olu (uzun süre görünmeyen dost ve yakın kimseye söylenilir).

Herin göresen (yeni bir şey alana karşı mutluluk dileği).

Gözünü sevim (aşk olsun, aferin anlamında).

Gün görmüş (iyi bir hayat sürmüş kimse).

Menimki mene verildi (olan bana oldu, zarara katlandım).

Oğruv her olsun (yolun açık olsun).

Tıfakı dağılsın (evi dağılsın) <<ilenme>>.

Torpağıyca yaşasın (ölmüş bir kimseden söz açılınca o vesileyle birine uzun ömürler dileğinde bulunmak anlamında).

Tut geldim (haydi falan yere, gider veya gidecek).

Ömrünnen her görsün (hayatta başarılı olsun) <<hayırlı dua>>.

Ağzım açma (bana kötü söz söyletirme).

Allah'tan korkmaz (acımasız, kıyıcı).

Düşmanıva nasip olmasın (çok fenadır anlamında).

Senliğ menliğ olmasın (arada teklifli ilişkiler olmasın anlamında).

El vermez (işe yaramaz).

Ohhay etmesin (hoş gün görmesin).

Hiç olmazsa (en azından).

Tazı olanı bele bir av etmiyip (eli iş tutalı, böyle adam akıllı bir iş başarmamış)
<<alaylı söz>>.

Ömrünnen her görmesin (hayatta hep başarısız olsun) <<ilenç>>.

Özünnen toh yemiş görmüyüp (kendi kendine övünen mağrur üstün görmek).

Alnı yere degmiyip (hayatı boyunca namaz kılmamış).

Üzü astarı yok (utanmadan ona buna saçma sapan söz söyleyen ve dokunan kimse).

Haddi yok (yapmaya yetkisi yok).

Lam cim yok (hiç konuşma yapılacak başka yolu yok).

Nenemizi soran var, babamızı soran yok (bizi arayanlarda yarar yok).

Atasözlerinde ise:

Herkesin bir derdi var, değirmencinin de su derdi.

Karpızı yen kurtuldu, kabuğun yen tutuldu.

Göz görer, gevil ister.

Parav çohsa kefil ol, eliv boşsa şahad ol.

Giden bağdan gider, bağvannan ne gider.

Eski bez yorgan olmaz, eski dost düşman olmaz.

Eski pambuğ bez olmaz, eski düşman düz olmaz.

Daş değene, yol gidene bellidi.

Deryah dalgasız, kapı halaksız olmaz.
Allah verince Peygamber de üstüne bir çenge atar.
Dere çöl olunca tülkü beg olu.
Allah verince Peygamber de üstüne bir çenge atar.
Deve ırağına, katır dırnağına bakar.
Dost başa, düşman ayağa.
Duvarı nem yer, insanı ğem yer.
Geçi can vayında, kasap pim vayında.
Giden bağdan gider, bağvannan ne gider.
Yol yerimeğten, borç vermeğten biter.
Haydan gelen huya gider, selden gelen suya gider.
Hayvan koklaşa koklaşa, beynadam yahlaşa yahlaşa tanışsı.
Her Firavn'ın bir Musa'sı var.
Her gecenin bir gündüzü var.
Her gözelin bir ayıbı var.
Her aşkın beş gün devranı var.
Bir elin nesi var, ki elin sesi var.
Beyazın adı esmerin dadı var.

3.1.3.2. Devrik Cümleler

Yüklemi cümlenin sonunda yer almayan, başında veya ortasında yer alan cümle türüdür.

Yüklemi sonda bulunmayan cümleler, devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür (Karahana, 2019, s. 100).

Yüklemi sonda bulunmayan cümleye devrik cümle denilir. Yüklemi başta ya da ortada olmasındaki gaye, yargıya bir duygu değeri kazandırmak, anlatımda bir sıklık sağlamaktır. Daha çok şiir dilinde karşılaşılan cümle türüdür. Atasözlerinde, günlük konuşmalarda, sohbet yazılarında sıkça devrik cümlelere rastlanılır. Hikâye ve romanlarda da devrik yapıli cümleler kullanılmaktadır. Devrik yapıli cümleler, dilin tabii akışına uygun olarak kullanıldığı takdirde, anlatıma bir samimilik, canlılık ve sıcaklık katar. Ama sırf farklı olmak, yenilik yapmak ve bir özentiyle devrik cümle kullanılırsa, yapmacık olur ve düşünce akımını bozar (Özkan, Sevinçli,

2009, s. 167).

Aş kaldı delliyeye (sahipsiz mal müstahak olmayana kaldı).

Çıhart baklanı ağzıvıdan (işte şimdi ne söylersen haklısın anlamında).

Göt ister dayansın bu işe (bu işi başarmaya dayanıklı kimse ister).

Kıyamette elim olsun yahav (mahşer gününde senden hesâp sorayım).

Getsin gelmesin o günler (o fena duruma bir daha düşmeyelim. O günleri bir daha görmeyelim).

Kaynanav sever seni (hazır yemek üstüne gelen erkek akraba veya dosta söylenilir).

Merhaba olmak arada (şöyle bir tanışıklık olmak).

Değmez ona (uğraşmaya değmez).

Atasözlerinde ise:

Üz vermevin Veli'ye, sıçar ipek halıya.

Gezdim İran'ı Turan'ı cennet buldum buranı.

Karamanın koyunu sora çıkar oyunu.

3.1.3.3. Eksiltili (Kesik) Cümleler

Bu cümlede kimi zaman yargının veya diğere unsurların yer almadığından ötürü eksiltili bir cümle türü olarak karşımıza çıkar.

Konuşma veya anlatım esnasında genellikle yüklemi, bazen de başka bir unsuru kullanılmayan cümleye eksiltili cümle denir. Yüklem kullanılmasa da cümlede bir yargı anlamı vardır. Böyle cümlelerde, yargı ifadesi söz veya metin bütünlüğü içinde, dinleyenin veya okuyanın algılamasına bırakılır. Bu yapı, daha ziyade tamamlanmış bir cümleden sonra, bu cümledeki bir öğeyi açıklamak üzere kullanılır. Yani yüklemi ifade etmek istediğı anlam bir önceki cümle ile tamamlanır. Ancak bu

cümleler, eksik ögeye rağmen, tam bir anlatım değeri taşırlar. Eksik ögeyi okuyucuya tamamlattıran bu cümlelere, atasözü ve deyimlerimizde, günlük konuşmalarda, sorulu cevaplı ifadelerde ve duygusal anlatımlarda sıkça rastlanılır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 167).

Dosta düşmana karşı (halime dost sevinsin, düşman üzölsün).

Ekmeği atlı, özü yayan (geçimini kazanmakta çok zorluk çeken).

Allah aşkına (Allah'ı seversen).

Atasözlerinde ise:

İlanın ağına karasına na'let.

3.1.4. ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

Her cümle, yapısında bulunan kelime ve eklerin yönlendirdiği soru, bildirme, emir, istek, ünlem, vb. anlam özelliklerinden birine sahip olursa olsun, mutlaka ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır. O hâlde cümlelerin temel anlam özelliği olumluluk veya olumsuzluktur. Olumlu ve olumsuz cümleler, ayrıca soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlamlar taşıyabilir. Burada, temel anlam özelliklerinden olmaları ve kullanım sıklığı dikkate alınarak sadece olumlu ve olumsuz cümlelerle soru cümleleri üzerinde durulmuştur (Karahan, 2019, s. 103).

Yüklemin olumsuzluk ve soru anlamlarıyla genişletilmiş olup olmama durumuna göre birbirinden ayrılması, anlamlarına göre cümle gruplarını oluşturmaktadır; ki, olumsuzluk eki yoksa o cümle olumlu, olumsuzluk eki barındırıyorsa olumsuz ve soru edatı almışsa soru cümlesi olarak adlandırılmaktadır (Delice, 2018, s. 170).

3.1.4.1. Olumlu Cümleler

Cümlenin belirttiği yargının gerçekleştirdini belirten cümlelerdir.

“Yargının gerçekleştiğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir” (Karahan, 2019, s. 103)

Bir işin, bir oluşun, bir hareketin, bir düşüncenin gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini bildiren cümleye olumlu cümle denir. Yani olumlu cümlelerde yüklem, yapma, yapılma anlamı taşır. Bu cümleler, yüklemnin isim veya fiil oluşuna göre, olumlu isim cümlesi ve olumlu fiil cümlesi diye ikiye ayrılır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 150).

3.1.4.1.1. Olumlu İsim Cümleleri

“Yüklemi isim ya da isim soylu bir kelime veya kelime grubundan meydana gelen, olumlu yargı bildiren cümleye olumlu isim cümlesi denilir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 151).

Ağzına kuru kaşuğ (bir şey kazanmadan boş dönmeğ).

Ne varın bir oğlu var (ne var demekle iş bitmez, zira ondan başka işler de çıkabilir).

Adı var, z yok (bulunmayan bir Şey).

Şer ağanın Merağa'da bağı var (olacaksa neye yarar, varsa da bir Şeye yaramaz anlamında).

Nenemizi soran var, babamızı soran yok (bizi arayanlarda yarar yok).

Allah'a emanet (Allah'a ısmarlamak).

Allah'a Şükür (Allah'a hamd olsun).

Atasözlerinde ise:

Tohun acdan ne haberi var.

Bir fincan kahvenin kırk il hatırı var.

Her sakalın bir tarağı var.

Her varlığın bir darlığı var.

Her zalimin bir günü var.

Her Firavn'ın bir Musa'sı var.

Her gecenin bir gündüzü var.

Her gzelin bir ayıbı var.

Her aşkın beş gün devranı var.

Bir elin nesi var, ki elin sesi var.

Beyazın adı esmerin dadı var.

Harekette bereket var.

Deveden büyük fil var.

Gevilden gevile yol var.

3.1.4.1.2. Olumlu Fiil Cümleleri

“Yüklemi fiil olan ve bir hareketin, oluşun, kılışın, kılınışın yapıldığı ya da yapılacağı anlatıldığı cümledir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 153).

adı batmış (beğenilmeyen veya istenilmeyen birinin adını anmaktan çekinilirken söylenir)

Adı batsın (defolsun, ortadan kaybolsun).

Ağzını heyre aç (kötü ihtimallerden söz etme).

Allah akıl versin (birinin aklını küçümsemek anlamında).

Allah affetsin (Allah günahını bağışlasın).

Üzü ağ olsun (iyi kimseyi övmek için söylenilir).

Kadası canıma düşsün (ona gelen belaları, kendi üzerine almayı dilemek).

İki gözüm kör olsun (kör olayım, ant anlamında).

Sakızını çeynemişem (onu ben sınamışım anlamında).

Sallan boyuv görüm (buradan uzaklaş, yürü bakayım).

Sebbeh olsun hayrolsun (hele bir sabah olsun da görün ne yapacağımı, göz dağı vermek anlamında).

Saçıv kesilsin (güldürücü veya tuhaf bir davranışta bulunan kadına karşı şaka diye söylenilir) <<argo>>.

Seni gören Beg olu (uzun süre görünmeyen dost ve yakın kimseye söylenilir).

Herin göresen (yeni bir şey alana karşı mutluluk dileği).

Gözünü sevim (aşk olsun, aferin anlamında).

Gün görmüş (iyi bir hayat sürmüş kimse).

Menimki mene verildi (olan bana oldu, zarara katlandım).

Oğruv her olsun (yolun açık olsun).

Tıfakı dağılsın (evi dağılsın) <<ilenme>>.

Torpağıyca yaşasın (ölmüş bir kimseden söz açılınca o vesileyle birine uzun ömürler dileğinde bulunmak anlamında).

Tut geldim (haydi falan yere, gider veya gidecek).

Ömrünnen her görsün (hayatta başarılı olsun) <<hayırlı dua>>.

Atasözlerinde ise:

Karamanın koyunu sora çıkar oyunu.

Ev alma, komşu al.

Eşeğin ölümü arpadan olsun.

Adamı tanıyan kurt yesin.

Çoh meyveli ağacın başı aşağıda olu.

Ağaç cennetten çıkıp.

Beğenmediğiv daş baş kırar.

Mal adamın ayıbını örter.

Para paranı getiri.

Borçtan alınan eşek su yolunda ölü.

Borçtan içen ki kere sarhoş olu.

Candan sonra cihan harab olsun.

Et yeni kasap tanır.

Bir dinsizin hakkından bir imansız gelir.

Hakatı uşaktan al.

Dostuna haince bahan göz kör olsun.

Doğru haberi uşaktan al.

Ev alma, komşu al.

3.1.4.2. Olumsuz Cümleler

Cümlelerin belirttiği yargının gerçekleşmeme durumunu aktaran cümlelerdir.

Yüklemi olumsuz yargı bildiren, diğer bir deyişle bir yargıyı olumsuz olarak ortaya koyan cümledir. Fiil cümleleri -ma-, -me- olumsuzluk ekiyle; isim cümleleri “değil” edatıyla olumsuz yapılır. Bu cümleler, olumsuz fiil cümlesi ve olumsuz isim cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 154).

“Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. Böyle cümleler, yapamama, yapılamama, olmama bildirir” (Karahana, 2019, s. 104).

3.1.4.2.1. Olumsuz İsim Cümleleri

“Yüklemi isim olan bir cümlede yüklem “değil” edatıyla ve “yok” ismiyle birlikte kullanılmasıyla meydana gelen; başka bir ifadeyle bir niteliğin, bir nesnenin var olmadığını, bulunmadığını anlatan cümlelere olumsuz isim cümlesi denilir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 155).

Adı var, özü yok (bulunmayan bir şey).

Bu günden tezi yok (yapılacaksa, hemen yapılıns).

Üzü astarı yok (utanmadan ona buna saçma sapan söz söyleyen ve dokunan kimse).

Haddi yok (yapmaya yetkisi yok).

Lam cim yok (hiç konuşma yapılacak başka yolu yok).

Nenemizi soran var babamızı soran yok (bizi arayanlarda yarar yok).

Atasözlerinde ise:

Yoksulluğ ayıp döğü.

Her parıldayan altun döğü.

3.1.4.2.2. Olumsuz Fiil Cümleleri

Yüklemi fiil unsuru olan bir cümlede, fiilin “-ma-, -me-” olumsuzluk ekini alarak çekimlenmesiyle bir oluş ya da kılışın olmadığını/ olmayacağını, yapılamayacağını bildiren cümledir. Bazen olumsuzluk kavramı “değil” ve “yok” kelimeleriyle de sağlanılmaktadır (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 155).

Ağzım açma (bana kötü söz söyletirme).

Allah'tan korkmaz (acımasız, kıyıcı).

Düşmanıya nasip olmasın (çok fenadır anlamında).

Senliğ menliğ olmasın (arada teklifli ilişkiler olmasın anlamında).

El vermez (işe yaramaz).

Ohhay etmesin (hoş gün görmesin).

Hiç olmazsa (en azından).

Tazı olanı bele bir av etmiyip (eli iş tutalı, böyle adam akıllı bir iş başarmamış)
<<alaylı söz>>.

Ömründen her görmesin (hayatta hep başarısız olsun) <<ilenç>>.

Özünden toh yemiş görmüyüp (kendi kendine övünen mağrur üstün görmek).

Alnı yere degmiyip (hayatı boyunca namaz kılmamış).

Atasözlerinde ise:

Ev alma, komşu al.

Ac ayı oynamaz.

Ac gözlünün karnı toh olu gözü toh olmaz.

Acın imanı olmaz.

Allah bu eli o ele muhtaç etmesin.

Son pişmannığ el vermez.

Tek elin sesi çıkmaz.

Tevekkelini kurt yemez.

Tarzı zeğele vermez.

Köpek öz sahibini dişlemez.

Kör göz ışığı sevmez.
Çalışan demir paslanmaz.
Sağ elin verdiğini sol el görmesin.
Donguzdan korkan darı ekmez.
Et dırnağtan ayrılmaz.
Ürüyen köpek dişlemez.
Balığ suda muamele olmaz.
El uşağı adama evlat olmaz.
El eliyden hac alınmaz.
Arpa eken buğda biçmez.
Çem çakalsız olmaz.
Çeynmeden lukma utulmaz.
Cülhe bez tapmaz.
Altun yere düşmekten kadri kırılmaz.
Çırağ dibine şü'le vermez.
Beş barmağıv bir olmaz.
Bir elden çapun çalınmaz.
Bir elin sesi çıkmaz.
Bir kereyden minareye çıkılmaz.
Bir koltuğa iki karpuz sığılmaz.
Bir gülden bahar olmaz.
Bir küllükte iki horoz baynamaz.

Bu ölü bu şivana sığmaz.
Sel ogünnen kütük tutulmaz.
Tek el çaphun çalmaz.
Yüz tava termiye bir kameri borcunu ödemez.
Gün güne benzemez.
Boş torbaydan at tutulmaz.
Borç isidi ama ölmez.
Üzümü ye bağını sorma.
Çürük tahtaya ayak basma.
Bağ bakalsız çem çakkalsız olmaz.
Bal bal demegten ağız şirin olmaz.
Evdeki hesap bazarda çıhmaz.
Bulannıĝ suda balıĝ avlanmaz.
Bir delinin yıktıĝını yüz akıl düzeltemez.
Eski düşman dost olmaz.
Börkuv kayyim tut yel aparmasın.
Gül ağacınnan odun olmaz.
gül tikansız olmaz.
Dağ başınnan duman essük olmaz.
Deve öz kamburunu görmez.
Dünya kimse için başa getmez.
Derdini sahlıyan derman bulmaz.

Can çıkmıyınca huy çıkmaz.

At almadan ahır yapılmaz.

Gün gider kaza getmez.

Gün ögü karbilden tutulmaz.

Geç olsun güç olmasın.

Gevil kocalmaz.

Gözüken köy kılavuz istemez.

Hatunun kırdığı kabın sesi çıkmaz.

Her bulutta yağış olmaz.

Hasta olmıyan sağlığın kadrini bilmez.

Hanedannan hata çılmaz.

İki cambaz bir ipte oynamaz.

İki karpuz bir koltuğa sınılmaz.

Çeynemedenden lukma utulmaz.

İlanı basmazsav çalmaz.

Kerki öz sapını kesmez.

3.1.5. SORU CÜMLELERİ

“Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir. Soru eki -mI ile soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ve soru edatları bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır. Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılmaktadır” (Karahan, 2019, s. 107).

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümledir. Olumlu veya olumsuz soru şeklinde kurulabilir. Soru anlamı, soru eki, soru sıfatı, soru zamiri, soru zarfı ve soru edatı yardımıyla sağlanır. Soru cümlelerinde yüklem, isim de olsa fiil de olsa olumlu yapılır yukarıda ifade ettiğimiz soru kelimeleriyle yapılır. Olumsuz yapılar ise, isim cümlelerinde “yok” ve “değil” kelimeleriyle; fiil cümlelerinde ise olumsuzluk eki (-ma, -me) ile yapılır (Özkan, Sevinçli, 2009, s.156).

Ne çıkar? (ne yarar sağlayacak).

Ne olacak? (ne önemi var ki).

Ne para eder? (ne yararı vardır).

Neme nedi? (kimdir, nedir) <<argo>>.

Kümbet ne gözlüsen? (birisi yalan söyleyince şaka diye <<Ey kümbet şu yalanlara karşı nasıl çökmüyorsun? >> anlamında).

Karadan o yana boyağ var? (işler bundan fazla kötüleşir mi? Anlamında).

Atasözlerinde ise:

Gözele ne yaraşmaz?

Gözele kim bakmaz?

3.1.6. ÜNLEM CÜMLELERİ

Ünlemlerin bir kısmı anlatım kabiliyetini birlikte kullanıldıkları cümlelerden alırlar. Bu cümleler insanların duygularını, coşkularını, hayretlerini anlatan cümlelerdir. İşte bu şekilde kurulmuş cümlelere “ünlem cümlesi” denilir. Ünlem cümlelerinin sonuna ünlem işareti (!) konulur (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 165).

Allah aşkına (Allah’ı seversen).

Allah’tan kork! (yapma, söyleme bunu).

Üzüm kara! (keşke böyle olmasaydı, vah vah anlamında).

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

3.1.7. EMİR CÜMLELERİ

“Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş fiil cümlesine emir cümlesi denilir” (Özkan, Sevinçli, 2009, s. 163).

Şeker ye (buyrun sözünüze devam edin anlamında).

Suyunu iç (yararsız bir şeyi ıslatıp <<suyunu iç>> diye) <<alaylı söz>>.

Get ağzıvun boyunu al (git ağzını düzelt anlamında).

Get Allah’tan bul (Allah müstahakkını versin).

Gözünün pek çayırını aç (gözünü iyice aç, dikkat et) <<uyarma>>.

Atasözlerinde ise: Örnek bulunmamaktadır.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. SONUÇ

Her milletin tarihî süreçte biriktirdiği olaylar, gelenek ve görenekler, inançlar vardır. Deyimler ve atasözleri de, nesilden nesile aktarılarak bu birikimleri günümüze kadar taşır. Milletlerin kültürel mirası olan bu özlü sözlerle yüzyıllar önce yaşayan milletlerle ilgili fikir sahibi olabilmek mümkündür. Geçmişin bir yansıması olarak kabul edebileceğimiz atasözleri ve deyimler, gerek ders verme gerekse kısa yoldan anlatılmak istenen ifade edebilmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Irak Türkmenleri'nin ağızında söylenen atasözleri ve deyimler, kendilerine göre ağız özelliği taşısalarda da, dünyanın her yerinde söylenen Türk atasözleri ve deyimlerine olan benzerliğini korumuş, hatta çoğunlukla aynı olduğu görülmüştür. Birçok atasözünün, deyimlerde olduğu gibi, tarihten kaynaklanan kökleri vardır. Örnek olarak, halkın, uzun süre haksızlıklara uğraması sonucu devlete küskün olduğunu ifade etmek üzere“ Gadir saraydadır” denmiştir. Böylece halk, zulüm ve baskıları önlemeyen sarayı ince bir dille eleştirmiştir. Görülüyor ki, atasözleri, tecrübe mahsulü olup, akıl ve düşünce yolları ile geçmişte yaşanan olayların sevinç ve acılarını da yansımıştır.

Dilbilgisi açısından incelendiğinde zengin bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkan deyimler ve atasözleri, eserde 2.911 deyim, 671 atasözü bulunmaktadır. İnceleme neticesinde toplam Kelime Grupları sayısı deyimlerde 3.038, atasözlerde ise 416 kelime grubu tespit edilmiştir. Cümle kısımlarının tespitinde ise deyimlerde 426, atasözlerde ise 459 cümle tespit edilmiştir.

Kelime gruplarının deyimleri ve atasözlerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

4.2. TABLOLAR

4.2.1. KELİME GRUPLARININ SAYIMI

TABLO 1

ADI	DEYİM SAYISI	ATASÖZÜ SAYISI
İsim Tamlaması	182	28
Sıfat Tamlaması	95	19
İsim-Fiil Grubu	7	0
Sıfat-Fiil Grubu	38	73
Zarf-Fiil Grubu	25	30
Şart-Fiil Grubu	5	38
Tekrar Grubu	138	17
Edat Grubu	53	20
Bağlama Grubu	52	1
Unvan Grubu	3	1
Ünlem Grubu	13	0
Sayı Grubu	1	1
Birleşik Fiil Grubu	1.724	0
Kısaltma Grubu	0	4
İsnat Grubu	59	0
Yönelme Grubu	48	80
Bulunma Grubu	17	28
Uzaklaşma Grubu	34	48
Vasıta Grubu	12	22
Aitlik Grubu	7	6
Fiil Grubu	19	0

İyelik Grubu	506	0
TOPLAM	3.038	416

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, eserde en çok birleşik fiil grubu ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Birleşik fiil grubundan sonra en çok kullanılan iyelik grubudur. Üçüncü sırayı isim tamlaması grubu takip etmektedir.

TABLO 2

4.2.2. YAPILARINA GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI

ADI	DEYİMLERDE CÜMLE SAYISI	ATASÖZLERİNDE CÜMLE SAYISI
Basit Cümle	93	100
Birleşik Cümle	10	73
Şarhlı Cümle	5	49
İç İçe Birleşik Cümle	4	6
Ki'li Birleşik Cümle	1	1
Sıralı Cümle	138	83
Bağlı Cümle	4	4
TOPLAM	255	316

Yapılarına göre yapılan değerlendirme sonucu cümlede toplamda 255 deyim ve 316 atasözü tespit edilmiştir.

TABLO 3

4.2.3. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI

ADI	DEYİMLERDE CÜMLE SAYISI	ATASÖZLERİNDE CÜMLE SAYISI
İsim Cümlesi	13	3
Fiil Cümlesi	35	4
TOPLAM	48	7

Yüklem türüne göre 48 deyim ve 7 atasözü cümlesi tespit edilmiştir.

TABLO 4

4.2.4. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI

ADI	DEYİMLERDE CÜMLE SAYIMI	ATASÖZLERİNDE CÜMLE SAYIMI
Kurallı Cümle	53	26
Devrik Cümle	8	3
Eksilteli (kesik) Cümle	3	1
TOPLAM	64	30

Yüklem yerine göre 64 deyim ve 30 atasözü cümlesi tespit edilmiştir.

TABLO 5

4.2.5. ANLAMINA GÖRE CÜMLELERİN SAYIMI

ADI	DEYİMLERDE CÜMLE SAYISI	ATASÖZLERİNDE CÜMLE SAYISI
Olumlu Cümle	28	32
Olumsuz Cümle	17	72
Soru Cümlesi	6	2
Ünlem Cümlesi	3	0
Emir Cümlesi	5	0
TOPLAM	59	106

Anlamına göre 59 deyim ve 106 atasözü cümlesi tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1.Kitaplar:

- Aksan, Doğan. (2006). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. 4. Baskı, Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ömer. Asım. (2014). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. C. I-II. 7. Baskı, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Atabay, Neşe, Özel, Sevgi, Çam, Ayşe. (2003). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. 2. bs., İstanbul: Papatya Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayatlı, Hidayet, Kemal. (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, Nesrin. (2014). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Bilgegil, Mehmet. Kaya. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. (İkinci Baskı). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Çatıkkaş, Mehmet. Atâ. (2001). *Örnekli ve Açıklamalı Yazılı ve Sözlü Anlatım Kılavuzu*. Bursa: 3. bs. Alfa Yayınları.
- Delice, İbrahim. (2018). *Türkçe Söz Dizimi*. İstanbul: Asitan kitaplığı.
- Devellioğlu, Ferit. (2004). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ediskun, Haydar. (2005). *Türk Dilbilgisi*. 10. bs. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Eker, Süer. (2011). *Çağdaş Türk Dili*. 7. bs. Ankara: Grafiker Yayınları.
- El-Zabıt, Şakir, Sabir. (1958). *Mucaz Târihu'l-Türkmen Fi'l-Irak*. Bağdat: Maarif Matbaası.
- Ercilasun, Ahmet, Bican. (1993). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayımlarını Tanıtım.

- Hatipoğlu, Vecihe. (1982). *Türkçenin Söz Dizimi*. 2. bs. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi Basımevi.
- Haydar, Choban Khıdır. (1979). Irak Türkmen Ağızları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi, İstanbul.
- Hengirmen, Mehmet. (2005). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayımevi.
- Hürmüzlü, Erşat. (1994). *Irak Türkleri*. Ankara: Türkmen Milli Partisi.
- Hürmüzlü, Erşat. (2003). *Türkmenler ve Irak*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Hürmüzlü, Habib. (2003). *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Kahraman, Tahir. (1986). *Yükseköğretimde Türk Dili ve anlatımı* (Ders Notları). Diyarbakır: Güneydoğu Modern Matbaa.
- Karaağaç, Günay. (2017). *Türkçenin Söz Dizimi*. 6. bs. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, Leylá. (2012). *Türkçede Söz Dizimi*. 18.bs. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Leylá. (2019). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kemali, Usame, Sinjar, Ammar M. S. (2017). *Irak Yönetimi Altında Türkmenler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kerkük, İzettin. (1998). "Türkmenlerin Sözleri" Kerkük Dergisi. Sayı, 4 (Mayıs1998). İstanbul: Irak Türkleri ve Yardımlaşma Derneğinin Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kültürel, Zuhâl. (2018). *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi*. 2. bs. Konya: Palet Yayınları.
- Oy, Aydın. "Atasözü ". Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c. 4.
- Özkan, Mustafa, Sevinçli, Veysi. (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özmen, Mehmet. (2016). *Türkçenin Sözdizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Sabır, şakir. (1962). "Türkmen Tercüman Değildir". Kardaşlık Dergisi. Yıl I. sayı 10.
- Sümer, Faruk. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Üstünova, Kerime. (2014). *Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*. (Birinci Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.

2.Makaleler

Albayrak, Nurettin. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Püsküllüoğlu, Ali. (1995). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Şükrü, Elçin (1986) *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı s.623-624.

Oy, Aydın. “Atasözü”, TDV İslâm Ansiklopedisi, IV, s.44.

Doğan, Soner (Haziran 2018). “Irak Türkmenleri”. INSAMER, Araştırma 68, s.3

ÖZGEÇMİŞ

22.12.1996 yılında Irak'ın Kerkük iline bağlı Altunköprü kasabasında dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Altunköprü'de tamamladı. 2014 yılında Kerkük Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kabul görüldü ve 2018 yılında da Üniversite öğrenimini tamamlamış oldu. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Yeni Türk Dili Anabilim Dalı olan Yüksek Lisans Programına başladı. Yabancı dil Arapça ve İngilizcedir.